

ભગવાન શ્રી કુંદકુંદ-કહાન
જૈન શાસ્ત્ર માળા
પુષ્પ ચોથું

છ દાખા

શ્રી જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ
ચુવલપુરી-સોનગઢ-કાઠિયાવાડ

કવિવર ઔદ્યાત્મ પ્રેમી પદિત

દાસતરામજી કૃત

છ ઢાળા

[ગુજરાતી ભાષાનુવાદ]

: અ નુ વા દ ક :

શ્રી. સુનીલાલ હઠીસીંગ શેઠ

(B. E.)

: પ્રકાશક
 શ્રી જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ
 સુવર્ણપુરી-સોનમઢ-ઠાકિયાવાડ

આવૃત્તિ
 પહેલી

કિંમત
 ચૌદ આના

દિલિપ ચૈત્ર
 ૨૦૦૧

સુદક -
 જમનાદાસ માણેકચંદ રવાણી
 સિષ્ટ સાહિત્ય મુદ્રણાલય
 દાસ ફે'મ, મોદા જાંફદિયા, (ઠાકિયાવાડ)

પ્રસ્તાવના ★ ★ ★ ★

૧. કવિવર પંડિત દૌલતરામજી કૃત 'છઠ્ઠ-ઢાણા' જૈન સમાજમાં સારી રીતે પ્રચલિત છે. ઘણા ભાઈ-બેનો તેનો નિત્ય-પાઠ કરે છે; જૈન પાઠશાળાઓનું તે એક પાઠ્ય પુસ્તક છે. સાં ૧૮૯૧ ના વૈશાખ સુદ-૩ (અશ્વય ત્રીજ) ના રોજ અંધકારે તે રચ્યું હતું. આ અંધમાં ધર્મનું સ્વરૂપ હુંકામાં સારી રીતે બતાવવામાં આવ્યું છે, અને તે બાળકથી માંડી વૃદ્ધ સુધી સર્વે જીવે તરત સમજી શકે તેવી સરળ ભાષામાં આપવામાં આવ્યું છે.

૨. આ અંધમાં છ-ઢાળા [૭ પ્રકરણો] છે; તેમાં આવતા વિષયો હુંકામાં હવે પછી આપવામાં આવે છે.

જીવની અનાદિની સાત ભુલો

૩. આ અંધની બીજી ઢાળમાં જીવની અનાદિની ચાલી આવતી સાત ભૂલોનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે, તે હુંકામાં નીચે મુજબ છે:-

(૧) 'શરીર તે હું છું' એમ જીવ અનાદિથી માની રહ્યો છે, તેથી હું તેને હલાવી-ચલાવી શકું, શરીરનાં કાંધો હું કરી શકું, શરીર સાફ હોય તો મને લાલ ધાપ-એ વગેરે પ્રકારે તે શરી-

રને પોતાનું માને છે, આ મહા ક્ષમ છે આ જીવ તત્ત્વની ભૂત છે એટલે કે જીવને તે અજીવ માને છે

(૨) શરીરની ઉત્પત્તિથી જીવનો જન્મ અને શરીરના વિયોગથી જીવનું મરણ તે માને છે, તેમાં અજીવને જીવ માને છે, આ અજીવતત્ત્વની ભૂત છે

(૩) મિથ્યાત્વ, રાગાદિ પ્રગટ હું જા હેનારા છે, છતાં તેનું નેવન કરવામાં મુખ્ય માને છે, આ આમ્મત્ત્વ તત્ત્વની ભૂત છે

(૪) શુભને લાભકારક અને અશુભને નુકશાન કારક તે માને છે પણ તત્ત્વદષ્ટિએ તે જાતે નુકશાનકારક છે એમ તે માનતો નથી-આ પણ તત્ત્વની ભૂત છે

(૫) સમ્યગ્જ્ઞાન તથા તે પૂર્વકનો વૈરાગ્ય જીવને મુખ્યરૂપ છે, છતાં તે પોતાને કદાચ આપનાર અને ન સમજાય એવા છે-એમ જીવ માને છે-તે સર્વ તત્ત્વની ભૂત છે

(૬) શુભાશુભ ઇચ્છાઓને નહિ શેકતા, ઇંદિયોના વિપર્યો પ્રત્યે ઇચ્છા કર્યા કરે છે, તે નિર્જરા તત્ત્વની ભૂત છે

(૭) સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક જ પૂર્ણ વિજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે, અને તે સુખ

માનતાં, બાહ્ય વસ્તુઓની સગવડોથી મુખ્ય મળી શકે એમ જીવ માને છે તે મોક્ષતત્ત્વની ભૂલ છે.

ઉપરની ભૂલોનું ફળ

૪. આ ક્રયની પહેલી કાળમા આ ભૂલોનું ફળ બતાવ્યું છે આ ભૂલોનું ફળ જીવને સમયે સમયે અનંત દુખનો ભોગવડો છે, એટલે કે આરે ગતિઓમા-મનુષ્ય, દેવ, તીર્થ ચ કે નાગકી તરીકે જન્મી-મરી દુખ ભોગવે છે. લોકો દેવ-ગતિમા મુખ્ય માને છે પણ તે ભ્રમણા છે-ખોટું છે. ગાથા ૧૫-૧૬ માં તે સ્પષ્ટ બતાવવામા આયું છે.

૫. આ ગતિઓમા મુખ્ય ગતિ નિર્ગોહ-એકેન્દ્રિયની છે સસારદશામા વધારેમા વધારે કાળ જીવ તેમા કાઢે છે. તે અવસ્થા ટાળી બેઇન્દ્રિયથી પચેન્દ્રિય જાગ્યે જાય છે, અને તેમા પણ મનુષ્યપણુ ગ્રાસ ઠગ્ગુ તો અતિ અતિ દીર્ઘકાળે બને છે, એટલે કે જીવ મનુષ્યત્વ 'લગભગ નહિવત્' પામે છે.

ધર્મ પામવાનો સમય

૬. જીવને ધર્મ પામવાનો મુખ્ય સમય મનુષ્યપણુ છે, તેથી ત્યારે જો જીવ ધર્મ સમજવાની શરુઆત કરે તો તે કાયમને માટે દુખ ટાળી

શકે પરંતુ મનુષ્યસ્વરૂપ પશુ કા તો ધર્મનો
 યથાર્થ વિચાર કરતો નથી, અગર તો ધર્મને નામે
 આવતી અનેક મિથ્યા માન્યતાઓમાથી કોઈને
 કોઈ ખોટી માન્યતાને ગ્રહણ કરે છે અને કુદેવ,
 કુશુર તથા કુશાસ્ત્રમા તે ફસાઈ જાય છે, અથવા
 તો 'બધા ધર્મો એક છે' એમ ઉપલક્ષ્યગિતિએ માની
 લઈને બધાનો સમન્વય કરવા લાગે છે અને પોતાની
 એ ભ્રમણાવાળી જુદીને વિશાળ જુદી માનીને
 અભિમાન સેવે છે, કદી તે જીવ સુદેવ-સુશુરુ અને
 સુશાસ્ત્રનુ બાહ્ય સ્વરૂપ સમજે તોપણ પોતાનું
 ખરૂં સ્વરૂપ સમજવા જીવ યથાર્થ પ્રયાસ કરતો
 નથી તેથી તે ફરી ફરીને સસારચક્રમા રળડી
 પોતાનો મોટામા મોટો જાગ નિગોદ-એકેન્દ્રિય
 પશુમા કાઠે છે

મિથ્યાત્વનું મહાપાપ

૭ ઉપર કહ્યું તે બધાનું મૂળકારણ પોતાના
 સ્વરૂપની જીવને ભ્રમણા છે, પરંતુ હું ફરી શકું,
 પરંતુ શકું ફરી શકું, પરંતુ મને લાલ થાય, પરંતુ
 મને નુકશાન થાય—એવી મિથ્યા માન્યતાનું નિત્ય
 અપરિમિત મહાપાપ હરેક સજી જીવસેવ્યા કરે છે,
 તે મહાપાપને શાસ્ત્રીય પરિભાષામા મિથ્યાદર્શન
 કહેવામા આવે છે તેના કળ તરીકે ક્રોધ, માન,

માયા, લોભ જે પરિમિત પાપ છે તેને તીવ્ર કે મદ્યભે સેવે છે. જીવો ક્રોધાદિકને પાપ ગણે છે, પણ તેનું મૃજિચું મિથ્યાદશનરૂપ મહાપાપ છે તેને તેઓ ઓળખતા નથી, તો પછી તેને ટાળે તો ક્યાથી ?

વસ્તુ સ્વરૂપ

૮. વસ્તુ સ્વરૂપ કહો કે જૈનધર્મ કહો, તે બંને એક જ છે. તેનો વિધિ એવો છે કે-પહેલાં મોટું પાપ છોડાવી પછી નાનું પાપ છોડાવે છે મોટે મહાપાપ શુ અને નાનું પાપ શુ તે પ્રથમ સમજવાની ખાસ જરૂર છે.

૧-શુગાર, ૨-માસભક્ષણ, ૩-મદીરાપાન, ૪-વેશ્યાગમન, ૫-શિકાર, ૬-પરનારીનો સગ અને ૭-ચોરી એ સાત જગતમાં મોટા વ્યસનો ગણાય છે, પણ એ સાતે વ્યસનો કરતા મિથ્યાત્વ તે મહાપાપ છે, તેથી તેને પ્રથમ છોડાવવાનો જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે; છતાં ઉપદેશદો, પ્રચારદો અને અગ્રેસરોનો મોટો ભાગ મિથ્યાત્વના વધાર્થે સ્વરૂપથી અજાણ છે, આ સ્થિતિમાં મહાપાપરૂપ મિથ્યાત્વ ટાળવાનો ઉપદેશ તેઓ ક્યાંથી આપી શકે ? તેઓ 'પુણ્ય'ને ધર્મમાં સહાયક માની તેના ઉપદેશની સુખ્યતા કરે છે, એ પ્રમાણે ધર્મને નામે મહા મિથ્યાત્વરૂપી પાપને અવ્યકતરીતે ચોરે છે. આ

બૂલ છવ ટાળી શકે તે માટે સમ્યગ્દર્શન—મિથ્યા દર્શન તથા સમ્યગ્જ્ઞાન અને મિત્રાજ્ઞાનનું સ્વરૂપ આ પ્રથમની નીજી જાને ચોથી હાળમાં આપેલ છે. આનો અર્થ એવો નથી કે શુભને બદલે પ્રશુભ ભાવ છવે જરવા, પણ શુભ ભાવને ધર્મ કે ધર્મમાં સહાય માનવો નહીં નીતની અવસ્થામાં શુભભાવ થયા વિના રહે નહિ, પણ તેને ધર્મ માનવો તે મિથ્યાસ્વરૂપ મહાપાપ છે

સમ્યગ્દર્શિની ભાવના

૬ પાંચમી હાળમાં જાતભાવનાનું સ્વરૂપ આપ્યું છે સમ્યગ્દર્શિ છવને જ આ ખરી ભાવના હોય છે

૧૦ સમ્યગ્દર્શનથી જ ધર્મની શરૂઆત થાય છે તેથી સમ્યગ્દર્શિ છવ પોતાના સ્વરૂપમાં જ્યાં સ્થિત રહી શકતા નથી ત્યારે આ ખાર પ્રપંચની ભાવનાઓ ભાવે છે, તેમાં જે શુભભાવ થાય છે તેને તે ધર્મ માનતા નથી પણ બધનું કારણ માને છે જેટલો રાગ ટળે છે તથા સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાનની જે વધાર થાય છે તેને સવર નિર્જરા થાય ધર્મ અથવા ધર્મમાં આ ખરી ભાવ

મમ્યક્યારિત્ર તથા મહાવ્રત

૧૧ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પોતાના સ્વરૂપમા સ્થિર
 રહે તેને મમ્યક્યારિત્ર કહેવામા આવે છે, અને
 તેમા સ્થિર રહી શકે નહિ ત્યાંજે તે શુભભાવરૂપ
 આણુ ત કે મહાનત પાળે છે, પણ તેમા થતા
 શુભભાવને તે ધર્મ માનતા નથી તે વગેરેનુ સ્વરૂપ
 છઠ્ઠી ઢાળમા કહ્યુ છે

દ્રવ્યાર્થિકનયે નિશ્ચયનુ' સ્વરૂપ અને તેના
 આશ્રયે થતી શુદ્ધ પર્યાય

૧૨ આત્માનો સ્વભાવ ત્રિકાળી શુદ્ધ અખંડ
 ચૈતન્યમય છે એ સમ્યગ્દર્શનનો તથા નિશ્ચય-
 નયનો વિષય હોવાથી દ્રવ્યાર્થિકનયે આ ત્રિકાળી
 શુદ્ધ અખંડ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માને 'નિશ્ચય'
 કહેવામા આવે છે, આત્માનો તે ત્રિકાળી સામાન્ય
 સ્વભાવ દ્રવ્યાર્થિકનયે આત્માનુ સ્વરૂપ છે, તે
 ત્રિકાળી શુદ્ધતા તરફના વલણથી જીવની જે શુદ્ધ
 પર્યાય પ્રગટે છે તે શુદ્ધ પર્યાયને 'વ્યવહાર'
 કહેવામા આવે છે, તે મહાબુત વ્યવહાર છે અને
 અવરથામા જે વિગર કે રાગનો અંશ
 રહે છે તે પર્યાય જીવનો અસદ્બુત વ્યવહાર છે, તે
 અસદ્બુત વ્યવહાર જીવનુ પરમાર્થ સ્વરૂપ નહિ

હોવાથી ટળી શકે છે, અને તેથી નિશ્ચયનયે તે
 હવતુ સ્વરૂપ નથી એમ સમજવું.

પર્યાયાર્થિકનયે નિશ્ચય અને વ્યવહારનું રવડપ

—અથવા—

નિશ્ચય અને વ્યવહાર પર્યાયનું રવડપ

૧૩ ઉપર કહેલ સ્વરૂપ નહિ જાણનાર હવે
 શુભ કરતા કરતા ધર્મ (શુદ્ધતા) યાચ એમ માને
 છે અને તેઓ શુભને વ્યવહાર માને છે તથા તે
 કરતા કરતા ભવિષ્યમા નિશ્ચય (શુદ્ધભાવ-ધર્મ) યચે
 એમ તેઓ માને છે—આ એક મહાન ભૂલ છે, તેથી
 તેનું સાચું સ્વરૂપ અહીં દુઃકમા આપવામા આવે છે.
 સમ્યગ્દષ્ટિ હવને નિશ્ચય (શુદ્ધ) અને વ્યવહાર
 (શુભ) એવી મિશ્ર પર્યાય નીચવી અવસ્થામા એકી
 વખતે હોય છે કેાઈ વખતે નિશ્ચય (શુદ્ધભાવ)
 મુખ્યપણે હોય છે અને કેાઈ વખતે વ્યવહાર (શુભ
 ભાવ) મુખ્યપણે હોય છે આનો અર્થ એવો છે કે
 સમ્યગ્દષ્ટિ હવ ચોતાના સ્વરૂપમા સ્થિર રહે તેનું
 નામ નિશ્ચય પર્યાય (શુદ્ધતા) છે, અને તેમા સ્થિર
 રહી શકે નહિ ત્યારે સ્વલભે અશુભભાવ ટાળી શુભમા
 રહે અને તે શુભને ધર્મ માને નહી, તેને વ્યવ
 હારપર્યાય [શુભપર્યાય] કહેવામા આવે છે; કેમકે
 તે હવને શુભ પર્યાય થોડા વખતમા ટળી શુદ્ધ

પર્યાય પ્રગટે છે; આ અંચેક્ષા લક્ષમાં રાખી વ્યવહાર સાધક અને નિશ્ચય સાધ્ય—એમ પર્યાયાર્થિકનયે કહેવામાં આવે છે; તેનો અર્થ એવો છે કે સમ્ય-
 વદ્દિની શુભ પર્યાય ટળી કમે કમે શુદ્ધપર્યાય થતી જાય છે; આ જાને પર્યાયો હોવાથી તે પર્યાયાર્થિકનય નો વિષય છે. આ અંધમાં કેટલાક ઠેકાણે નિશ્ચય અને વ્યવહાર એવા શબ્દો વાપરવામાં આવ્યા છે, ત્યાં તેનો આ અર્થ સમજવો. વ્યવહાર [શુભભાવ] નો વ્યય તે સાધક અને નિશ્ચય [શુદ્ધભાવ] નો ઉત્પાદ તે સાધ્ય એવો તેનો અર્થ થાય છે; તેને દુકામાં ‘વ્યવહાર સાધક—નિશ્ચય સાધ્ય’ એમ પર્યાયાર્થિકનયે કહેવામાં આવે છે.

ખીજા વિષયો

૧૪. આ પુસ્તકમાં બહિરાત્મા, અંતરાત્મા, પરમાત્મા વગેરે વિષયોનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. બહિરાત્મા તે મિથ્યાદ્દિનું ખીજું નામ છે, કેમકે બહારના સંયોગ-વિયોગ, શરીર, રાગ, દેવ ગુરુ—શાસ્ત્ર આદિથી જાંરેજાર (પરમાર્થ) પોતાને લાલ ધાય એમ તે માને છે; અંતરાત્મા તે સમ્ય-
 વદ્દિનું ખીજું નામ છે; કેમકે પોતાના અંતરથી જ એટલે કે મારા ત્રિકાળી શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપના લક્ષે જ મને લાલ ધેઇ શકે એમ તે માને છે. પરમાત્મા તે

આત્માની સંપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થા છે. આ સિવાય બીજા અનેક વિષયો આ ગ્રંથમાં લેવામાં આવ્યા છે, તે બધા કાળજીપૂર્વક સમજવાની જરૂર છે.

પાઠકોને વિનંતિ

૧૫ પાઠકોએ આ પુસ્તકનો સૂક્ષ્મદષ્ટિથી અભ્યાસ કરવો, કેમકે સત્યાગ્રહનો ધર્મબુદ્ધિ વડે અભ્યાસ તે સમ્યગ્દર્શનનું કારણ છે, આ ઉપરાંત શાસ્ત્રાભ્યાસમાં નીચેની બાબતો ખાસ લક્ષમાં રાખવી:-

- (૧) સમ્યગ્દર્શનથી જ ધર્મની શરૂઆત થાય છે.
- (૨) સમ્યગ્દર્શન પામ્યા સિવાય કોઈપણ જીવને સાચાં મત, સામાયિક, પ્રતિકંભણ, તપ, પ્રત્યાજ્ઞાન વગેરે હોય નહીં. કેમકે તે ક્રિયા, પ્રથમ પાંચમે ગુણસ્થાને શુભભાવરૂપે હોય છે.
- (૩) શુભભાવ જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીને બન્નેને થાય છે પણ અજ્ઞાની તેનાથી ધર્મ થશે એમ માને છે અને જ્ઞાની (તે હેય બુદ્ધિએ હોવાથી) તેનાથી કદી ધર્મ થાય નહીં એમ માને છે.
- (૪) આ ઉપરથી શુભભાવ કરવાની ના પાડવામાં આવે છે એમ સમજવું નહીં પણ તેને ધર્મ

માનવો નહીં કે તેથી ક્રમે ક્રમે ધર્મ થશે એમ માનવું નહીં. કેમકે અનંત વીતરાગોએ તેને બંધનું કારણ કહ્યું છે.

(૫) એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કાંઈ કરી શકે નહીં, પરિણામી શકે નહીં, પ્રેરણા કરી શકે નહીં, અસર, મદદ કે ઉપકાર કરી શકે નહીં, લાભનુક-
શાન કરી શકે નહીં, મારી છવાડી શકે નહીં, સુખ દુઃખ આપી શકે નહીં એવી દરેક દ્રવ્ય-ગુણ
પ્રત્યયની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા અનંત જ્ઞાનીઓએ
પ્રાકારી પ્રાકારીને કહી છે.

(૬) જિનમતમાં તો એવી પરિપાટી છે કે
પહેલાં સમ્યક્ત્વ હોય પછી જ ત હોય; હવે
સમ્યક્ત્વ તો સ્વ-પરનું શ્રદ્ધાન થતાં થાય
છે. તથા તે શ્રદ્ધાન દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ
કરતાં થાય છે; માટે પહેલાં દ્રવ્યાનુયોગ
આનુસાર શ્રદ્ધાન કરી સમ્યગ્દષ્ટિ થવું.

(૭) પહેલે ગુણસ્થાને જિજ્ઞાસુ હોવોને શાસ્ત્રનો
અભ્યાસ, વાંચન-મનન, જ્ઞાની પુરુષનો ધર્મોપદેશ
સંભળવો, નિરંતર તેમના સમાગમમાં રહેવું, દેવ
દર્શન, પૂજા, ભક્તિ, દાન વગેરે શુભ ભાવો હોય
છે. પરંતુ પહેલે ગુણસ્થાને સાચાં જ્ઞાન, તથા વગેરે
હોતાં નથી.

૧૬ ઉપનિષદ્ દષ્ટિએ જોનારને નીચેની બે શકા
થવાનો સંભવ છે -

(૧) આવા કથન સામગ્રવાથી કે વાચવાથી
લોકોને ધણી નુકશાન થવા સંભવ છે (૨) હાલ
લોકો જે દાર્ઢ્ય મત પાલનમાં, પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયા
કરે છે તે છોડી દેશે

તેનો ખુલ્લો સા નીચે પ્રમાણે છે -

સત્યથી દેહપણુ જીવને નુકશાન થાય એમ
કહેવું તે ભૂલભરેલું છે અર્થાત્ અસત્ કથનથી લોકોને
લાભ થાય એમ માનવા ઘરાળર થાય છે સત્
સામગ્રવાથી કે વાચવાથી જીવોને કદી નુકશાન થાય
જ નહિ અને મત-પાલનમાં કરનારાઓ જાણી છે
કે અજાણી છે તે જાણવાની જરૂર છે જો તેઓ
અજાણી હોય તો તેને સાચા મતાદિ હોતા જ
નથી તેથી તે છોડવાનો પ્રશ્ન જ નથી જો મત
કરનાર જાણી હશે તો હમસ્થ દશામાં તે મત
છોડી અશુભમાં જશે તેમ માનવું ન્યાય વિરુદ્ધ છે
પરંતુ એમ બને કે તે કમેકમે શુભભાવને ટાળી
શુદ્ધને વધારે પણ તે તો લાભનું કારણ છે, નુક
શાનનું કારણ નથી માટે સત્ય કથનથી દેહને
નુકશાન થાય નહિ

આ પુસ્તકનો ગુજરાતી અનુવાદ ધર્મપ્રેમી
ભાઈશ્રી ચુનીલાલ હડીસગ શેઠ (B L) એ
કરી આપ્યો છે તે માટે તેમનો ઉપકાર માની
વિરમું છું.

શ્રી મહાવીર જન્મ કવ્યાણક રામજી માણેકચંદ હોશી
મહોત્સવદિન
૨૦૦૧-સોનગઢ શ્રી જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર દ્વારા
—પ્રમુખ—

છહંદાળા

—

અનુક્રમણિકા

-વિષય-

-પાનુ-

ઢાળ પહેલી

૧ થી ૨૬

મંગનાચરણ	૧
મયો હિંચ અંકની આદના	૨
મુશિક્ષા અને સસાનુ મગ્ધુ	૩
મથી પ્રમાણિકતા	૩-૪
નિગાદના કુખનુ વર્ણન	૪-૫
તિન અમતિના કુખનુ વર્ણન	૫-૮
નરકગતિના કુખનુ વર્ણન	૮-૧૩
મુખ્યગતિના કુખનુ વર્ણન	૧૪-૧૫
દેવગતિના કુખનુ વર્ણન	૧૫-૧૭
સાગર	૧૮-૨૦
ભેંસ મદ	૨૧
લક્ષ્ય સમ્રા	૨૧-૨૪
અતઃ ન સંન	૨૪
પ્રમાવની	૨૫ ૨૬

ઢાળ બીજી

૨૭ થી ૪૭

સસં પદિગણુ કારણ	૨૭
અમૃદીત મિથ્યાસન	૨૮
સાત તત્વોની વિપરીત નદા	૨૮-૨૪
અહીત મિથ્યામાન	૩૪-૩૫
અમૃદીત મિથ્યાચારિન	૩૬
મૃદીત મિથ્યાદશન અને કુમુદના શિક્ષુ	૩૭-૩૮

કુદેવ-કુપર્મનાં લક્ષણ

૩૮-૪૦

ગૃહીત-મિથ્યાગ્રાનનું લક્ષણ

૪૧

ગૃહીત મિથ્યાચારિત્રનું લક્ષણ

૪૧-૪૨

મિથ્યાચારિત્ર અને સંસાર ત્યાગનો ઉપદેશ

૪૨-૪૩

સારાંશ

૪૨-૪૪

બેદસંગ્રહ

૪૪

લક્ષણ સંગ્રહ

૪૫

અંતર-પ્રદર્શન

૪૬

પ્રતિનાવલી

૪૬-૪૭

દાષ ટીકા

સાચું સુખ અને મોક્ષમાર્ગનું સ્વરૂપ

૪૮-૪૯

નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનું સ્વરૂપ

૪૯-૫૦

વ્યવહાર સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ

૫૦-૫૧

શુદ્ધ દ્રવ્ય અને તેના બેદ

૫૧-૫૨

અશુદ્ધ દ્રવ્ય અને તેના બેદ

૫૨-૫૩

આસન્ન તરવનું વર્ણન

૫૩-૫૪

બુદ્ધિ-સંવર-નિર્જરાનું લક્ષણ

૫૪-૫૫

મોક્ષનું લક્ષણ

૫૫-૫૬

વ્યવહાર સમ્યક્દર્શન અને તેના ઉપદેશ

૫૬-૫૭

સમ્યક્ત્વના ૨૫ દોષ તથા ૮ ગુણો

૫૭-૫૮

સમ્યક્દષ્ટિનો મહિમા

૫૮-૫૯

સમ્યક્દર્શન વગર જ્ઞાન ને ચારિત્રનું નિર્ણય

૫૯-૬૦

સારાંશ

૬૦-૬૧

બેદસંગ્રહ

૬૧-૬૨

લક્ષણ સંગ્રહ

૬૨-૬૩

૬૩

અ તર-પ્રદર્શન

પ્રનાવલી

૮૫-૮૬

૮૬-૮૮

દાળ ચોથી

૮૮ થી ૧૧૬

સમ્બજ્ઞાનનું સ્વરૂપ	૮૮
સમ્બદર્શન અને સમ્બજ્ઞાનમાં તફાવત	૮૮-૮૯
સમ્બજ્ઞાનના બેદોનું સ્વરૂપ	૮૯-૯૪
જ્ઞાતી અને અજ્ઞાતીનો તફાવત	૯૮-૯૫
મનુષ્યપ્રાણીની કુર્બાના	૯૫-૯૭
સમ્બજ્ઞાનનો મહિમા	૯૭-૧૦૧
સમ્પ્રદયાગ્રિના બે બેદ	૧૦૧
આવકના બાર નોંધ સ્વરૂપ	૧૦૨-૧૧૧
સારાસ	૧૧૧-૧૧૪
બેદસ મદ	૧૧૪-૧૧૬
અ તર-પ્રદર્શન	૧૧૬-૧૧૭
પ્રનાવલી	૧૧૭-૧૧૮

દાળ પાંચમી

૧૨૦ થી ૧૩૬

બાર ભાવનાઓનું વ્યવસ્થા	૧૨૦-૧૩૩
નિયમપદ્ધતિ	૧૩૩-૧૩૪
સારાસ	૧૩૪-૧૩૫
બેદસ મદ	૧૩૫-૧૩૬
સક્ષાત્ સમદ	૧૩૬-૧૩૮
અ તર-પ્રદર્શન	૧૩૮
પ્રનાવલી	૧૩૮-૧૩૯

દાળ છઠી

૧૪૦ થી ૧૭૩

પાય મહાવતનું લક્ષણ

૧૪૦-૧૪૩

પાય સમિતિનું લક્ષણ

૧૪૩-૧૪૫

ત્રણ ગુપ્તિ તથા ઇન્દ્રિયજનનું સ્વરૂપ

૧૪૫-૧૪૭

૭ આવગ્યક અને સાત મૂળગુણ

૧૪૭-૧૫૦

મુનિઓના અવરૂપાયગુણ ચાગ્નિનું સ્વરૂપ

૧૫૦-૧૫૬

અરિહંત શા

૧૫૭-૧૫૮

સિદ્ધ દશાનું વર્ણન

૧૫૮-૧૬૧

શીવ આત્મહિન કન્યાનો ઉપદેશ

૧૬૨-૧૬૫

સાગર

૧૬૬-૧૬૭

ભેદસમૂહ

૧૬૮-૧૬૯

લક્ષણ સમૂહ

૧૬૯-૧૭૧

અતર પ્રદર્શન

૧૭૧

પ્રમાવતી

૧૭૨-૧૭૩

છઠાણાની મૂળ ગાથાઓ

૧૭૬

છહદાળા—શુદ્ધિપત્રક

પાત્ર	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૬	૫	પ્રાપ્ત છે. યાય	પ્રાપ્ત યાય છે.
૬	૧૬	(ભૂરા)	(ભૂર)
૮	૧૩	જ્યારે	—
૨૫	૧૬	મહારથાળા	મહારમાળા
૨૮	૮	(ચેતનકે)	ચેતનકે
૩૭	૪	મહત્તમાય	મહત્તમાય
૪૩	૫	(દદદદ, ઉત્તરન)	(દગા, પ્રપથ)
૪૮	૧૫	જ્ઞાનચરને	જ્ઞાનચરન
૫૧	૪	સમ્યગ્જ્ઞાન	સમ્યગ્જ્ઞાન
૫૧	૧૬	જિનેદ્રદેવે	(જિન) જિનેન્દ્રદેવે
૫૨	૨	(તિનકી)	(તિનકે)
૫૨	૮	તરવો જેમ કહ્યાં છે	તરવો કહ્યાં છે,
૭૦	૨૦	(મદ)	(મદ ન)
૭૧	૫	ઓળખે છે	ઓળખે છે,
૭૪	૧૩-૧૪	(રહે છે)	રહે છે, તથા
૮૧	૧	થયા પહેલા	થયા પછી
૮૫	૬	દ્રવ્યમા	દ્રવ્યમા
૯૧	૧૭	નોડપિ	નોડપિ
૯૧	૨૨	પ્રકાશયોરિવિ	પ્રકાશયોરિવ
૧૦૭	૩	અનર્થદંડ	અનર્થદંડમત
૧૦૬	૫	પેતાના	પેતાના

૧૧૭	૧૪	પરમાણુભૂત	પરિમાણુભૂત
૧૨૦	૧૮	વરાગ્યને	વૈરાગ્યને
૧૪૦	૧૪	માયા,	માયા,
૧૪૨	૧૨	મ્કરૈ	મ્કરૈ
૧૪૨	૨૨	અપણા	અપણા
૧૪૪	૬	કૃષ્ણ	કૃષ્ણ
૧૪૬	૧૪	(અધવતારન)	(અધાવતારન)
૧૫૦	૧૪	ધમને	ધમને
૧૫૭	૪	અમહિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર
૧૫૮	૪	આનંદ	આનંદ
૧૬૩	૧૧	સ્વપદ	સ્વપદ

ભાવાર્થ:-રાગદ્રેષ રહિત 'કેવળજ્ઞાન' ઊર્ધ્વ, મધ્ય અને પાતાળ એ ત્રણલોકમા ઉત્તમ વસ્તુ, આનંદ સ્વરૂપ અને મોક્ષ દેનાર છે તેથી હું (દોલતરામ) મારા ત્રિયોગ અધોત મન વચન અને કાયાથી તે કેવળજ્ઞાનને નમસ્કાર કરું છું

ગાથા ૧

મન્ય વચનાનો ઉદ્દેશ અને જીવની ધ્યાનના જે ત્રિભુવન મેં જીવ અનન્ત, સુખ ચાહું દુઃખતૈ મયવન્ત ।
તાતૈ હુ સહારી સુલકાર, કહૈ સીસ ગુરુ કરુણાધાર ॥

અન્વયાર્થ:-(ત્રિભુવનમે) ત્રણલોકમા (જે) જે (અનન્ત) અનંત (જીવ) પ્રાણી છે તે (સુખ) સુખને (ચાહે) ઇચ્છે છે અને (દુઃખતૈ) દુઃખથી (મયવન્ત) ડરે છે (તાતૈ) તેથી (ગુરુ) આચાર્ય (કરુણા) કૃપા (ધાર) કરીને (હુ ખહારી) હું ખનો નાશ કરવાવાળી અને (સુખકાર) સુખને આપવાવાળી (સીખ) શિક્ષા-શિખામણુ (કહૈ) આપે છે

ભાવાર્થ:-ત્રણલોકમા જે અનંત પ્રાણી છે તે દુઃખથી ડરે છે અને સુખને ચાહે છે તેથી આચાર્ય હું ખનો નાશ કરવાવાળી અને સુખને આપવાવાળી શિખામણુ આપે છે.

ગાથા ૨

ગુરુશિક્ષા સામળવાતુ કરમાન અને સ સાર
પરિભ્રમણુ કરણુ

તાહિ સુનો ભવિ મન થિર આન, જો ચાહો અપનો કલ્યાન ।

મોહ મહામદ પિયો અનાદિ, મૂલ આપકો મરમત વાદિ ॥

અન્વયાર્થ:—(ભવિ) હે ભવ્ય જીવો ! (જે) જે (અપનો) તમારું (કલ્યાન) હિત (ચાહો) ચાહતા હો (તો) (તાહિ) શુરુની તે શિક્ષાને (મન) મનમાં (થિર) સ્થિર (આન) કરીને (સુનો) સાંભળો [કે આ સંસારમાં દરેકે પ્રાણી] (અનાદિ) અનાદિકાળથી (મોહમહામદ) મોહરૂપી જલદહારૂને (પિયો) પીધને, (આપકો) પોતાના આત્માને (મૂલ) ભૂલીને (વાદિ) વ્યર્થ (મરમત) ભટકે છે.

ભાવાર્થ:—હે ભદ્ર-પ્રાણીઓ ! જે તમારું હિત ચાહતા હો તો, તમારું મન સ્થિર કરીને આ શિક્ષાને સાંભળો જેવી રીતે ઠોઈ દારૂડીયો, દારૂ પીધને, નશામાં ચક્રવૂર થઈને, જ્યાં ત્યાં ગોથા ખાય છે તેવીજ રીતે આ જીવ અનાદિ કાળથી મોહમાં ફસીને, પોતાના આત્માના સ્વરૂપને ભૂલીને ચારે ગતિઓમાં જન્મ મરણ ધારણ કરીને ભટકે છે

ગાથા ૩

આ શંકની પ્રમાણિકતા અને નિગોદનું દુઃખ

તાસ ભ્રમન કી હે વહુ કથા, પૈ કહુ કહુ કહી મુનિ યથા ।

કાલ અનન્ત નિગોદ મ જ્ઞાર, વીત્યો એન્દ્રી તન ધાર ॥

અન્વયાર્થ:—(તાસ) આ સંસારમાં (ભ્રમનકી) ભટકવાની (કથા) કથા (જહુ) ખોટી (હૈ) છે (યૈ) તોપણ

(પથા) જવી (મુનિ) પૂર્વાચાર્યોએ (કહી) વ્હી છે (તથા) તે પ્રમાણે હુ પણ (કહુ) થોડી (કંઠ) કહું છુ [આ જીવે] (નિગોદ મંજાર) નિગોદમા (એકેન્દ્રિ) એકેન્દ્રિય (તન) શરીર (વાર) ધારણ કરીને (અનંત) અનંત (કાવ) કાળ (વીત્યો) ગુમાવ્યો છે.

ભાષ્યાર્થ—સ સારમા જન્મ મરણ ધારણ કરવાની વ્યા મોટી છે તો પણ જે પ્રકારે પૂર્વાચાર્યોએ પોતાના ખીજા ગ્રન્થોમા કહી છે, તે પ્રકારે હુ (દૌલતરામ) પણ આ ગ્રન્થમા થોડુંક કહું છુ આ જીવે, નારીથી પણ કનિષ્ઠ નિગોદમા એક ઇન્દ્રિય શરીર ધારણ કરીને એટલે કે સાધારણ વનસ્પતિમયમા ઉપજીને ત્યા અનંતો ગળ પસાર થયો છે

ગાથા ૪

નિજે છુ હુ જ અને ત્યાથી નિકળી પ્રાપ્ત કરેલી
જુદી જુદી પર્વાયા

एकश्चास म अठस वार, जन्म्यो मर्यो मर्या दुस्समार ।

निरुसि भूमि जल पावक भयो, पवन प्रत्येक वनस्पति धयो ॥

અન્વયાર્થ—[નિગોદમા આજીવ] (એક શ્વાસમે) એક શ્વાસમા (અઠસ વાર) અઠાસ વખત (જન્મ્યો) જન્મ્યો અને (મર્યો) મર્યો અને (દુ પસાર) હુ ખોના સમૂહને (ભર્યો) મહન થયો [અને ત્યાથી] (નિકસિ) નીકળીને (ભૂમિ) પૃથ્વી (જલ) પાણી (પાવક) અગ્નિ

(ભયો) થયો વગી (પવન) વાયુ અને (પ્રત્યેક વનસ્પતિ) પ્રત્યેક વનસ્પતિ (થયો) થયો.

ભાવાર્થ—નિગોદમા [સાધારણ વનસ્પતિકાચીક પશુમા] આ જીવે એક શ્વાસમાત્ર જેટલા વળતમા ૧૮ વાર જન્મ અને ૪ મરણ કરીને ભયકર દુઃખ સહન કર્યું અને ત્યાથી નીકળીને પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને પ્રત્યેક વનસ્પતિના ૪ જીવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો.

ગાથા ૫

તિથ ચ મરિમા ત્વમ પર્યાયન્તી દુર્લભતા અને તેનુ દુઃખ
દુર્લભલ્લહિયો ચિન્તામણી, ત્યો પર્યાય લહી ત્વમત્તણી ।
લ્લપિપીલ અલિ જાદિ શરીર, ધર ધર મર્યો સહી વહુપીર ॥

અન્વયાર્થ—(ભયો) જેવીરીતે (ચિન્તામણિ) ચિન્તા
મણી રત્ન (દુર્લભ) મુરકેવીથી (વહિ) પ્રાપ્ત થાય છે
(ત્યો) તેવીજ રીતે (ત્વમત્તણી) ત્વમત્તણી (પર્યાય) પર્યાય
(દુર્લભ) મુરકેવીથી (લહી) પ્રાપ્ત થાય છે (લટ)
થેજ (પિપીલ) કીડી (અલિ) ભમરો (આદિ) નિગોદના
(ગીર) શરીરોને (ધરધર) વારવાર ધારણ કરીને,

* નરીન શરીર વાગ્યુ * નુ અને વર્તમા । ઘરીનો ત્યાગ
* નિગો માથી નીકળીને આ પ્રમાણે પથયો હોવાનો
જે કસ કમ નથી, અકમ પણ દોષ છે નિગોદમાથી એકદમ
મુખ્ય પર્યાય પણ મળી શકે * જેમકે ભરતના ૩૨૦૦૦ પુત્રો
નિગોદમાથી એકદમ મનુષ્ય પર્યાય પામીને મોક્ષ પણ મળ્યા છે.

(મયો) મરણ પામ્યો [અને] (ગદુધીર) ઘણી પીગ
(સહી) સહન કરી

ભાવાર્થ—જેવી ગીતે ચિંતામણી રત્ન મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થાય છે તેવી ગીતે પ્રાણીને નસની પર્થાય પણ ઘણી મહાન મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત છે. યાવ આ ત્રસ પર્થાયમા પથ લટ-યેળ વિગેરે ભે ઇદ્રિય જીવ, મ કોડા વિગેરે નજી ઇદ્રિય જીવ અને ભમરો વિગેરે ચાર ઇદ્રિય જીવના શરીર વારવાર ધારણ કરીને મયો અને ઘણું દુખ સહન કર્યું

ગાથા ૬

તિથ ચ ગતિમા અસરી અને ચ સીતુ દુખ
કનૂ પચન્દ્રિય પશુ મયો, મન વિન નિપટ અજ્ઞાની થયો ।
સિંહાદિક સૈની હેઠ્ઠી, નિગલ પશુ હસિ રાચે મૂર ॥

અન્યથાથ—[આજીવ] (કમઠું) ક્યારેક (પ ચેન્દ્રિય)
પ ચેન્દ્રિય (પશુ) તિથ ચ (ભયો) થયો [તો] (મનવિન)
મનવગર (નિપટ) અત્યંત (અજ્ઞાની) મૂર્ખ (થયો)
થયો [અને] (નેની) સરી (કૂર) થયો [તો] (સિંહાદિક)
સિંહ વગેરે (કૂર) દુષ્ટ જીવ (હૃત) થઈને (નિગલ)
ચોતાથી નળગા અને (જૂરા) ઘણા (પશુ) તિથ ચોને
(ગતિ) હોલેને (ખાચે) ખાધા

ભાવાર્થ—આ જીવ ક્યારેક પ ચેન્દ્રિય અસરી
પશુ પણ થયો તો મન નહિ હોવાથી અત્યંત અજ્ઞાની

રહ્યો અને ઢોઢક વળત સરી થયો તે સિદ્ધ વિગેર
દુષ્ટ પ્રાણી થઈને, પોતાથી નિર્જલ અનેક જીવોને
મારીને ખાધા જેનાથી ઘોર પાપ બાધ્યા

ગાથા ૭

તિથં ચ ગતિમા નિર્જળ બીજ પશુના દુખ

કનહૂ આપ મયો વલ્હીન, સવલનિ કરિ રાયો અતિદીન ।

છેદન ભેદન મૂર પિયાસ, ભાર-વહન હિમ આતપત્રાસ ॥

અન્વયાર્થ:—[આ જીવ તિથં ચ ગતિમા] (કળાઈ)

ક્યારેક (આપ) પોતે (બલ્હીન) કમજોર (ભયો) થયો

[તો] (અતિદીન) અસમર્થ હોવાથી (સળલનિકરિ)

પોતાથી બળવાન પ્રાણીઓએ તેને (ખાયો) ખાધો

[અને] (છેદન) છેદાવું, (ભેદન) ભેદાવું (ભૂખ) ભૂખ

(પિયાસ) તરસ (ભારવહન) બોજો ઉપાડવો (હિમ) ઠંડી

(આતપ) ગરમી વિગેરેના (ત્રાસ) દુખ સહન કર્યા.

ભાવાર્થ—આ જીવ તિથં ચ ગતિમા જ્યાં ઢોઢ

વળત પોતે નિર્જલ પશુ થયો તે અસમર્થ હોવાથી

પોતાથી બીજા બળવાન પ્રાણીઓએ તેને ખાધો તે

તિથં ચ ગતિમા છેદાવું, ભેદાવું, ભૂખ, તરસ, ભારવહન

કરવો, ઠંડી, ગરમી વિગેરેના દુખ સહન કર્યા

ગાથા ૮

તિથં ચના દુખની અધિકતા અને નરક ગતિની

પ્રાપ્તિનું દારણું

વધ રવન આદિય દુગ્ધ ઘને, ઘેટિ જીમતૈ જાત ન મને ।

અતિસમ્લેશમાય તૈ મર્યો, ઘોર શ્વષ્નમાગર મે પર્યો ॥

અન્વયાર્થ - [આ તિર્થ ચ ગતિમા જીવે બીજા પણ] (વધ) ડહાણુ (બધન) બધાણુ (આદિક) વિગેરે (ધને) ધણા (દુ ખ) દુ ખ સહન કર્યો, તે (ઠોટી) કરોડો (જીભતૈ) જીભથી (ભને ન જાન) કહી શકતા નથી [આથી કહીને] (અતિ સમ્લેશ) ઘણા માઠા (ભાવને) પરિણામોથી (મર્યો) મરણ પામીને (ઘોર) ભયાનક (સ્વપ્ન માગરમે) નરક રૂપી સમુદ્રમા (પર્યો) જઈ પડ્યો.

ભાવાર્થ.-આ જીવે આ તિર્થ ચ ગતિમા મરાણુ અને બધાણુ વિગેરે ધણુ દુ ખ મહન કર્યું જે કરોડો જીભોથી પણ કહી શકતું નથી અને જાતે જ્યારે અત્યંત ખોળ પરિણામો (આત્મધ્યાન) થી મરીને, ધણી મુશ્કેલીથી પાર પામી શકાય તેવા સમુદ્રની માફક દુસ્તર નરકમા પહોંચી જાય છે.

ગાથા ૬

નરકની ભૂમિ અને ન્દીણુ ૮ ખ

તદા ભૂમિ પરસત દુરસ દસો, ચિન્હ સદસ દસે નર્મિ તિસો
તદા રાધ-શ્રોણીવગાહીની, ત્રિમિહરવતિ તદદદાહિની ।

અન્વયાર્થ - (તહા) જે નરકમા (ભૂમિ) જમીન (પરસત) સપર્શવાથી (ધસો) એણુ (દુ ખ) દુ ખ થાય છે કે (સહસ) હજારા (ચિન્હ) વીછીઓ (દસે) દુ ખ મારે

(નડી તીનો) તોપણ એના જેવું દુખ થતું નથી.
વગી (તડા) ત્યાં [નરકમા] (રાધ શ્રાવિત વાહિની)
જેમા લોહી અને પડ વહે છે તેવી વેતરણી નામની
નદી છે જે (કમિ કુલ કલિત) નાના ન ના ક્રીડાઓથી
ભરેલી છે અને (દેહ દાહિની) શરીરમા દાહ ઉત્પન્ન
કરવાવાળી છે.

ભાવાર્થ - એ નરકની જમીનનો સ્પર્શ માત્ર
કરવાથી નારકીઓને એવું દુખ થાય છે કે
હજારો વીછીઓ એકી સાથે ડખ માટે તોપણ
તેટલું દુખ થતું નથી. વગી એ નરકમા પડ,
લોહી અને નાના નાના ક્રીડાઓથી ભરેલી અને
શરીરમા દાહ ઉત્પન્ન કરવાવાળી એ વેતરણી નદી
છે જેના શાંતિ લાભની ઇચ્છાથી નાની જીવ પ્રવેશ
કરે છે પણ ત્યાં તો તેની પીડા વધારે ભયાનક
ધડ પડે છે.

ગાથા ૧૦

નરકમા સેમગૃહા. શરદી અને મરમીતું દુખ
સંગરતર દલજુન અમિપત્ર, અમિ જ્યોં દેહ વિદારૈંતય.
મેગસમાન હોદ્દ મલિ જાય, ભમી શીત ડળતા ઘાય ॥

અન્યથાર્થ :- (તર) તે નરકમા (અમિપત્ર
પત્રો) નરવારની ધારની માફક તીક્ષણ (દલજુન)
પડવા વાળા (સેમરતર) સેમરના ગાંઠ છે જે

(દિહ) શરીરને (અગ્નિ જ્યો) તરવારની માફક (વિદારે) ફાડી નાખે છે, અને (તત્ર) ત્યાં, એ નરકમાં (એમી) એવી (શીત) ઠંડી અને, (ઉષ્ણતા) ગરમી થાય થાય છે કિં (મેરૂ મમાન) મેરૂ પર્વતની ખરાબર (લોહ) લોહાનો ઢગલો (ગત્ર) ગત્રી (જાય) જાય છે.

ભાવાર્થ:-એ નરકમાં ઘણાં સેમરનાં જાડા છે, તેના પાદડાં તરવારની ધાર જેવાં તીક્ષ્ણ છે. જ્યારે હું ખી નારકી છાયા ભગવાની ઈન્છાથી તે જાડની નીચે જાય છે, ત્યારે તે જાડના પાંદડાઓ તેની ઉપર પડીને, તે નારકીઓનાં શરીરને ચીરી નાંખે છે. અને એ નરકોમાં એટલી ગરમી થાય છે કે એક લાખ જોગનની ઉચાઈ વાળા યુમેરૂ પર્વતની ખરાબર લોહાનો પિંડ પણ ઓગળી જાય છે તથા એટલી ઠંડી પડે છે કે યુમેરૂની ખરાબર લોહાનો ગોળો પણ થીજી જાય છે. જેવી રીતે લોકમાં કહેવાય છે કે ઠંડીમાં હાથ ફુંકવાઈ ગયા, હીમથી જાડ અથવા અનાજ જળી ગયું વગેરે

* મેરુસમલોહપિંદ, સીદ રળ્હે વિલમ્મિ પમ્મિરત્તં ।

જ લહ્દિ તલ્પ્પદેસં, તિલીયંદ મયળસંદે વા ॥

x મેરુસમલોહપિંદે, ઉપ્પં સીદે વિલમ્મિ પમ્મિરત્તં ।

જ લહ્દિ તલ્લં પદેસં, તિલીયં લહ્ણસંદે વા ॥

(વિયોગ પ્રજ્ઞાપિ દ્વિતીય મહાધિપર અર્ગ પા. ૧૧ ૪૫૨)

‘એટલે કે લોઢાની અંદર એકદમ શરદીના કારણે ચીકણાઈ ઓછી થવાથી તેનો સ્કંધ વિખરાઈ જાય છે.

ગાથા ૧૧

નરકમાં ખીન નારકી, અસુરકુમાર અને તરસનાં દુઃખ
તિલ તિલ કરેં દેહકે સંઘ, અસુર મિઢાવેં દુષ્ટ પ્રચણ્ડ ।
સિન્ધુનીતેં વ્યાસ ન જાય, તો પળેક ન વૂંદ લહાય ॥

અન્યથાર્થ:—[એ નરકમાં નારકી જીવ એક ખીનના] (દેહકે) શરીરના (તિલતિલ) તલના દાણા જેવડાં (ખંડ) ટુકડાં (કરે) કરે છે. અને (અચંડ) અત્યંત (દુષ્ટ) કૂર (અસુર) અસુરકુમાર જાતિના દેવ, [એક ખીન સાથે] (ભીડાવે) ભેટા કરાવી આપે

* અર્થ:—જેવી રીતે ગરમીમા મીઠું પિમળી જાય છે (પાણીની માફક આલવા લાગે છે) તેવી રીતે સુમેરુ જરાગર લોઢાનાં જોળા ગરમ જિલ્હની અંદર ફેંકવામાં આવે તો વચમાં જ ઓગળવા માડે છે.

x અને જેવી રીતે હંડ-વચ્ચાદમાં મીઠું ઓગળી જાય છે-પાણી થઈ જાય છે તેવી રીતે સુમેરુની જરાગર લોઢાનો જોળો હંડા જિલ્હામાં ફેંકવામાં આવે તો વચમાં જ ઓગળવા લાગે છે. પહેલી, ખીજી, ત્રીજી અને ચોથી નરકની જમિઓ ગરમ છે, પાંચમી નરકમાં ઘિપરની જમિ ગરમ તથા નીચે ત્રીજી જાગ હંડી અને છઠી તથા સાતમીની જમિ હંડી છે.

છે, [તથા એટલી] (ખ્યાસ) તરસ [લાગે છે કે] (સિન્ધુ નીરતે) સમુદ્ર ભરના પાણી પીવાથી પણ (ન જાય) છીપી સકતી નથી (તોપણ) છતાં (એક ખૂદ) એક ટીપુ પણ (ન લહાય) મળી શકતું નથી

ભાવાર્થ - તે નરકોમા નારકી એક બીજાને હુ ખ આખ્યા કરે છે, કુતરાની માફક હ મેશા અદરો અદર લડે છે અને ઝઘડા ઠ્યા કરે છે તે એક બીજાના શરીરના ઢુકડા કરી નાખે છે છતાં પણ તેના શરીરને મેગવી દેવાની પારાની* માફક ફરીને જેવું ને તેવું મળી જાય છે જેના પરિણામ સક્રિય છે એવા અમ્મ અને અમ્મરીય વગેરે જાતિના અસુરકુમર દેવ પહેલી, બીજી અને ત્રીજી નારકી સુધી જઈને ત્યાંના ઘણા હુ ખી નારકીઓને પોતાના અવધિજ્ઞાનથી વેર બતાવીને અથવા કૂરતા અને કુતૂહલથી, અદરોઅદર લડાવી મારે છે અને પોતે આનંદિત થાય છે તે નારકી જીવોને એટલી વધારે તરસ લાગે છે કે જો મળે તો એક મોટા સમુદ્રનું પાણી પણ પીઈ જાય તો પણ તરસ છીપી શકે નહિ પણ પીવાને પાણીનું એક ટીપુ પણ મળતું નથી

* પારો એ- પાતુના નસ જેવો હોય છે જમીન ઉપર ફેંકવાથી છુટા છુટા વિખેરાઈ જાય છે ફરી એકઠો કરી દેવાથી રસ એક પિંડ થઈ જાય છે.

ગાથા ૧૨

નરકની ભૂખ, નરકનું આયુ અને મનુષ્યગતિ
પ્રાપ્તિનું વર્ણન

ત્રીલોકનો નાજ જુસાય, મિટૈન મૂસ કળાન લહાય ।
યે દુસ વહુ સાગર લૌ સહે, કરમ જોગ તે નરગતિ લહે ॥

અન્યથાર્થ:—[એ નરકોમા એટલી ભૂખ લાગે છે કે] (ત્રીન લોકકો) ત્રણ લોકનુ (નાજ) અનાજ (નુ ખાય) ખાય તો પણ (ભૂખ) ભૂખ (ન મિટે) મટી શકે નહિ, પણ ખાવાને (કણ) એક દાણો (ન લહાય) મળતો નથી (યે હુ ખ) આપુ હુ ખા (બહુ સાગર લૌ) ઘણા સાગરો સુધી (સહે) સહન કરે છે, (કરમ જોગ તે) કોઈ શુભ કર્મના ઉદયથી (નરગતિ) મનુષ્ય ગતિને (લહે) પામે છે.

ભાવાર્થ—એ નરકોમા એટલી ભૂખ લાગે છે કે જો મળે તો ત્રણલોકનુ અનાજ ખાઈ જાય તો પણ ભૂખ મટે નહિ છતાં ત્યાં ખાવાને એક દાણો પણ મળી શકતો નથી. એ નરકોમા એ જીવ ઘણા તીવ્ર હુ જોને ઘણા સમય (ઓછામા ઓછા દશ હજાર વર્ષ અને વધારેમાં વધારે તેત્રીસ સાગરોપમ) સુધી જોગવે છે. બીજી ગતિઓમાંથી છૂટકારો મળવાથી કોઈ વિશેષ શુભ કર્મના ઉદયથી આ પ્રાણી મનુષ્ય ગતિને પામે છે.

ગાથા ૧૩

મનુષ્ય પ્રતિમા ગર્ભવાત્ર અને પ્રત્યવકાળનું દુઃખ.
જનની ઉદર વમ્બો નવમાસ, અગ સકુચતે પાઠ ત્રાસ ।
નિકસત જે દુર પાયે ઘોર, તિનમે કહત ન આવે ઓર ॥

અ-વચાર્થ - [મનુષ્ય ગતિમા પણ આ છુત્ર]
(નવમાસ) નવ મહિના સુધી (જનની) માતાના
(ઉદર) પેટમાં (વમ્બો) રહ્યો - [ત્યારે તે ઢેઠાણે] (અગ)
શરીર (મકુચનૈ) મઠોચીને રહેવાથી (ત્રાસ) દુઃખ
(પાઠ) પામ્યો (ઔર) અને (નિકસત) નિકળતી
વળતે (જે) જે ઘોર ભય કર (દુઃખ) દુઃખ (પાયે)
પામ્યો (તિનકો) તેને (મહત) કહેતા (ઓર) અન્ત
(ન આવે) આવતો નથી.

ભાવાર્થ - મનુષ્યગતિમા પણ આ છુત્ર નવ
મહિના સુધી તે માતાના પેટમાં રહ્યો, ત્યાં પણ
શરીર સઢોચીને રહેવાનું હોવાથી ઘણું દુઃખ
પામ્યો, જેનું વર્ણન પણ થઈ શકતું નથી કોઈ
કોઈ વખતે તે માતાના પેટમાંથી નિકળતી વળતે,
માતાનું અથવા પુત્રનું અથવા બન્નેનું મરણ પણ
થઈ શકે છે

ગાથા ૧૪

મનુષ્યપ્રતિમાં બાળકપણુ, બુવાની અને
બુઢાપણુનું દુઃખ.

વાલપનેમે જ્ઞાન ન લહો, તરુણસમય તરુણીરત રહો ।
અર્ધમૃતક સમ વૃદ્ધાપનો, કેસે રૂપ લલે આપનો ॥

અન્વયાર્થ:-[મનુષ્યગતિમાં જીવ] (બાલપને
મે) બાળકપણમાં (જ્ઞાન) જ્ઞાન (ન લહો) પામ્યો
નહિ (તરુણસમય) અને જુવાનીમાં (તરુણીરત)
જુવાન સ્ત્રીમાં લીન (રહો) રહ્યો અને (વૃદ્ધાપનો)
ઘડપણ (અર્ધમૃતકસમ) અર્ધમૂઆં જેવું [રહ્યું આવી
હાલતમાં] (કેસે) કેવી રીતે[જીવ](આપનો) પોતાનું
(રૂપ) સ્વરૂપ (લલે) વિચારે [દેખે].

ભાવાર્થ:-મનુષ્યગતિમાં આજીવળાક્યાવસ્થામાં
વિશેષ જ્ઞાન પણ ન પામ્યો, જુવાનીમાં સમજણ
પામ્યો પણ સ્ત્રીના મોહમાં ભૂલી ગયો અને ઘડ-
પણમાં ઇન્દ્રિઓની શક્તિ ઘટી ગઈ અથવા મરણ
પર્યંતનો રોગ થઈ આવ્યો કે જેથી અર્ધમૂઆંની
માફક પડ્યો રહ્યો. આવી હાલતમાં આ પ્રાણી
ત્રણે અવસ્થામાં આત્મસ્વરૂપનું દર્શન ન કરી શક્યો.

ગાથા ૧૫

દેવગતિમાં બાવનત્રિકતું દુઃખ

કર્મી અકામનિર્જરા કરે, ભવનત્રિકમે સુરતન ધરે ।
વિપય ચાહદાવાનલ દહો, મરત વિલાપ કરત દુલ્લસહો ॥

અન્વયાર્થ:-[આજીવે] (કર્મી) કૈાઈ વખત
(અકામ નિર્જરા) અકામ નિર્જરા (કરે) કરી (ભવ-

નત્રિક) સવનવાસી, વ્યન્તર અને જ્યોતિષીમાં (સુર-
તન) દેવ પથોથ (ધરૈ) ધારણ કરી, [પણ ત્યાં તો]
(વિષય આહ) પચ ઇંદ્રિયોના વિષયોની ઇચ્છારૂપ
(દાવાનલ) ભય કર અગ્નિમા (દહ્યો) ભગતો રહ્યો
અને (મરત) મરતી વળતે (વિલાપ કરત) રે, રે
કરીને (હુ ખ) હુ ખને (સહ્યો) સહન કર્યું.

ભાવાર્થ -જ્યારે ઠોઈ વળતે આ પ્રાણીએ
અકામનિર્જરા કરી ત્યારે મગીને તે નિર્જરાના
પ્રભાવથી (સવનત્રિક) સવનવાસી, વ્યન્તર અને
જ્યોતિષી દેવોમાથી ઠોઈ એકતુ શરીર ધારણ કર્યું
ત્યાં પણ ખીલા દેવોના વેલવ દેખીને પાચ ઇંદ્રિ-
યોના વિષયોની ઇચ્છારૂપ અગ્નિમા ભગતો રહ્યો
અને અવધિજ્ઞાન તથા મદારમાળા કરમાઈ જતી
દેખીને, અને શરીર અને આશુપણોની ક્રાન્તિ ક્ષીણ
થતી દેખીને પોતાનું મરણ નજીક છે એમ જાણ
વાથી 'હાય! હવે આ ભોમ મને ભોગવવાને નહિ
મળે' એવા વિચારથી રે, રે કરીને ધણુ હુ ખ
સહન કર્યું

ગાથા ૧૬

દેવ નતિમા વમાનિક દેવોનું હુ-ખ

જો વિમાનગાસી હૂ થાય, સમ્યગ્દર્શન વિન દુર પાય ।
તેંહલે ચય થાવર તન ઘરે, ચો પરિવર્તન પૂરે કરે ॥

અન્વયાર્થ:-(જો) જો (વિમાનવાસી) વૈમાનિક
દેવ (હું) પણ (ધાય) થયો તો ત્યાં (સમ્યગ્દર્શન)
સમ્યગ્દર્શન (વિન) વિના (હું) હું ખ (પાય) પામ્યો
{અને} {તેંહતે} ત્યાથી (અય) મરીને (થાવર તત્ત) સ્થાવર
નુ શરીર (ધરે) ધારણ કરે (યો) આનીરીતે જીવ
(પરિવર્તન) પાથ પરાવર્તન (પૂરેકરે) પૂરા કરે છે

ભાવાર્થ—આ જીવ વૈમાનિક (સોળે સ્વર્ગ અને
ઐવેયક) / દેવોમા ઉત્પન્ન થયો તો પણ ત્યાં સમ્યગ્દર્શન
વિના હું ખ ઉઠાવ્યું અને ત્યાથી મરીને પૃથ્વીકાય
વિગેરે સ્થાવરોનુ x શરીર ધારણ કર્યું, જોન્હો કે
કરીને તિર્થંચ ગતિમા ગયો આ રીતે આ જીવ
સુસારમા અનાદિ ઝાળથી રખડયા કરે છે અને
પાથ પરીવર્તન કરી રહ્યો છે

ઐવેયકોની ઉપર અનુદિશ આ । અનુત્તર વિમાનોના
દેવ પણ વૈમાનિક કહેવાય છે પણ એ મધ્યા સમ્યગ્દર્શિ જ
રેખ છે તેથી અહીં ન । સમાવેશ કરવામા આયો
નથી છતાં પણ ત્યાં મથાર્થ ગુપ્ત કે મોગ સમજ ન તણ
x મિધ્યાદૃષ્ટિ દેવ જ મરી । અકેન્દ્રિય થાય છે
સમ્યગ્દર્શિ નહિ

પહેલી દાળનો માગગ

પણ લોખની જદર ને અનતા હવે છે
તે બધા મુખને ચાહે છે અને દુખથી ડરે છે,
એટલા માટે જા સર્ગોગે સેવતા અધોમા મુખની
પ્રસિદ્ધિ ઉપાય જતા થો છે મમાર પરિવ્રમણની
મ્યા લાગી છે તે ને કે પુરૂષી મ્હી શમતી નથી
તો પણ એવું મર્ક આ પ્રમાણે વર્ણન રી શકાય છે

તિર્યચ ગતિના દુખોનું વર્ણન—મા હવ
નિગોળા આ તમળ મુખી રહીને ત્યા એક શ્વાસમા
૧૮ વાર જન્મ અને મગ્ન ધારણ મરીને જેતુ
કથન ન થઈ ગઈ એવું દુખ ઉભરે છે ત્યાથી
ની જીને ખીણ સ્થાવર પદ્ધતિને પ્રાપ્ત રૂ છે
અમની પર્યાય તો ચિત્તામણિ ગત્તની માફક ઘણી
જ મુરકેલીથી નાપત થાય છે ત્યા પણ વિ વ
અમનુ શરીર ધારણ મરી ઘણું દુખ પામે છે
કાચિત અસહી પવેન્દ્રિ થયો તો મન વગર દુખ
પામે છે સહી થાય તો ત્યા કમજોર પ્રાણીને
બ્રમવાન પ્રાણી મતાવે છે બ્રમવાન બીજને દુખ
આ રીને વણા પાપનો બધ મરે છે તથા છેલ્લે
જવુ ભેદાઈ જવુ જૂળ, તરમ ની ગરમી
વગેરેથી અગ્નિ દુખ પામે છે

નરકગતિનું દુખ જ્યા બોગ પલિભામથી
મગ્ન થાય છે તો નરકમા જઈ પડે છે ત્યાની

માટીનો એક કણ પણ નો અહીં આવે તો
 અહીંના અનેક ગાઉ સુધીના મંડી પથેન્દ્રિય જીવો
 પણ એની દુર્ગંધથી મરી જાય છે ત્યાંની જમીનને
 અડવાથી જ અમદ્ય દુખ થાય છે ત્યાં વૈતરણી
 નહીં, સેમરતુ ઝાડ, શરદી ગરમી અને અન્ન
 પાણીનું નમળવુતેથી, ચોતાની મેળે મહાન દુખ
 થાય છે જ્યારે ણિલોમા ઉધે માથે લટકે છે ત્યારે
 ઘોર દુખોનો અનુભવ થાય છે. પડી બીજા નારકી
 જીવ તેને દેખતા તુરત જ કુતરાની માફક મારપીટ
 વિગેરે ઢરવા લાગી જાય છે ત્રીજી નારકી સુધી
 અગ્નિ અને અગ્નિવિગેરે નામના સંકલ્પ
 પરિણામી અસુરકુમાર દેવ ત્યાં જઈને અવધિજ્ઞાન
 મારફત, પૂર્વના વિરોધતુ સ્મરણ કરાવીને અહરો
 અહર લડાવી મૂકે છે, ત્યારે નારકિઓ મારફત
 ઘાણીમા પીલાવુ, અગ્નિમા બગવુ, કરવતથી
 ચીરાવુ, કડાઈમા ઉકળાવુ, ઢુકડે ઢુકડા કરીનાખવા
 વિગેરેથી ઘણું દુખ ઉઠાવે છે તોપણ પવ માન
 પણ સાતા મળતી નથી, કરણ કે શરીરના ઢુકડા
 થવા છતાં પણ પારાની માફક ફરીને જેવું હતું તેવું
 મળી જાય છે આયુ પૂર્ણ વયા વિના મગ્ન થતું
 નથી નરકમા આવું દુખ ઓછામા ઓછા દશ
 હજાર વર્ષ સુધી તો સહન કરવું જ પડે છે પણ
 નો ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યનો બાધ પડ્યો હોય તો તેત્રીસ
 સાગર વર્ષ સુધી શરીર છૂટતું નથી

મનુષ્યગતિનું દુ ખ-કેઈ વિશેષ પુણ્ય કર્મના ઉદયથી આ જીવ ક્યારેક મનુષ્ય પર્વાય પામે છે. ત્યારે ૬ માસ સુધી તે માતાના પેટમાં જ કેદ રહે છે, ત્યાં શરીર સંકેત્યાઈને રહેવાથી ઘણી તકલીફ પામે છે. બાળપણમાં જ્ઞાન વગર, લુપ્ત-નીમા વિષય ભોગોમાં આસક્તિવશ અને ધડપ-ણમાં ઇંદ્રિયોની સિધિલતા અથવા મરણ પર્વ ત શાજરાગ વિગેરેના કારણથી આત્મદર્શનથી વિમુખ રહે છે અને આત્મોદ્ધારનો માર્ગ મળતો નથી

દેવગતિનું દુ ખ-જો કેઈ શુભકર્મના ઉદયથી દેવ પણ થાય છે તે બીજા મોટા દેવોનો વૈભવ અને સુખને ભેદને હૃદયમાં દુ ખી થતો રહે છે, કદાચિત ઐવેયક સુધીનો વૈમાનિક દેવ પણ થયોતો પણ જો સમક્ષિત ન પામ્યો તો આત્મિક શાંતિ થતી નથી તથા અન્ત સમયે મહારમાળાનું કરમાઈ જવું, આશૂપણો અને શરીરની કાંતિ ક્ષોણ થવી વિગેરેથી મૃત્યુ નજીક આવ્યું એમ જાણીને ધણે દુ ખી થાય ॥ અને વલણા મારી મારીને મરે છે અને એકેન્દ્રિય જીવ સુદ્ધા થાય છે એટલે કેદરીને તિયંચ ગતિમાં જઈ પડે છે આવી રીતે ચારે ગતિઓમાં પ્રાણીને ક્યાય પણ સુખ અને શાંતા મળતી નથી, નિરંતર સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કર્યો કરે છે.

પહેલી ઢાળનો ભેદસંગ્રહ

એકેન્દ્રિય-પૃથ્વીકાયિક છત્ર, અપકાયિક, અગ્નિકાયિક,
વાયુમાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક છત્ર
ગતિ-અનુષ્પગતિ, તિર્થ યગતિ, દેવગતિ અને નરકગતિ
છત્ર-સસારી અને મુક્ત
ત્રસ-ત્રીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચ્ચેન્દ્રિય
દેવ-ભારતનાસી, ધ્યન્તર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક
પચ્ચેન્દ્રિય-સગી અને અસગી
યોગ-મન, વચન અને કાયા, અથવા દ્રવ્ય અને ભાવ
લોક-પૃથ્વી, મધ્ય અને પાતાળ
વનસ્પતિ-સાધારણ અને પ્રત્યેક
વૈમાનિક-કરપોત્પન્ન, કરપાતીત એ બે ભેદ છે
સસારી-નસ અને ગ્યાવર અથવા એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય,
ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિય એ સસારીના ભેદ છે

પહેલી ઢાળનું લક્ષણ સંગ્રહ

અકામ નિર્જર-સદન કરવાની અતરની ઇચ્છા
ન હોવા છતાં, મુદ્ધાદિકથી વિવશ થવાથી મદ કનાયની
હાતતમા, કળ આપીને કર્મોનું પોતાની મેળે ખરી જુલુ તે
અગ્નિકાયિક-અગ્નિ જ જેનું શરીર હોય છે એવો
છત્ર [પ્રાણી]
અસગી-વિદ્યા અને ઉપદેશ મહણુ કરવાની શક્તિ
રહિત પ્રાણી અસગી કહેવાય છે
એકેન્દ્રિય-જેને એક અર્થ ઇન્દ્રિય જ હોય છે એવો
છત્ર [પ્રાણી]

મનુષ્યગતિનું દુ ખ-કોઈ વિશેષ પુણ્ય કર્મના ઉદયથી આ જીવ ક્યારેક મનુષ્ય પર્ણાય પામે છે, ત્યારે ૬ માસ સુધી તો માતાના પેટમાં જ કેદ રહે છે, ત્યાં શરીર સંકોચાઈને રહેવાથી ઘણી તકલીફ પામે છે બાળપણમાં જ્ઞાન વગર, જીવાનીમાં વિપય ભોજોમાં આસક્તિવશ અને ઘડપણમાં ધાંદ્રેયોની શિથિલતા અથવા મરણ પર્ણ ત શાન્દોગ વિગેરેના કારણથી આત્મદર્શનથી વિમુખ રહે છે અને આત્મે દ્વારનો માર્ગ મળતો નથી

દેવગતિનું દુ ખ-જો કોઈ શુભકર્મના ઉદયથી દેવ પણ થાય છે તો બીજા મોટા દેવોનો વૈભવ અને સુખને ભોળને હૃદયમાં દુ ખી થતો રહે છે, કદાચિત્ત ઝેવેયક સુધીનો વૈમાનિક દેવ પણ થયોતો પણ જો સમક્ષિત ન પામ્યો તો આત્મિક શાન્તિથી તરી નથી તથા અન્ત સમયે મહારમાળાનું કરમાઈ જવું, આત્મપણો અને શરીરની તત્તિ ક્ષીણ થવી વિગેરેથી મૃત્યુ નજીક આવ્યું એમ જાણીને ઘણો દુ ખો થાય છે અને વલખા મારી મારીને મરે છે અને એ કેન્દ્રિય જીવ સુદ્ધા થાય છે એટલે કેકરીને તિયંચ ગતિમાં જઈ પડે છે આવી રીતે ચારે ગતિઓમાં ગ્રાણીને કયાય પણ સુખ અને શાંતા મળતી નથી, નિરતર સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કર્યો કરે છે.

પહેલી ઢાળનો બેફસંગ્રહ

એકેન્દ્રિય-પૃથ્વીમાયિક શ્રવ અપકાયિક, અગ્નિકાયિક,
 રાત્રમાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક શ્રવ
 ગતિ-મનુષ્યગતિ, તિર્થ યગતિ, દેવગતિ અને નરગતિ
 શ્રવ-સમારી અને મુખત
 ત્રસ લીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચ્ચેન્દ્રિય
 દેવ-ભવનવામી વ્યન્તર, જ્યોતિસી અને વૈમાનિક
 પચ્ચેન્દ્રિય-સગી અને અસગી
 યોગ-મન, વચન અને માયા, અથના દ્રવ્ય અને જ્ઞાન
 લોક-૧૫૧, મધ્ય અને પાતાળ
 વનસ્પતિ માધાગ્યુ અને પ્રત્યેક
 નૈમાગિક કલ્પોત્પન્ન કલ્પાતીત એ બે બે છે
 સસારી-ત્રસ અને સ્થાવર અથના એકેન્દ્રિય લીન્દ્રિય
 ત્રાન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિય એ સસારીના બે છે

પહેલી ઢાળનું લક્ષણ સંગ્રહ

અ-૧મ નિર્જરા-સદન કરવાની અતમની ધૃતી
 ન હોવા છતાં નુદાદિની વિવરણવાથી મદ વ્યાપની
 દાનનમા રૂપ આપીને કર્મોનુ પોતાની મેળે ખરી જવુ તે
 અગ્નિકાયિક-અગ્નિ જ જેન ગરીગ હોય છે એવો
 શ્રવ [પ્રાણી]
 અસગી-શિક્ષા અને ઉપદેશ ગ્રહણ કરવાની ગમ્તિ
 રહિત પ્રાણી અસગી કહેવાય છે
 એકેન્દ્રિય-જેને એક અર્થ ઇન્દ્રિય જ હોય છે એવો
 શ્રવ [પ્રાણી]

પ્રત્યેક વનસ્પતિ -જેમા એક શરીરનો ગ્રામી એક છવ હો। છે એવા વૃક્ષ રૂળ વગેરે

ભવ્ય -વૃક્ષ હાગમા ફે। / પશુ વખતે ગત્તવ્યની પ્રાપ્તિની યોગ્યતા ગાળનાવાગે છવ ભ ૧ કહેવાય છે

મન -વિચાર ધ્યાની તથા શિક્ષા અને ઉપદેશ પ્રદાન ધ્યાની શક્તિ સહિત જ્ઞાન વિશે અથવા હૃદયમા રહેન આઠ પાખડીનામા કમળો આકાર

મનુષ્યગતિ -મનુષ્યગતિ નામકર્મ ॥ ઉપથી મનુ યોમા જન્મ લેવો અથવા પેદા થનુ

મેરુ -જુ ધીપના વિદેહ ક્ષેત્રમા ગિચ્છિત એક સાખ રોજન ઉત્તે એક પર્વત વિશેષ

મોહ -સસારીક વસ્તુઓમા મમતા [રમ] કરવા તે લોક -જેમા ઇવાદિ છ દ્રવ્યો રહ્યા છે, તેો લોક અથવા લોકમાથ કહે જ

નિમાનનાસી -નર્ગો અને ઐવેયક વગેરેના દેવો વીતગાનુ લક્ષણ -

જન્મ જગે તૃપા મુધા, નિમ્મન આ ત ખેદ
જાગ જોડ, મદ મોહ ભય, નિત્રા ચિ તા ખેદ
રાગ રૂપ અ મગ્ધુ જુન થે અજ્ઞા નસ દોષ
નહિ હોતે હસ વ કે રીતગમ મો દોષ

શ્વાસ -નોતીની ગતિ પ્રમાણુ ને એક મિનિટમા ૮૦ વખતથી વોડ અસ ઓગી આવ છે

સાગર ને હજાર ગાઉ ઉડો અો ૧ હજાર ગાઉ પહોંચો એવા જોગ ખાડામા કાનગથી ને ॥ બં દુષ્કા ન થઈ શકે એના અને એ દિવસથી સાન દિવસ મુધીના

પ્રથમ ઢાળની પ્રશ્નાવલી

૧ અસત્તી, બધ્વલોક, એકેન્દ્રિય, કર્મ, ગતિ, ચતુરિન્દ્રિય, ત્રસ, ત્રીન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, પાતાલલોક, પચેન્દ્રિય, પ્રત્યેક, મધ્યલોક, વીતરાગ, વૈકલ્પિક શરીર, માધારણ અને સ્થાવરના લક્ષણ જાતાવે।

૨ માધારણ (નિગોહ) અને પ્રત્યેકમા, ત્રસ અને સ્થાવરમા, અત્તી અને અસત્તીમા અતર જાતાવે।

૩ અસત્તી, તિથ્યંચ, ત્રસ, દેવ, નિર્ણલ નિગોહ, પશુ, બાહ્યાવસ્થા, લવનનિક, મનુષ્ય, ધૌરન વૃદ્ધાવસ્થા, પૈમાનિક નગવ સત્તી, સ્થાવર, નાગગતિ, નરક સળધી બ્રૂખ, પ્યામ, શરદી, ગન્ધી ખમિ સપર્શ, અને અસુરકુમારના હુખો, આકામ નિર્જરાનુ ક્રમ, અગુરકુમારનુ ક્રમ અને અમન નારકિના શરીરની વિશેષતા અને અમળ મરણનો અભાવ, મહારચ્યાગા, પૈનરણી અને નીતચી લોહાનો ગોળો ગાળી જવો, તેનુ અપ્પ વાર્જન ક્રમે।

૪ અનાત્તિથી સમાગમા પરિસ્થમણ, લવનનિકમા પેદા થવુ અને સ્વર્ગોમા હુખનુ કારણ જાતાવે।

૫ અગુરકુમારેનુ ગમન, મપૂર્ણ શુવ રાત્રી, ગર્ભનિવાસનો સમય, લુવાની, નરકનુ આયુષ્યનું નિગોહ વાસનો નિગોહિયાને છડિયો, નિગે

દિયાતુ આયુધ્ય, નિગોદમા એક શ્વાસમા જન્મ
મરણ, અને શ્વાસતુ પરિભાણુ જતાવે

૬ નસ પયોયની દુર્લભતા, ૧-૨-૩-૪-૫
ઈન્દ્રિય જીવો અને શીતથી ગોળો ગળી જવાતુ
દૃષ્ટાત જતાવે

૭ જોગ પરિણામથી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય ગતિ,
શન્ય નિર્મોણ કતો, જીવ કર્મસંજ્ઞ, જીવોની
દરિદ્ર અને અનિચ્છિત વસ્તુ, નમસ્કૃતવસ્તુ, નર
કની નદી, નરકમા જવાવાળા અમુરકુમાર, નારકીતુ
શરીર, નિગોદિયાતુ શરીર, નિગોદમાથી નીકળીને
પ્રાપ્ત થતી પયોયો, નવ માસથી ઓછો વળત
ગર્ભમા રહેવાવાળા, મિથ્યાત્વી વૈમાનિકની ભવિષ્ય
પયોય, માતાપિતા વગરના જીવ, સર્વથી વધારે
દુ ખતુ સ્થાન, અને સ કલેષ પરિણામોથી મરણ
થવાથી પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય ગતિનું નામ કહે

૮ અમુક શબ્દ, નરણ અથવા છન્દને અર્થ
અથવા ભાવાર્થ કહે પહેલી ઢાળનો સારાશ કહે
ગતિયોના દુઃખો ઉપર એક લેખ લખે અથવા કહી
જતાવે

બીજી ઢાળ

ગાથા ૧

સંસાર (ચતુર્ભૂતિ) માં પરિભ્રમણનું કારણ.
 જેસે મિથ્યા-દૃગ્ જ્ઞાન વર્ણ, વશ ભ્રમત મરત દુઃખ જન્મ મર્ણ.
 તાત્ત્વે જ્ઞાનકો સજિયે મુજાન, સુન તિન સંશ્લેષ કહૂં વચાન ॥

અન્યવાર્થ:—[આ છવ] (મિથ્યાદૃગ્ જ્ઞાન ચતુર્-
 વશ) મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યા-
 ચારિત્રને વશ થઈને (જેસે) આ પ્રકારે (જન્મમણુ)
 જન્મ અને મરણના (દુઃખ) દુઃખોને (ભરત)
 લોગવતો થકો [ચારે ગતિઓમાં] (ભ્રમત) ભટકતો
 કરે છે. (તા તૈ) તેથી (જ્ઞાનકો) જે ત્રણેને (મુજાન)
 સારી રીતે જાણીને (તણ્યે) છોડી કેવાં જોઈએ,
 એ ત્રણનું (સંશ્લેષ) સંશ્લેષથી (કહૂં વચૂંન) વચૂંન
 કહું છું તે (સુન) સાંભળો.

ભાવાર્થ:—મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને
 મિથ્યાચારિત્રના કારણે પહેલી ઢાળમાં ગતાવ્યા પ્રમાણે
 આ પ્રાણીને ચારે ગતિઓમાં ભટકવું પડે
 છે, અને જન્મ મરણનાં દુઃખ સહન કરવાં પડે છે.
 તેથી આત્મ હિતેચ્છુએ સારી રીતે જાણીને એ
 ત્રણેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, તેથી અહીં હું
 સંશ્લેષથી એ ત્રણનું વચૂંન કહું છું.

ગાથા ૨

અગૃહીત મિથ્યાદર્શન અને હવતાત્વનુ લક્ષણ
 સીરાતિ પ્રયોજનમૂત તત્ત્વ, સર્વે તિનમાદિ વિપર્યયત્વ ।
 ચતન નાકે ઉપયાગ રૂપ, ચિનમૂરતિ ચિનમૂરતિ અનૂપ ॥

અન્યથાર્થ - (જીનાદિ) જીવ, અજીવ, આસ્રવ
 ણધ સવર નિર્જરા અને મોક્ષ (પ્રયોજનમૂત)
 મતલબના (તત્ત્વ) તત્ત્વો છે (તિનમાદિ) તેમા
 (વિપર્યયત્વ) ઉધી (સર્વે) શ્રદ્ધા કરવી તે અગૃહીત
 મિથ્યાદર્શન છે) (ચેતનકા) આત્માનુ (રૂપ) સ્વરૂપ
 (ઉપયોગ) દેખવું જાણવું અથવા દર્શન-જ્ઞાન છે
 [અને તે] (ચિન મૂરતિ) અમૂર્તિક (ચિન મૂરતિ)
 ચેતન્યમય અને (અનૂપ) ઉપમારહિત છે

ભાવાર્થ જીવ, અજીવ, આસ્રવ, ણધ, સવર,
 નિર્જરા અને મોક્ષ એ સાત તત્ત્વોના શ્રદ્ધાનથી
 મમ્ય દર્શન થાય છે એજા માટે આ સાત તત્ત્વો
 પોતાના ઉપયોગના છે સાત તત્ત્વોનુ વિપરીત
 શ્રદ્ધાન કરવું તેને અગૃહીત મિથ્યાદર્શન કહે છે
 જે દેખે જાણે છે એજા કે જેનામા દર્શન અને
 જ્ઞાન હોય છે તેને જીવ કહે છે આ જીવ (આત્મા)
 અમૂર્તિક ચેતન્યમય અને ઉપમારહિત છે

ગાથા ૩

જીવ તત્ત્વના વિષયમા મિથ્યાત્વ (ઉધી શ્રદ્ધા)

પુદ્ગલ નમ ધર્મ અધર્મ કાલ, ફનતેં ન્યારી હેં જીવ ચાલ ।
ગદો ન જાત વિપરીત માન, કરિ કરે દેહમેં નિન પિછાન ॥

અન્વયાર્થ - (પુદ્ગલ) પુદ્ગલ (નભ) આકાશ
(ધર્મ) ધર્મ (અધર્મ) અધર્મ (કાલ) કાળ, (ઇનતે)
જેનાથી (જીવ ચાલ) જીવનો સ્વભાવ અથવા પરિ
ણામ (ન્યારી) ભિન્ન (હેં) છે [તોપણ મિથ્યાદષ્ટિ
જીવ મિથ્યાદર્શનના પ્રભાવથી] (તાહે) તે આત્મ
સ્વભાવને (ન જાન) જાણતો નથી અને (વિપરીત)
ઉલટું (માનકરિ) માનીને (દેહમેં) શરીરમાં (નિજ)
આ માની (પિછાન) ઓગળાણ (કરે) કરે છે

ભાવાર્થ - પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ
અને કાળ એ પાંચ અજીવ દ્રવ્ય છે જીવનો સ્વભાવ
(સ્વરૂપ) આ પુદ્ગલ વગેરે દ્રવ્યોથી જુદો છે પરંતુ
આ જીવ મિથ્યાદર્શનના પ્રભાવથી એ આત્મ
સ્વભાવની યથાર્થ શ્રદ્ધા નહિ કરતા, ઉલટું માનીને
શરીરને જ આત્મા માને છે [આ જીવ તત્ત્વની
વિષયીત શ્રદ્ધા છે]

ગાથા ૪

મિથ્યાદષ્ટિને શરીર અને પર વસ્તુઓ ઉપર વિચાર

નેં મુગી દુર્ભી મેં રંક રાસ, મેરે ધર ગૃહ ગોધન પ્રમાય ।

મેરે મુત સિય મેં સબલ દીન, ષેરપ મુમગ મૂરત પ્રવીન ॥

અન્યાર્થ - [મિથ્યાદષ્ટિ છવ મિથ્યાદર્શનના પ્રભાવથી માને છે કે] (મે) હું (સુખી) સુખી (દુખી) દુખી (રક્ત) ગરીબ (રાવ) રાજા છું (મેરે) મારા (ધન) રૂપિયા, પૈસા વગેરે (ગૃહ) ઘર (ગોધન) ગાય લેસ આદિ (પ્રભાવ) મોટાઈ [છે વગી] (મેરે સુત) મારા સત્તાન તથા (તિય) મારી સ્ત્રી છે (મે) હું (સમવ) બગવાન (હીન) નિર્જાળ (ખેરપ) કેરપ [સુભગ] સુદર (મૂરખ) મૂં અને (નવીન) ચતુર છું

ભાવાર્થ - મિથ્યાદષ્ટિ છવ મિથ્યાદર્શનના પ્રભાવથી શરીરને જ આત્મા માનીને શરીરને સુખ દુખ વગેરે ભગવાથી જોમ માને છે કે હું સુખી છું, હું દુખી છું, હું ગરીબ છું હું રાજા છું, મારા રૂપિયા પૈસા વગેરે ધન છે મારું મકાન છે, મારે ગાય લેસ વગેરે છે, મારી મોટાઈ છે, મારે સત્તાન છે મારે ખી છે, હું બગવાન છું, હું નિર્જાળ છું, હું કેરપ છું હું સુદર છું, હું મૂં છું અને હું ચતુર છું વગેરે પણ ખરી રીતે આ બધા પર પદાયના જ પરિણામ છે, આત્માના

* ૨૨૧ નીચે જે પાંચ ખરામા આવે છે તે અત્મથી જુદા છે તે પાંચો. હીક રહેનાથી કે બગવાથી આ માત્ર તેો કાંઈ હીક જુદું નહીં તમ ૧૨મું નથી તે મિથ્યાદષ્ટિ અનાથી ઉત્પન્ન મને છે

નથી પરતુ મિથ્યાદષ્ટિ છુવ તેને આત્માના
પરિણામ માને છે

આથા ૫

અછવ અને આઝવ તન્વતુ વિપરીત શ્રદ્ધાન

તન ઉપજત અપની ઉપજ જ્ઞાન, તન નશત આપકો નાશ માન
રાગાદિ પ્રગટ ચેદુ રાદૈન, તિનહી કો સેવત ગિનત ચેન ॥

અન્યથાર્થ — [મિથ્યાદષ્ટિ છુવ મિથ્યાદર્શનના
પ્રભાવથી] (તન) શરીરના (ઉપજત) ઉત્પન્ન થવાથી
(અપની) પોતાનો આત્મા (ઉપજ) ઉત્પન્ન થયો
(જન) જોમ માને છે અને (તન) શરીરના (નશત)
નાશ થવાથી (આપકો) આત્માનો (નાશ) નાશ
અથવા મરણ થયું જોમ (માન) માને છે (ગગાદિ)
રાગ દ્વેષ મોહ વિગેરે (પ્રગટ) સ્પષ્ટ રૂપે (દુ ખ દૈન)
દુ ખ આપવાવાળા છે (તિનહીકા) તેઓની (સેવત)
સેવા કરતો થકો (ચેન) મુખ (ગિનત) માને છે

‘ભાવાર્થ’ મિથ્યાદષ્ટિ છુવ મિથ્યાદર્શનના
પ્રભાવથી શરીરની ઉત્પત્તિને, આત્માનો જન્મ થયો
જોમ માને છે અને શરીરના મરણને આત્માનું *
મરણ માને છે આ રીતે ૫૦ (શરીરાદિ લિન્ન)

* આત્મા અમર કે તે વિા અગ્નિ સત્ત્વ અસ્રો
કે બીજા કોઈથી મરના નથી કે નવો ઉ ૧ ૧ થયો નથી
ગગણ (નિયોગ) તો માત્ર શરીરનું જ યાવ છે

પદાર્થોને આત્માના માને છે; તે જ અણુવ તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.

પર પદાર્થો આત્માનું કાંઈ પણ જગાડી શકતાં નથી પણ પર પદાર્થોમાં રાગ [મૂર્છાઅથવા મમતા] દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ અને નોકપાથ વિગેરે વિપરીત પરિણતિ જ, પ્રાણીને પ્રત્યક્ષ દુઃખ દેનારી છે. જેવી રીતે-મારાપણાની બુદ્ધિ નહિ હોવાથી, પાડોસી અથવા શેઠને હાનિ કે લાભ થાય તેથી, ઠેકાણે કાંઈ હુપ્-ચોક થતો નથી, તેવી રીતે-જેના અંતરમાં રાગાદિરૂપ કલ્પના થતી નથી, તેઓને ગરીર વિગેરે પર પદાર્થોનું સારું કે ખરાબ થવાથી જરા પણ હુપ્-ચોક થતો નથી. આવી રીતે મિથ્યાત્વના સંબંધથી જ આ જીવ, રાગદ્વેષનું સેવન કરે છે અને તેમાં સુખ માને છે, આ આસ્રવ તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.

ગાથા ૬

બંધ અને સંવર તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા.

શુમાશુમ વંધકે ફલમંજાર, રતિ અરતિ કરે નિજપદ વિસ્તાર
આત્મગદિત હેતુ વિરાગજ્ઞાન, તે સચ્ચે આપકૂં કષ્ટદાન ॥

અન્વયાર્થ:-[મિથ્યાદષ્ટિ જીવ મિથ્યાદર્શનના પ્રભાવથી] (નિજપદ) આત્મ સ્વરૂપને (વિસ્તાર) બૂલી જઈને, (બંધકે) કર્મ બંધના (શુભ) સારાં (ફલમંજાર) ફળમાં (રતિ) પ્રેમ (કરે) કરે છે અને

કર્મ બધના (અશુભ) ખરાબ ફળમા (અતિ) દેષ કરે છે, તથા જે (વિગાગ) રાગદેષનો અભાવ [એન્થે ઢે આત્મ સ્વભાવમા સ્થિરતારૂપ સમ્યક્ આરિત્ર] અને (જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન [અને સમગ્દર્શન] તે (આત્મહિત) આત્માના હિતના (હિત) કાચ્છુ છે (તે) તેને (આપક) આત્માને (કષ્ટદાન) હું ખ આપનાર (લખો) માને છે

ભાવાર્થ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ મિથ્યત્વના પ્રભા વથી ચોતાના આત્માનુ સ્વરૂપ જૂની જઈને, કર્મ બધના શુભ ઢે અશુભ ફળ મળવાથી રાગ અને દેષ કરે છે એન્થે ઢે ધન, લાયક પુત્ર અને સ્ત્રી વિગેરે સુખ દેનારી સામગ્રી પામીને ચોતાને સુખી માને છે અને ગ્રામ અને પુત્ર વિગેરે વિગેરે હું ખનુ સાધન મળવાથી ચોતાને હું ખી માનવા લાગે છે જેવી રીતે ડોઈ કુતરો ચોતાને મારનાર ઉપર શુસ્મો નહિ કરતા, અજ્ઞાનને લીધે, લાકડી ઉપર જ શુસ્મો કરીને લાકડીને આવે છે તેવી રીતે મિથ્યાદષ્ટિ, દેષ વિગેરે કરવાને યોગ્ય જે 'કર્મો' તેમા દેવ નહિ કરતા તે કર્મોના ફળમા દેષ વિગેરે કરે છે ગા બધ તત્ત્વની ાધી શ્રદ્ધા છે

મ સારથી ઉદાસી રહેવું, રાગદેષનો ત્યાગ કરવો,

x અનતદર્શન, અનતજ્ઞાન, અનતસુખ અને અનતતીર્થ જ આત્માનુ સ્વરૂપ છે

અને સમ્યક્ચારિત્ર તથા સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા તેમા આત્માની ભક્ષાર્થ છે પરંતુ મિથ્યાત્વના ઉદયથી આ છવ તેને પોતાના માટે દુષ્પ્રધાયક માને છે એટલે કે મુખના કારણે મરવને દુષ્પ્રધાયક માને છે આ સવર તત્ત્વની વિષયીત શ્રદ્ધા છે

માથા ૭

નિર્જરા અને બોક્ષની વિષયીત શ્રદ્ધા અને અશુદ્ધીત મિથ્યાજ્ઞાન

રોકે ન ચાહ નિજશક્તિ સોચ, શિવરૂપ નિરાકુરતા ન નોચ ।
યાહી પ્રતીતિજુત કહુક જ્ઞાન, સો દુષ્પ્રધાયક અજ્ઞાન જાન ॥

અન્વયાર્થ - [મિથ્યાદષ્ટિ પ્રાણી મિથ્યાત્વના પ્રભાવથી] (નિર્જશક્તિ) પોતાના આત્માની શક્તિ (બોચ) બોધને [પાચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોની] (ચાહ) ઇચ્છાને (ન રોકે) રોકતો નથી, અને (નિરાકુરતા) આકુરતાના અભાવને (શિવરૂપ) બોક્ષનું સ્વરૂપ (ન નોચ) માનતો નથી (યાહી) આ (પ્રતીતિજુત) બોધી માન્યતા સહિત (કહુક જ્ઞાન) જે કાઈ જ્ઞાન છે (સો) તે (દુષ્પ્રધાયક) કહ્યુંને આપનાર (અજ્ઞાન) અશુદ્ધીત મિથ્યા જ્ઞાન છે એમ (જાન) સમજવું

ભાવાર્થ - ઇચ્છાને રોકવી તેને તપસ્ કહે છે આ તપથી નિર્જરા થાય છે પરંતુ મિથ્યાદષ્ટિ

* તપ-ઇચ્છાનિરોધતપ

x ભગા નિર્જરા ચ તત્ત્વાર્થ સૂત્ર અધ્યાય ૬ સૂત્ર

૩ ઇચ્છાને રોકવી તે તપ છે તપથી નિર્જરા થાય છે

જીવ મિથ્યાદર્શનના પ્રભાવથી, આત્માની અનંત જ્ઞાનાદિરૂપ શક્તિને ભૂલી જાય છે તેથી કરીને હુમેશાં પાંચ ઇન્દ્રિઓના વિષયોમાં પ્રીતિ કર્યા કરે છે, એટલે કે નિર્જરાનું કારણ તપ છે તેને ઠક્ષુ માનીને, હુમેશાં વિષય સેવનાદિની ઇચ્છા કરે છે. આ નિર્જરા તત્ત્વનું વિપરીત શ્રદ્ધાન છે.

આકુળતાનું મટી-જવું તે જ સાચું મુખ અથવા મોક્ષ છે. પણ મિથ્યાદર્ષિ, મોક્ષના સ્વરૂપને આકુળતા [ચિંતા, શંકા, તૃષ્ણા અને સંકલેશ] વિનાનું માનતો નથી. મોક્ષના સ્વરૂપને તે ઘણું ઠક્ષુ અને આકુળતામય માને છે. આ મોક્ષ તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.

અગૃહીત-મિથ્યાદર્શન (ખોટી શ્રદ્ધા અથવા વિશ્વાસ)ની હેયાતિમાં જે કાંઈ જ્ઞાન હોય છે તેને અગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાન કહે છે. આ મોટું દુઃખ આપનારું છે અને ઉપદેશાદિક કોઈ પણ જાણી કારણથી ઉત્પન્ન થતું નથી તેથી તેને અગૃહીત [સ્વાભાવિક અથવા નિસર્ગજ] કહે છે.

જો જ્ઞાપના કારણ વિના સ્વભાવથી થાય છે તે મિથ્યાત્વને અગૃહીત કહેવાય છે. અને જે જીભ નિમિત્તથી થાય છે તેને ગૃહીત કહેવાય છે.

ગાથા ૮

અગૃહીત મિથ્યાચારિત્ર (કથારિત્ર) તુ લક્ષણ
 ફન તુ વિપયનિ મ નો પ્રવૃત્ત તાવો નાના મિથ્યાચરિત્ત।
 યો મિથ્યાગાદિ નિસર્ગ જેદ્, અવ નેગૃહીત સુનિય મુદેદ્

અન્વયાર્થ - (નિ) ને (વિપયનિ મે) પા ન
 ઇત્રિયે ના વિપયોમા (ઇન જુત) અગૃહીત મિથ્યા
 દર્શન અને અગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાન સહિત (પ્રવૃત્ત)
 પ્રવૃત્તિ કરે છે (તાકો) તેને (મિથ્યાચરિત્ત) અગૃ
 હીત મિથ્યાચરિત્ર (ભને) સમજે (યો) આ પ્રમાણે
 (નિમર્ગ) અગૃહીત (મિથ્યાત્વાદિ) મિથ્યાદર્શન,
 મિથ્યાગાન અને મિથ્યાચારિત્ર [તુ વર્ણન કરવામા
 આવ્યું] (અળ) હવે [ને] ને (ગૃહીત) ગૃહીત
 [મિથ્યા દર્શન જ્ઞાન, ચારિત્ર] છે (તેહ) તેને (સુનિયે)
 સ ભજો।

ભાવાર્થ - અગૃહીત મિથ્યાદર્શન અને અગૃ
 હીત મિથ્યાજ્ઞાન સહિત પાચ ઇત્રિયોના વિપયો
 (લોગ ઉપલોગ) મા પ્રવૃત્તિ કરવી તેને અગૃહીત
 મિથ્યાચારિત્ર કહેવામા આવે છે આ પ્રકારે અગૃ
 હીત મિથ્યાદર્શન જ્ઞાન ચારિત્રનું વર્ણન કરવામા
 આવ્યું હવે આગળ ગૃહીત મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન
 ચરિત્રનું વર્ણન કરવામા આવશે

ગાથા ૯

ગૃહીત-મિથ્યાદર્શન અને કુચરના લક્ષણ

જોકુગુરુકુદેવકુધર્મ સેવ, પોપૈચિર દર્શનમોહ એવ ।
અંતર રાગાદિક ધરૈ જેહ, બાહર ધન અ ધરતૈ મનેહ ॥

ગાથા ૧૦ [પૂર્વાર્ધ]

ધારૈ કુલિ ગ લહિ મહત્તમાવ, તે કુગુરુ જન્મજલ ઉપલનાવ ।

અન્વયાર્થ:-(જે) જે (કુગુરુ) ખોટા ગુરુની
(કુદેવ) ખોટા દેવની અને (કુધર્મ) ખોટા ધર્મની
(સેવ) સેવા કરે છે, તે (ચિર) ઘણા તાબા સમય
મુધી (દર્શનમોહ) મિથ્યાદર્શન (એવ) જ (પોપૈ)
પોપે છે (જેહ) જે (અતર) અતરમા (રાગાદિક)
રાગદ્રવેષ આદિ દોષોને (ધર્મ) ધારણ કરે છે અને
(બાહર) બહારથી (ધન અ ધરતૈ) ધન અને કપટા
વિગેરે ઉપગ (સનેહ) પ્રેમ-આસક્તિ ગણે છે, અને
(મહત્તમાવ) મહાત્માપણનો ભાવ (લહી) ધારણ
કરીને (કુલિગ) ખોટા વેચોને (ધારૈ) ધારણ કરે
છે તે (કુગુરુ) કુગુરુ કહેવાય છે અને તે કુગુરુ
(જન્મજલ) સ સાગરથી સમુદ્રમા (ઉપલ નાવ) પત્થ
રની નૌકા મમાન છે

ભાવાર્થ:-કુગુરુ, કુદેવ અને કુધર્મની સેવા
કરવાથી ઘણા કાળ મુધી મિથ્યાત્વનુ જ પોપણ
થાય છે એટલે કે કુગુરુ, કુદેવ અને કુધર્મનું એવન
જ ગૃહીત મિથ્યાદર્શન કહેવાય છે.

પરિમલ્લ બે પ્રકારના છે, એક અતરંગ અને
બીજો બહિરંગ. રાગદ્રવ્ય વિગેરે અંતરંગ પરિમલ્લ

હે અને ધન મકાન, વગર વિગેગેમા આસકિત
રાખવી તે બહિરગ પરિગ્રહ છે ખોતાને મોટાઇ
ઉપર ત્રીતિ હોવાથી નવા નવા વેશ ધારણ કરવા
તે કુલિગ ધારણ કરવું છે જે અતરગ અને
બહિરગ પરિગ્રહ સહિત હોય છે તથા મોટાઇની
ધનથી કુલિગ ધારણ કરે છે તેને કુશુર કહે છે
જ્યાં રીતે પાથરતી હોયી પોતે કુબે છે અને તેની
અદરના ઉતાડને પણ કુમાડે છે તેવી રીતે કુશુર
પણ પોતે સસારથી સમુદ્રમા કુબે છે અને તેની
મેવા કરનાર ભક્તોને પણ અનત સસારમા કુમાડે
છે એટલે જ કુશુરની ભક્તિ, પૂજા ધ્યાન અને
વિનય કરવાથી છુવ રાત્રા સસારમા ભડે છે

ગાથા ૧૦ [ઉત્તરાર્ધ]

કુરેવ [ભિચારેવ] નુ ૨૫૩૫

તે રાગદ્વેષ મલ પરિમતીન ચનિતાગદાવિજુત પિહન ચીન ।

ગાથા ૧૧ (પૂર્વાર્ધ)

તે હૈ કુદવ તિનકીજુ સેવ શઠ વરતન તિન મયધ્રમણ છયા ॥

અનન્યાર્થ — (જે) જે (રાગદ્વેષ) રાગ અને
દ્વેષપરથી (મલકરિ) મેલથી (મલીન) મલિન છે
અને (વનિતા) સ્ત્રી તથા (ગદાદિજુત) ગદા વગેરે
(ચિહ્ન) ચિહ્નોથી (ચીન) ઝોળખાય છે.
૨ દેવ) ખોટા દેવ છે (તિનકી) ને

જે (શઠ) મૂર્ખ (સેવ) સેવા (કરતે હે) કરે છે.
(તિન) તેનું (ભવબ્રમણ) સંસારમાં ભટકવું (નથેવ)
મટવું નથી.

ભાવાર્થ:—જે રાગ અને દેવરૂપી મેલથી
મેલાં (રાગી-દેશી) છે અને સ્ત્રી, ગદા વગેરે
હથિયારોથી જેને ઝાઝાખી શકાય છે તે ‘કુદેવ’*
કહેવાય છે. જે મૂર્ખ આવા કુદેવોની સેવા (પૂજા
ભક્તિ અને વિનય) કરે છે તે આ સંસારનો અંત
કરી શકતા નથી એટલે કે તેને અનંત ઢાળ સુધી
સંસારમાં ભટકવું પડે છે.

ગાથા ૧૧ [હિતરાધી]

કુધર્મ અને ગૃહીત મિથ્યાદર્શનનું સંક્ષિપ્ત લક્ષણ.
રાગાદિ ભાવહિંસા સમેત, દર્વિત વ્રસ ધાવર મરણ લેત ॥

ગાથા ૧૨

જે ક્રિયા તિન્હૈં જાનહુ કુધર્મ, તિન સરથૈં જીવ લહૈં અર્શમ્ ।
ચાકૂં ગૃહીતમિથ્યાત્વ જાન, અવ સુન ગૃહીત જો હે અજ્ઞાન ॥

અન્યથાર્થ:—(રાગાદિ) રાગ અને દેવ વિગેરે
(ભાવહિંસા) ભાવ હિંસા (સમેત) સાથે [તથા]

* કુદેવ—અગિદંત, પરગેઝી. દેવ—અવનવાસી વગેરે દેવ.
કુદેવ—દરિ, દર આદિ અદેવ—ગીપજો, તુલસી,
લકડગાવા વગેરે કલ્પિત દેવ.

(ત્રસ) ત્રસ અને (થાવર) સ્થાવરના (મરણ) ઘાતનું
 (ખેત) સ્થાન (દર્શિત) દ્રવ્ય હિંસા (સંગેત) સહિત
 (જે) જે (ક્રિયા) ક્રિયાઓ[છે](તિન્હે) તેને(કુધર્મ)
 મિથ્યાધર્મ (બાનુ) બાણમે બેધમે (તિન) તેને
 (સરધે) શરદવાથી (જીવ) પ્રાણી (અશર્મ) દુખ
 (હહ) પામે છે (યાદુ) આ કુશુર, કુદેવ અને
 કુધર્મને શરદવા તેને (ગૃહીત મિથ્યાત્વ) ગૃહીત
 મિથ્યાદર્શન બાણવુ (અમ) હવે (ગૃહીત) ગૃહીત
 (અજ્ઞાન) મિથ્યાજ્ઞાન (ભે હે) જેને કહેવામા આવે
 છે તેનું વર્ણન (સુન) સાંભળો.

સાવાર્ધ -જે ધર્મના કામો કરવામા રાગાદિ
 રૂપ બાવહિસા અને ત્રસ અને સ્થાવરના ઘાત
 સ્વરૂપ દ્રવ્યહિંસા થાય છે તેને કુધર્મ કહેવામા
 આવે છે જે પ્રાણી આ કુધર્મની શરદા કરે છે તે
 દુખ પામે છે

આ ખોટા-શુભ દેવ અને ધર્મની શરદા કરવી
 તેને 'ગૃહીત મિથ્યાદર્શન' કહે છે આ પરોપદેશ
 વિગેરે બાદ્ય કારણથી અહણ કરવામા આવે છે
 તેથી 'ગૃહીત' કહેવાય છે હવે ગૃહીત મિથ્યા
 જ્ઞાનનું વર્ણન કરવામા આવે છે

ગાથા ૧૩

ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાનનું લક્ષણ

પ્રમાન્તવાદ-રૂપિત સમસ્ત, વિષયાદિક પોષક અપ્રદાસ્ત ।
કપિલાદિરચિત્તશ્રુતકો અભ્યાસ, સોઠૈ કુવોધ વહુદેન ત્રાસ ॥

અન્વયાર્થ - (એકાન્તવાદ) એકાન્તરૂપ કથનથી (રૂપિત) ખોટા (વિષયાદિક) અને યાવ ઇદ્રિયોના વિષય વિગેરેને (પોષક) પુષ્ટિ કરવાવાળા (રૂપિતાદિ રચિત) કપિલ વિગેરેએ બનાવેલા (અપ્રદાસ્ત) ખોટા (સમસ્ત) બ્રહ્મા (શ્રુતકો) શાસ્ત્રોને (અભ્યાસ) પઢવું, પઢાવવું, મ ભાગવું અને સ ભળાવવું (નો) તે (કુવોધ) મિથ્યાજ્ઞાન [છે તે] (બહુ) ઘણા (ત્રાસ) હુ અને (દેન) આપવા વાળું છે

ભાવાર્થ - વસ્તુ અનેક ધર્માત્મક છે તેમાથી કોઈ પણ એક જ ધર્મને આખી વસ્તુ કહેવાના ભણથી રૂપિત (મિથ્યા) તથા વિષય કતાય અગિયે પુષ્ટ કરવાવાળા કપિલ આદિ કુશુરજોના બનાવેલા ગર્વ પ્રગટના ખોટા શાસ્ત્રોને ભણવું, ભણાવવું તાણાવું અને સ ભળાવવું તેને 'ગૃહીત-મિથ્યાજ્ઞાન' કહે છે

ગાથા ૧૪

ગૃહીત મિથ્યાચારિત્રનુ લક્ષણ

જો રચાતિ લામ પૂજાદિ ચાહ, ધરિ કરન ત્રિવિધનિચ દેહદાહ
આતમ અનાત્મ કે જ્ઞાનહીન, જો જો કરતી તન કરન છીન ॥

અન્વયાર્થ - (જો) જો (પૂજાતિ) પ્રતિષ્ઠતા, (લાભ) કાયદો અને (પૂજાદિ) માન્યતા અને આદર વિગેરેની (ચાહ) પરિ) ઇચ્છા કરીને (દેહદાહ) શરીરને

પીડા કરવાવાળા (આતમ અનાતમકે) આત્મા અને પરવસ્તુઓના (દાનહીન) બેદરજાનથી -હિત (તન) શરીરને (હીન) ક્ષીણ (કરને) કરવાવાળી (વિવિધવિધ) અનેક પ્રકારની (તે તે કરની) તે જે ક્રિયાઓ છે તે બધી (મિથ્યા ચારિત્ર) મિથ્યા ચારિત્ર કહેવાય છે

બાવાર્થ-શરીર અને આત્માનું બે વિજ્ઞાન નહિ હોવાથી પરલોકમાં યશ, ધન-દૌલત, આદ્ય-સત્કાર, વિગેરેની ઇચ્છાથી માન આદિ કપાયને વશીભૂત થઈને શરીરને ક્ષીણ કરવાવાળા આદ્યમ-યુક્ત (ભરમ લાગવવી, જટા વધારવી અને પશ્ચાત્તિ તપ વિગેરે) કામો કરવા તેને 'શૂદ્ધિત મિથ્યા ચારિત્ર' કહે છે

ગાથા ૧૫

મિથ્યા ચારિત્ર અને અમારના ત્યાગનો ઉપરેશ
તે સત્ર મિથ્યા-ચારિત્રત્યાગ, અત્ર આતમ કે દિત વચ લાગ
જગજાલ ભ્રમણ પેાદેદુ ત્યાગ, અત્ર દોલત નિજ આતમ સુપાગ

અ-વચાર્થ:-(તે) તે (સત્ર) બધા (મિથ્યા ચારિત્ર) મિથ્યા ચારિત્રને (ત્યાગ) છોડીને (અજ) હવે (આતમકે) આત્માના (હિત) કપાલુના (પથ) માર્ગે (લાગો) લાગી જાઓ (જમ જવ) સ સાગ્ની જળમાં (અમણુકો) ભટકવાનો (ત્યાગ દેતુ) ત્યાગ કરો (દૌલત) હે દૌલતરામ ! (જ આતમ) પોતાના આત્મામાં (અજ) હવે (સુપાગ) સારી ગીતે લીન થાઓ

સાવાર્થ:— આત્મ હિતેથી જીવે પૂર્વોક્ત મિથ્યા ચારિત્રનો ત્યાગ કરીને આત્મ કલ્યાણના માર્ગમાં લાગવું જોઈએ. પંડિત દૌલતરામજી પોતાના આત્માને સંજોધી કહે છે કે હે આત્મનું! સંસારની જાંજલ (દંદકુંદ, ઉલ્લંઘન,) માં ભટકવું છોડી દઈને સાવધાનીથી આત્મસ્વરૂપમાં લીન થા.

ખીજી ઢાળનો સારાંશ

આ જીવ મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્રને વશ થઈને ચાર ગતિમાં વારંવાર પરિભ્રમણ કરીને, જાતજાતનાં દુઃખો ભોગવી રહ્યો છે. જ્યાં સુધી એનાથી દેહ છૂટો નહિ થાય ત્યાં સુધી સુખ, શાન્તિ અને આત્માનો ઉદ્ધાર થઈ શકતો નથી.

ખોટી શ્રદ્ધા કરવી તેને મિથ્યાદર્શન કહે છે. તેના ઉદયથી આ જીવ આત્મ સ્વરૂપની વિપરીત શ્રદ્ધા કરીને શરીરને જ આત્મા માને છે. સાચા અને ખોટા સ્વરૂપની તેને ઓળખાણ રહેતી નથી. સારાંને ખરાબ અને ખરાબને સારાં, સુખને દુઃખ અને દુઃખને સુખ, હિતને અહિત, અને અહિતને હિત માને છે. જે કુચુરુ, કુદેવ અને કુધર્મની શ્રદ્ધા, પૂજા, તથા વિનય અનંત સંસારનું દારણ અને દુઃખદાયક છે, તેને પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને પોતાના દુર્લભ જીવનને નષ્ટ કરે છે, જેથી પોતાના

દ્વિતીય હાજીનું લક્ષણ સંગ્રહ

અનેકાન્તા=બિન બિન્ન ધર્મોની અપેક્ષાથી, એક વસ્તુનો વિરોધ સહિત અનેક ધર્માત્મક કથન કરવાવાળો સિદ્ધાંત

અમૂર્તિરૂપ=રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ વિનાની વસ્તુ

આત્મા=જાણુ અને દેખવુ અથવા જ્ઞાન-દર્શન શક્તિવાળી વસ્તુને આત્મા કહેવામા આવે છે

ઉપયોગ=દેવની જ્ઞાન-દર્શન અથવા જાણના દેખવાની શક્તિ

એકાન્તાવાદ=અનેક ધર્મોની સત્તાની અપેક્ષા નહિ કરતા, વસ્તુને એક જ રૂપથી નિરૂપણ કરવી.

દર્શનમોહ=આત્માના સમ્યક્દર્શન ગુણને ધાત કરનાર (નિમિત્તરૂપ) કર્મ

દ્રવ્યહિંસા=ત્રસ અને સ્થાનર પ્રાણીઓનો ધાત કરવો

ભાવહિંસા=રાગ અને દ્વેષ વિગેરે વિકારોની ઉત્પત્તિ

મિથ્યાદર્શન=જીનાદિ તત્ત્વોની વિપરીત શ્રદ્ધા

મૂર્તિરૂપ=રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ સહિત વસ્તુ

*જપ્રાદુર્ભાવ સહ્ય રાગાદિનાં ભવત્યદિ સેતિ ।

તેષામેવોત્પત્તિ-હિંસેતિ જિનાગમસ્ય સ ક્ષેપ ॥પુ૦ સિ૦॥૪૪॥

અર્થ - ખરેખર ગંગાદિ ભાવોનું પ્રગટ ન થવું તે અહિંસા છે અને તે સંગાદિ ભાવાની ઉત્પત્તિ થવી તે હિંસા છે એવું જૈનશાસ્ત્રનું હુકમ રહસ્ય છે.

હાથે પોતાના જ હૃવન ઉપર કુવાડો મારી અનંત સસાનમાં ભ્રમણ કરે ॥

પર નિમિત્તને લએ પોતે વિપરીત જ્ઞાન વરણ તે મિથ્યાજ્ઞાન કહેવાય છે અને પોતાની મેળે તથા પર ઉપદેશ વિગેરેથી વિવેક ભોગોમાં નવૃત્તિ તથા ખોટા આકર્ષણના કામે કરવા તેને મિથ્યાચારિત્ર કહે છે આથી આત્માનુ હિત ઈન્દ્રિય ના પાળીએ એ ત્રણેનો ત્યાગ કરીને આત્મ હિતના માર્ગમાં આગળ વધવું જોઈએ કારણ કે સસારમાં ભ્રમણને અનંત જન્મ પારણ કરીને અનંતકાળ શુભાખ્યે કહે તેો સાવધાન થઈને આત્મોદ્ધાર કરવો જોઈએ

બીજી ઢાળનો બેઠ સંગ્રહ

ઇન્દ્રિય વિવેક પત્, રસ, ગંધ વર્ણ અને શબ્દ તત્ત્વ ૮૫ અનંત આસન બધ સર્વ નિર્ગંજ, મોક્ષ

દ્રવ્ય ૮૫ પદ્મન ધમ અધર્મ, આમર અને કામ, મિથ્યાદર્શન-ગૃહીત અગૃહીત

મિથ્યાજ્ઞાન ગૃહીત (માલ કારણ નાપ) અગૃહીત (નિસર્ગજ)

મિથ્યાચારિત્ર ગૃહીત અને અગૃહીત (નિસર્ગજ) મહાદુષ્ટ જ મ અો મરણ

વિમાન-નાસી-કલ્યાણન, અને કે પાતીત

વિગેરેની સેવાથી હાનિ, બીજી ઢાળમા કહેવાયતી હકીકત, મરણ વખતે જીવને નીકળતો નહીં દેખવાતું ારણ, મિથ્યા દૃષ્ટિની રુચિ, મિથ્યાદૃષ્ટિની અરુચિ, મિથ્યાદર્શન—જ્ઞાન—ચારિત્રની સત્તાનો કાળ, મિથ્યાદૃષ્ટિને દુ ખ આપનારી વસ્તુ, મિથ્યા—ધાર્મિક કાર્યો ઠરવાથી હાનિ, અને માત તરવોની વિપરીત શ્રદ્ધાના પ્રકાર વિગેરેનું અપેક્ષ વર્ણન કરે.

૪ આત્મહિત, આત્મ શક્તિનું વિરમરણ, ગૃહીત મિથ્યાત્વ, જીવની જીવણખાણ ન થવા દેવી, તત્ત્વનું પ્રયોજન, દુ ખ, મોક્ષ મુખની અપ્રાપ્તિ અને મ માર પરિશ્રમણના કારણે દર્શાવે.

૫ મિથ્યાદૃષ્ટિનો આત્મા, જન્મ અને મરણ કષ્ટદાયક વસ્તુ વિગેરેનો વિચાર દેખાડે.

૬ કુશુર અને મિથ્યા ચાગ્રિત વિગેરેના દ્રષ્ટાત દેખાડે.

૭ કુશુર એવન, કુધર્મ સેવન અને રાગાદિ લાવે વિગેરેનું ક્ષણ ગતાવે. મિથ્યાત્વ પર એક દેખ લખે.

૮ અમુક શબ્દ, ચરણ અથવા ઝનના અર્થ અને ભાવાર્થ જાતવાવે. બીજી ઢાળનો સારાશ કહે.

અન્તર પ્રદર્શન

૧ આત્મા અને જીવમા કોઈ અન્તર નથી પપાપ વાયવ સમ્બંધ

૨ અગૃહીત (નિર્ગર્ગ) તા નિમિત્ત વિના થાય કે પ તુ શ્રીત ના ના નિમિત્તથી થાય કે

૩ મિથ્યા ન અને મિથ્યાઈ માં કામ તજાવત થી માન ને પપાપસમ્બંધ સમ્બંધી છે.

૪ મુગ્ધુમા ગ દેવ વિગેરે હોતા નથી ન તુ કુમુગ્ધુમા ગ દેવ વિગેરે હાત ન વિદ્યાશુદ્ધ ને મુગ્ધુ અને કુશિથી શુદ્ધો વ્યક્તિ મોખમાગના પ્રમગમા મુક્તિ માર્ગના નિર્ણયક સુમદુ દિતકારી છે

બીજી ઢાળની પ્રસ્તાવની

૧ અગૃહીત મિથ્યા ચારિત્ર, અગૃહીત મિથ્યા જ્ઞાન, અગૃહીત મિથ્યાદર્શન, કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મ, ગૃહીત મિથ્યા દર્શન, ગૃહીત મિથ્યા જ્ઞાન, ગૃહીત મિથ્યા ચારિત્ર, છ દ્ર થો અને મિથ્યા દષ્ટિની અપેક્ષાએ જીવ એ બધાનું લક્ષણ બતાવે.

૨ મિથ્યાત્વ અને મિથ્યાદર્શનમા અગૃહીત (નિર્ગર્ગ) અને ગૃહીત (બાહ્ય કારણોના નિમિત્ત થી થતું) તેમા, આત્મા અને જીવમા અને સુગુરુ કુમુગ્ધુ અને વિદ્યાશુદ્ધમા શુ સદાવત છે તે દર્શાવે.

૩ અગૃહીતનું નામાન્તર, આત્મહિત માર્ગ, એકેન્દ્રિયને જ્ઞાન ન માનવાથી નુકસાન, કુદેવ

ભાવાર્થ:-આત્માનુ કંયાણુ સુખ પ્રાપ્તિ છે આકુળતા (ચિતા, શય, તૃષ્ણા અથવા સકલેશ) નુ મટી જવુ તે સાચુ સુખ છે, કારણ કે અપ રિમિત ધન દૌલત પણ કેમ ન હોય છતા પણ ત્યા સુધી આકુળતા (ચિતા, શય અથવા તૃષ્ણા) મટતી નથી ત્યા સુધી તે, શરીરમા લાગેલી કાસની માફક હુ ખ દેનારી છે અને જધા (માનેલા) સુખને હુ ખ રૂપ કંઈ છે.

આ આકુળતાનો અસાવ માત્ર મોક્ષમા જ થાય છે માટે મુખની ઇચ્છા રાખનાર મોક્ષમાર્ગ ઉપર આલણુ જોઇએ સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેની એકતા# મોક્ષનો માર્ગ છે તે બે પ્રકારનો છે એ નિશ્ચય મોક્ષ માર્ગ અને બીજો વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ, એમા જે પરમાર્થ (વાસ્તવિક) સ્વરૂપ છે તે નિશ્ચય (શુદ્ધ અથવા સુખ્ય) મોક્ષમાર્ગ છે અને જે નિશ્ચય

સમ્યગ્દર્શન આ ત્રણેનો સમૂહાય તે જ મોક્ષ માર્ગ છે જુદો જુદો નથી જેવી રીતે નાનો વિદ્યાસ, જ્ઞાન અો મેનમા કામ એક પણ ન હોય તો નિરા મતા થતી નથી એવી જ રીતે જુદુ જુદુ સમ્યગ્દર્શન આદિ હોત તો મોક્ષમાર્ગ નથી હોતો આ વિશે આધર્મો પામજો અને આગસુતુ દ્રષ્ટાંત કે તે બીજા અથમાથી જાણુ

ત્રીજી ઢાળ

ગાથા ૧

આત્મહિત સાચુ મુખ અને જે પ્રકારના
મોક્ષમાર્ગનું લક્ષણ

આત્મ કે હિત હૈ સુખ, સો સુખ આકુલતા બિન કહિયે ।
આકુલતા શિવમાહિ ન તારી, શિવ મગ લાગ્યો ચહિયે ॥
સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ચરન શિવ મગ સો દુષિધ વિચારો ॥
તો સત્યારથ રૂપ સો નિશ્ચય, કારણ સો વ્યવહારો ॥

અન્વયાર્થ - (આત્મકે) આત્માનુ (હિત)
કહ્યાયુ (હૈ મુખ) મુખની પ્રાપ્તિમા છે (સો મુખ)
તે મુખ (આકુલતા બિન) આકુલતા વગરનુ (કહિયે)
કહેવાય છે (આકુલતા) આકુળતા (શિવમાહિ)
મોક્ષમા (ન) નથી (તારી) તેથી (શિવ-મગ) મોક્ષ
માર્ગમા (લાગ્યો) લાગવુ (ચહિયે) જોઈએ સમ્ય
ગ્દર્શન-જ્ઞાનચરને) સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર
એ ત્રણેની એકતા તે (શિવમગ) મોક્ષનો માર્ગ છે
(સો) તે મોક્ષમાર્ગ (દુષિધ) જે પ્રકારનો (વિચારો)
કહેવાય છે (જો) જે (સત્યારથરૂપ) વાસ્તવિક
સ્વરૂપ જો (સો) તે (નિશ્ચય) નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે
અને (કારણ) જે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનું કારણ છે (સો)
તેને (વ્યવહારો) વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ કહે છે

ભાવાર્થ:-આત્માનું કલ્યાણ સુખ પ્રાપ્તિ છે. આકુળતા (ચિંતા, શંક્ય, તૃષ્ણા અથવા સંકલેશ) નું મટી જવું તે સાચું સુખ છે, કારણ કે અપરિમિત ધન દોલત પણ કેમ ન હોય છતાં પણ ત્યાં સુધી આકુળતા (ચિંતા, શંક્ય અથવા તૃષ્ણા) મટતી નથી ત્યાં સુધી તે, શરીરમાં લાગેલી ફાંસની માફક હુખ દેનારી છે. અને બધા [માનેલા] સુખને હુખ રૂપ કરે છે.

આ આકુળતાનો અભાવ માત્ર મોક્ષમાં જ થાય છે. માટે સુખની ઇચ્છા રાખનારે મોક્ષમાર્ગ ઉપર ચાલવું જોઈએ. સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણેની એકતાજ મોક્ષનો માર્ગ છે. તે બે પ્રકારનો છે. એક નિશ્ચય મોક્ષ-માર્ગ અને બીજો વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ. એમાં જે પરમાર્થ (વાસ્તવિક) સ્વરૂપ છે તે નિશ્ચય (શુદ્ધ અથવા મુખ્ય) મોક્ષમાર્ગ છે. અને જે નિશ્ચય

સમ્યગ્દર્શન આદિ ત્રણેનો સમૂહય તે જ મોક્ષ-માર્ગ છે, જુદો જુદો નથી. જેવી ગીતે દવાનો વિશ્વાસ, જ્ઞાન અને સેવનમા કાંઈ એક પણ ન હોય તો નિરાગતા થતી નથી એવી જ રીતે જુદું જુદું સમ્યગ્દર્શન આદિ હોય તો મોક્ષમાર્ગ નથી હોતો. આ વિષે આંધળો પાંગળો અને આજસુનું દ્રષ્ટાંત છે. તે બીજા અંશમાંથી જાણવું.

માર્ગનું ધરણ છે તે વ્યવહાર (અશુદ્ધ, ગૌણ અથવા ઉપચાર) મોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે

ગાથા ૨

નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રનું સ્વરૂપ
પરદ્રવ્યનતં મિત્ર આપમે, ઋચિ સમ્યક્ત્વ મલા હૈ ।
આપરૂપ વૌ જ્ઞાનપનો સૌ, સમ્યગ્જ્ઞાન વલા હૈ ॥
આપરૂપ મેં લીન રહે ચિર, સમ્યક્ચારિત સૌઈ ।
અત્ર વ્યવહાર મોક્ષ-મગ સુનિયે, હેતુ નિયત વૌ હૌઈ ॥

અન્વયાર્થ — (આપમે) આત્માના (પરદ્રવ્યનતં) પરવસ્તુઓથી (ભિન્ન) જુદી (રુચિ) શ્રદ્ધા કરવી તે (ભલા) નિશ્ચય (મમ્યક્ત્વ) સમ્યગ્દર્શન છે (આપ રૂપકે) આત્માના સ્વરૂપને (પરદ્રવ્યનતં ભિન્ન) પરવસ્તુઓથી જુદું (જ્ઞાનપનો) જાણવું (સૌ) તે (નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન) નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાનનો (કલા) પ્રકાશ (હૈ) છે (પર દ્રવ્યનતં ભિન્ન) પર દ્રવ્યોથી ભિન્ન એટલે જુદા થઈને (આપરૂપમે) આત્મ સ્વરૂપમાં (ચિર) સ્થિતતાપૂર્વક (લીન રહે) લીન થવું તે (સમ્યક્ચારિત્ર) નિશ્ચય મમ્યક્ચારિત્ર (હોઈ) છે. (અળ) હવે (વ્યવહાર મોક્ષ-મગ) વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ (સુનિયે) ચાલણો કે જે વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ (નિયતકે) નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગનું (હેતુ) ધરણ (હોઈ) [ઉપચારથી] છે

ભાવાર્થ:-પુદ્ગલ વિગેરે પર પદાર્થોથી બુદ્ધો, આત્માનો અદ્વજ વિશ્વાસ કરવો તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે આત્માને પગ વસ્તુઓથી બુદ્ધો બાંધવો (જ્ઞાન કગ્ગુ) તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. તથા પરદ્રવ્યોને છોડીને આત્મ સ્વરૂપમા એકાગ્રતાથી મગ્ન થવું તે નિશ્ચય-સમ્યક્ચારિત્ર (યથાર્થ આચરણ) કહેવાય છે હવે આગળ નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ ઠરાવવાવાળા [કારણ સ્વરૂપ] વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગનું કથન કહેવામા આવે છે

ગાથા ૩

વ્યવહાર મમ્યકત્વ (નમ્યગ્દર્શન) નું સ્વરૂપ
જીવ અજીવ તત્ત્વ અરુ આશ્રય, વંધર સંવર જાનો ।
નિર્જર મોક્ષ કહે જિન તિનમો, જ્યો કા ત્યો સરધાનો ॥
હૈ સોઈ સમન્નિત વ્યવહારી, અન ઇન રૂપ વલ્લાનો ।
તિનમો સુન સામાન્ય ત્રિશેષે, દિઢ પ્રતીત હર આનો ॥

અન્યથાર્થ જિને દ્રદેવે (જીવ) જીવ (અજીવ) અજીવ (આશ્રય) આશ્રય (ખધ) ખધ (સંવર) સંવર (નિર્જર) નિર્જરા (અરુ) અને (મોક્ષ) મોક્ષ (તત્ત્વ) એ સાત તત્ત્વો (કહે) કહ્યા છે, (તિનકો) તે ખધાને (ન્યો કા ત્યો) જેમ કહ્યા છે તેમ યથાર્થ (સરધાનો) શ્રદ્ધા કરો (સોઝ) એની ગીતે શ્રદ્ધા કરવી તે (વ્યવહારી) વ્યવહારથી (સમન્નિત) સમ્યગ્દ

શૈન (દે) છે. (અળ) હવે (ઈન રૂપ) એ સાત તત્ત્વોનું
સ્વરૂપ (વખાનો) કહું છું. (તિનકી) તે સાત
તત્ત્વોને (સામાન્ય) સામાન્ય અને (વિશેષ) વિશેષ
રૂપથી (સુત) સાંભળીને (ઉર) મનમાં (દિઠ) અટળ,
(પ્રતીત) શ્રદ્ધા (આનો) કરવી જોઈએ.

ભાવાર્થ:- જિનેન્દ્ર ભગવાને હવ, અહવ,
આશ્રવ, ણંધ, સંવર, તિર્જરા અને મોક્ષ એ સાત
તત્ત્વો જેમ કહ્યાં છે તેને જેમ કહ્યાં છે તેમ, અટળ
શ્રદ્ધા કરવી તે વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે.
હવે આગળ એ સાત તત્ત્વોના સ્વરૂપનું
સામાન્ય અને વિશેષરૂપથી વર્ણન કરવામાં આવે
છે; તેને સાંભળીને પોતાના મનમાં તેનો અટળ
વિશ્વાસ કરવો જોઈએ, જેથી વ્યવહાર સમક્ષિતની
પ્રાપ્તિ થાય.

ગાથા ૪

ઇવનાભેદ, ખલિક

દહિરાતમ અન્તર

દેહ જીવ્યેયો

ઉત્તમ મધ્યમ

દ્વિવિધસંગવિન

અન્વયાથ

આતમ) અન્તર

[એપ્રકારે](જીવ)જીવ(ત્રિધા) ત્રણ પ્રકારના (હૈ) છે, તેમા (દેહ જીવકો) શરીર અને આત્માને (એકગિને) એક માને છે (સો) તે (બહિરાત્મા) બહિરાત્મા છે અને [તે બહિરાત્મા] (તત્ત્વમુધા) સાચા તત્ત્વોનો અજ્ઞાણ અર્થાત્ મિથ્યાદષ્ટિ છે (આત્મશાની) આત્માને પર વસ્તુઓથી જુગે નિશ્ચય કરવાવાળો (અન્તર આત્મા) અન્તરાત્મા [હેવાય છે, તે] (ઉત્તમ) ઉત્તમ (મધ્યમ) મધ્યમ અને (જઘન) જઘન્ય એમ (ત્રિવિધ) ત્રણ પ્રકારના છે, તેમા (દ્વિવિધ) અતરંગ અને બહિરંગ એ બે પ્રકારના (સગવિન) પરિશુદ્ધ મહિત (શુદ્ધ ઉપયોગી) શુદ્ધ ઉપયોગી (નિજ ધ્યાની) આત્મ ધ્યાની (મુનિ) દિગમ્બર મુનિ (ઉત્તમ) ઉત્તમ (અન્તરાત્મા છે)

સાવાર્થ — જીવ (આત્મા) ત્રણ પ્રકારના છે (૧) બહિરાત્મા (૨) અન્તરાત્મા (૩) પરમાત્મા તેમા શરીર ને આત્માને એક માને છે તેને બહિરાત્મા કહે છે, તેને અવિવેકી અથવા મિથ્યાદષ્ટિ પણ કહે છે જે શરીર અને આત્માને પોતાના ભેદવિજ્ઞાનથી જુદામુદા માને છે તે અન્તરાત્મા અર્થાત્ સમ્યગ્દષ્ટિ છે એ અતરાત્માના ત્રણ ભેદ છે ઉત્તમ, મધ્યમ અને જઘન્ય તેમા અતરંગ અને બહિરંગ એ બન્ને પ્રકારના પરિશુદ્ધથી રહિત ૭-૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨ મા ગુણસ્થાનમા વર્તતા

શુદ્ધ-ઉપયોગી અને વ્યાત્મધ્યાની દિગ્ગંજર મુનિ
ઉત્તમ અંતરાત્મા છે.

ગાથા ૫

મધ્યમ અને જઘન્ય અંતરાત્મા તથા સકલ પરમાત્મા
મધ્યમ અન્તર આતમ હૈં જે, દેશવ્રતી અનગારી ।
જયન્ત કહે અવિરત સમદષ્ટિ, તીનોં શિવમગચારી ॥
સકલ નિકલ પરમાત્મદેવિધ, તિનમેં ઘાતિ નિવારી ।
શ્રી અરિહન્ત સકલ પરમાત્મ, લોકલોક નિહારી ॥

અન્વયાર્થઃ:- (અનગારી) ગૃહ આદિ પરિમ્લક
રહિત, છૂટા શુષ્કસ્થાનવર્તી મુનિ અને (દેશવ્રતી)
ખારમતને ધારણ કરનાર શ્રાવક (મધ્યમ) મધ્યમ
(અન્તર આતમ) અન્તરાત્મા (હૈં) છે અને (અવિરત)
ખાર મત રહિત (સમ દષ્ટિ) સમ્યગ્દષ્ટિ શુદ્ધ
(જયન્ત) જઘન્ય અન્તરાત્મા (કહે) કહેવાય છે (તીનોં)
એ ત્રણે (શિવમગચારી) મૌક્ષમાર્ગ પર ચાલવા
વાળા છે. (સકલ નિકલ) સકલ અને નિકલના લેહથી
(પરમાત્મ) પરમાત્મા (દેવિધ) જે પ્રકારના છે (તિનમેં)
તેમાં (ઘાતિ) ચાર પ્રકારનાં ઘાતી ક્રમોને (નિવારી)
નાશ કરવાવાળાં (લોકલોક) લોક અને અલોકને
(નિહારી) જાણવા દેખવાવાળા (શ્રી અરિહંત) અન્તરંગ
અને બહિરંગ લક્ષ્મી સહિત અરિહંત પરમેષ્ઠી
(સકલ) સકલ (પરમાત્મ) પરમાત્મા છે.

ભાવાર્થ:-શુભોપયોગી ગૃહાદિ પરિગ્રહ રહિત* છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવર્તી^૧ મુનિ તથા બાર વ્રતના પાલક પાત્રમા ગુણસ્થાનવર્તી^૨ શ્રાવક મધ્યમ અંતરાત્મા છે અને વ્રતરહિત ચોથા ગુણસ્થાનવર્તી સમ્યક્ દષ્ટિ જીવ જઘન્ય અંતરાત્મા છે આ ત્રણે અંતરાત્મા મોક્ષમાર્ગ પર ચાલવાવાળા છે. સકલ (શરીર અને કર્મ સહિત) અને નિકલ ર (શરીર અને કર્મ રહિત) એવા લેહથી પરમાત્મા જે પ્રકારના છે, તેમા જ્ઞાનાવરણાદિ ચાર ધાતીકર્મોનો નાશ કરવાવાળા તથા લોક અને અલોકના પદાર્થોના જ્ઞાતા-દૃષ્ટા, અન્તરગ અને બહિરગ* લક્ષ્મી સહિત અરિહત પરમેષ્ઠી સકલ પરમાત્મા કહેવાય છે.

ગાથા ૬

નિકલ પરમાત્માનું લક્ષણ અને પરમાત્માના ધ્યાનનો ઉપદેશ

* સામ્યગુણેહિ જુતા, પમત્તવિરદા ષ મજ્જિમા હોતિ ।
આનકગુણેસ્તુ યુક્તા, પ્રમત્તવિરતાઘ મધ્યમા સન્તિ ॥૧૯૬॥

આનક અને પ્રમત્ત વિગત મુનિ મધ્યમ અન્તરાત્મા જે
[આત્મીકાર્તિકેમાનુપ્રેક્ષા]

* અનત ચતુષ્ટય અન્તરગ લક્ષ્મી કહેવાય છે તથા સમવસગણાદિ ગહિગ લક્ષ્મી કહેવાય છે

૧ સ=સદિન કલ=શરીર, સકલ એટલે શરીર સદિન.
૨ નિ=રહિત કલ=શરીર, નિકલ એટલે શરીર રહિત

જ્ઞાનશરીરી ત્રિવિધ કર્મ, -મલ વર્જિત સિદ્ધ મહતા ।
 તે હૈ નિકલ અમલ પરમાત્મા, ભોગૈ શર્મ અનતા ॥
 બહિરાતમતા દેય જ્ઞાનિ તજિ, અન્તર આતમ હૈજૈ ।
 પરમાત્મ વૈ ધ્યાય નિરન્તર, જો નિત આનંદ પૂજૈ ॥

અન્વયાર્થ - (જ્ઞાનશરીરી) જ્ઞાનભાવજેતું શરીર છે
 જોવા, (ત્રિવિધ) જ્ઞાનાવસ્થાદિ દ્રવ્ય કર્મ, રાગાદિ
 ભાવકર્મ, અને ઔદારિક શરીર વિગેરે
 નોકર્મ, જે ત્રણ પ્રકારના (કર્મમલ) કર્મરૂપી મેલથી
 (વર્જિત) રહિત, (અમલ) નિર્મળ અને (મહંતા)
 પૂજ્ય (સિદ્ધ) સિદ્ધ પરમેષ્ઠી (નિકલ) નિકલ
 (પરમાત્મ) પરમાત્મા છે તે (અનન્તા) અપરિમિત
 (શર્મ) સુખને (ભોગૈ) ભોગવે છે આ ત્રણમાં
 (બહિરાતમતા) બહિરાતમપણાને (દેય) છોડવા ચોગ્ય
 (જ્ઞાનિ) જાણીને અને (તજી) તેને તજીને (અન્તર
 આતમ) અન્તરાત્મા (હૈજૈ) થવું જોઈએ અને
 (નિરન્તર) સદા (પન્નાતમઠો) પરમાત્માતું (ધ્યાય)
 ધ્યાન કરવું જોઈએ (નિ) જે પરમાત્માતું ધ્યાન
 (નિત) નિત્ય અથોત્ અનત (આનંદ) આનંદ
 (પૂજૈ) પ્રાપ્ત કરાવે છે

બાવાર્થ:-ઔદારિક આદિ શરીર રહિત, શુદ્ધ
 જ્ઞાનભવ, દ્રવ્ય-ભાવ-નોકર્મ રહિત, નિર્દોષ અને
 પૂજ્ય સિદ્ધ પરમેષ્ઠી 'નિકલ' પરમાત્મા કહેવાય
 છે. તે સમસ્ત કર્મોના વિનાશથી અનતકાલ સુધી

અનંત સુખનો અનુભવ કયાં કરે છે. આ ત્રણમાં બહિરાત્માપણું મિથ્યાત્વ સહિત હોવાથી હેય છોડવા ચોગ્ય છે તેથી આત્મ હિતેચ્છુએ તેને છોડીને અંતરાત્મા [સમ્યગ્દષ્ટિ] બનીને પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું જોઈએ, કારણકે તેથી હમેશાં [અનંત] આનંદ [મોક્ષ] ની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ગાથા ૭

અણુવ, પુદ્ગલ, ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્યનું
લક્ષણ અને ભેદ

ચેતનતા-વિત્ત સો અજીવ હૈ, પંચ ભેદ તાકે હૈ ।
પુદ્ગલ, પંચ વરન-રસ, ગંધ-વૌ ફરસ-વસૂ તાકે હૈ ॥
જિય પુદ્ગલ-કો ચલન સહાર્દ, ધર્મ-દ્રવ્ય, અનરૂપી ।
તિષ્ઠત-હોય અધર્મ સહાર્દ, જિન વિત્ત-મૂર્તિ નિરૂપી ॥

અન્વયાર્થ:— જે (ચેતનતા વિત્ત) ચેતના સહિત છે (સો) તે (અણુવ) અણુવ છે (તાકે) તે અણુવનાં (પંચ) પાંચ (ભેદ) ભેદ (હૈ) છે (તાકે) જેમાં (પંચ) પાંચ-પાંચ (વરન-રસ) વર્ણો અને રસ, (વૌ) બે (ગંધ) ગંધ અને (વસૂ) આઠ (ફરસ) સ્પર્શ (હૈ) હોય છે તે (પુદ્ગલ) પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે. જે (જિય) જીને અને (પુદ્ગલ-કો) પુદ્ગલને (ચલન સહાર્દ) ચાલવામાં ઉદાસીન સહકારી અને (અનરૂપી) અમૂર્તિકે છે તે (ધર્મ) ધર્મ-દ્રવ્ય છે. જે

(તિષ્ઠત) સ્થિર થયેલા [જીવ અને પુદ્ગલને] (સહકારી (હાય) યાય છે તે (અધર્મ) અધર્મદ્રવ્ય છે. (જિન) જિનેન્દ્ર ભગવાને આ અધર્મદ્રવ્યને (જિનમૂર્તિ) અમૂર્તિક, (નિરૂપી) કહ્યું છે.

સાવાર્થ:-જેમાં ચેતના (જ્ઞાનદર્શન અથવા જાણવા દેખવાની શક્તિ) નથી હોતી તેને અજીવ કહે છે. આ અજીવના પાંચ ભેદ છે-પુદ્ગલ, ધર્મ, * અધર્મ, આકાશ અને કાળ. જેમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ હોય છે તેને પુદ્ગલ દ્રવ્ય કહે છે. જે સ્વયં ચાલે છે એવા જીવ અને પુદ્ગલને ચાલવામાં સહકારી (ઉદાસીન નિમિત્ત કારણ) યાય છે તે ધર્મ દ્રવ્ય છે અને સ્વયં (પ્રાતાની મેળે) સ્થિર રહેલા જીવ અને પુદ્ગલને સ્થિર રહેવામાં જે સહકારી (ઉદાસીન નિમિત્ત કારણ) યાય ■ તે અધર્મ દ્રવ્ય છે. જિનેન્દ્ર ભગવાને આ ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્યને તથા હવે પછી કહેવામાં આવશે તે આકાશ અને કાળ દ્રવ્યને અમૂર્તિક (ઈન્દ્રિય અગોચર) કહ્યાં છે.

* ધર્મ અને અધર્મથી આ પ્રકરણમાં પુણ્ય અને પાપ એમ ન સમજવું, પણ જીવોનાં આવતાં અન્તર્ગત દ્રવ્યો જાણવી; તથા જીવે કહેવામાં આવતાં ધર્મ અને અધર્મને શુભાશુભ કર્મનું ફળ, પુણ્ય અને પાપ જાણવું.

ગાથા ૮

આકાશ, કાળ અને આસ્રવના લક્ષણ અથવા ભેદ.

સકલ દ્રવ્યકો વાસ જાસમે, સો આકાશ પિછાનો।
નિયત વર્તંગાનિશિદિન સો વ્યવહાર કાલ પરિમાનો ॥
યોં અજીવ અથ આસ્રવસુનિયે, મન-વચ-કાયત્રિયોગા।
મિથ્યા અવિરત અરુકપાય પર, માદ સહિત ઉપયોગા ॥

અન્વયાર્થ:-(જેમાં) જેમાં (સકલ) સર્વે
(દ્રવ્યકો) દ્રવ્યનો (વાસ) નિવાસ (હૈ) છે તે (આકાશ)
આકાશ દ્રવ્ય (પિછાનો) જાણવું. (વર્તંગા) ચોતે
પક્ષે અને જીજ્ઞાસે પક્ષટવામાં નિમિત્ત
થાય તે (નિયત) નિશ્ચય, કાળ દ્રવ્ય છે
અને (નિશિદિન) રાત્રિ, દિવસ વિગેરે (વ્યવહાર)
વ્યવહાર (કાલ) કાલદ્રવ્ય (પરિમાનો) જાણો. (યોં)
આ પ્રકારે (અજીવ) અજીવ તત્ત્વનું વર્ણન થયું.
(અથ) હવે (આસ્રવ) આસ્રવ તત્ત્વ (સુનિયે) સાંભળો.
(મન-વચ-કાય) મન વચન અને કાયા એ (ત્રિયોગા)
ત્રણે યોગની હાલવા ચાલવાની ક્રિયા અને (મિથ્યા)
મિથ્યાત્વ (અવિરત) અવિરત, (કપાય) કપાય (અર્થ)
અને (પરમાદ) પ્રમાદ (સહિત) સહિત (ઉપયોગા)
આત્માની પ્રવૃત્તિ તે (આસ્રવ) આસ્રવ તત્ત્વ કહેવાય છે.

સાવાર્થ:-જેમાં છે દ્રવ્યોનો નિવાસ છે તે

સ્થાનને આકાશ* કહે છે જે પોતાની મેળે પવટે છે તથા પોતાની મેળે પલટતા ખીજ દ્રવ્યોને પલ્લવામા કુબારના આકની ખીલી માફક સહાયક છે તેને 'નિશ્ચયકાળ' + કહે છે લોક વ્યવહારમા ઉપયોગી રાત, દિવસ, ષડી, , ક્વાક વગેરેને 'વ્યવહારકાળ' કહેવાય છે આવી રીતે અણવ તત્ત્વનું વર્ણન થયું હવે આસવ તત્ત્વનું વર્ણન કરે છે મન વચન અને કાયાની હાલવા ચાલવારૂપ ક્રિયાને આસવ કહે છે તેના મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કપાપ, પ્રમાદ અને યોગ એ પ્રાય ભેદ છે

*જેવી રીતે કાઈ વાસણમા પાણી ભરીને તેમા ભરમ [ગમ] નાખવામા આવે તેા તે સમાઈ ગય છે, પાણી તમા મિત્રી-આ નાખવામા આવે તેા તે પણ સમા ગય છે પત્રી તેમા સોઈએા નાખવામા આવે તેા તે પણ સમાઈ ગય છે એવી રીત આકાશમા પણ ખાસ અવગ હન યકિન છ જેથી તેમા સવ દ્ર વો મારી સ થ રદો થો કે એક દ્ર વ ળીખ દ વો રાખતુ નથી

+ ય કાલો ચત્રિમિત્તા સ્યુ પરિણામ્નાન્વિરુદ્ધસ્ય ।

વર્તનાસ્તગ્ન સત્ત્વ કથયતિ ત્રિવર્ગિન ॥૪૧॥

ગ્વાવદારિક ચાલસ્ય પરિણામસ્યાગા ક્રિયા ।

પરવ ચાપમ્બ વ મિર્જિત્વાહુ મદપપ ॥૪૨॥

આત્માગ વર્તમાનાનો દૃષ્ટાન્તો ત્રિવર્ગય વે ।

વન ૧ કલ્પાકાલો મજત દેવુચ્ચુત્તામ્ ॥૪૩॥

(અથ માટે ન્દુન ૧ પાન ૧૧)

ગાથા ૯.

આસપ ત્યાગનો ઉપદેશ અને બંધ, સંવર,

નિર્ભયુ લક્ષણ

યેહી આતમકો દુસ્ત્રકારણ, તાતેં ઇનકો તજિયે ।
જીવ પ્રદેશ વંધેં વિધિસેં સો, વંધન કચદુ ન સજિયે ॥
શમ-દમતેં જો કર્મ ન આવેં, સો સંવર આદરિયે ।
પ્રપ-મલતેં વિધિ-ક્ષરન નિરજરા, તાહિ સદા આચરિયે ॥

અન્વયાર્થ:- (ચેહી) આ મિથ્યાત્વાદિ જ
(આતમકો) આત્માને (દુઃખ કારણ) દુઃખનું કારણ
છે (તાતેં) તેથી (ઇનકો) આ મિથ્યાત્વાદિને (તજિયે)
છોડી દેવું નેપડે. (જીવપ્રદેશ) આત્માના પ્રદેશોનું
(વિધિસેં) કમોથી (બંધે) બંધાવું તે (બંધન)
બંધ કહેવાય છે. (સો) આ બંધ

અર્થ:-જેના નિમિત્તથી પરિણામ ક્રિયા વિગેરે થાય
છે તથા વર્તના જેનું લક્ષણ છે તેને કાળ કહેવાય છે.
આ કાળ બે પ્રકારનો છે. ૧-નિશ્ચય ૨-વ્યવહાર. તેમાં
નિશ્ચય તો પદાર્થ છે પણ વ્યવહાર કલ્પિત છે. પરિણામ,
ક્રિયા, નવું અને જુનું એ વ્યવહારકાળનું ચિન્હ
છે. અને પોતાની સ્વપર્યાયો મારફત પરિણમન કરવા-
વાળા બધાં દ્રવ્યોનાં પરિણમનમાં જે ઉદાસીન કારણ છે
તેને 'નિશ્ચયકાળ' કહેવામાં આવે છે. તે દ્રવ્યોના પરિ-
વર્તનમાં હેતુરૂપ ક્તા કહેવામાં આવે છે-[તત્ત્વાર્થસાર
અશ્વધિકાર.]

સમેપમા (હૃદયે) પ્રેરવામા આવે છે મરણ કે
(જિતી જીતેને) તે જગ્યા વિના (જિતી) દોષોને
(કેન) ક્ષી રીતે (નહયે) ઇચ્છીએ, અને (ગુનન કા)
શુભોને કેવી રીતે (ગણિયે) મળુ શકીએ ?

ભાવાર્થ - ૮ મદ, ૩ મૃદતા, ૬ અનાયતન
(અધર્મ સ્થાન) અને ૮ ચમદિક-આ પ્રમાણે
સમ્યક્ત્વના રથ દોષ છે સરેજ, અનુકંપા,
આમ્તિકય અને પ્રશમ એ ચાર સમ્યક્ત્વની ભાવ
નાઓ છે સમ્યક્ત્વના અભિવાદી હવે આ સમ
ગિતના પચીસ દોષોનો ત્યાગ કરીને, તે ભાવના
ઓમા મન લગાવવું જોઈએ હોય સમ્યક્ત્વના આક
શુભો (અગો) અને રથ દોષોનું સમેપમા વર્ણન
કરવામા આવે છે, કારણ કે જલ્દયા વગર તથા
સમ ત્યા વગર દોષોને કેવી રીતે ઇચ્છી શકાય અને
શુભોને કેવી રીતે પ્રદૂળ કરી શકાય ?

ગાથા ૧૨

સમ્યક્ત્વના ૮ અગો (શુભો) અને ૨૫ માદિક આક
દોષોનું લક્ષણ

નિત યત્મ શકા ન ધાર, પ્રુષ્ઠ મનને ।
મુનિ-તન મલિન ન રેસ ॥
નિનગુણ અમદ્ધ
માદિક

ગાથા ૧૩ [પૂર્વાર્ધ]

ધર્મીસો ગૌ-ચન્દ્ર-પ્રીતિ સમ, કર જિનધર્મ દિપાવૈ ।
 इन गुणतै विपरीतदोष वसु, तिनको सतत सिपावै ॥

અન્યથાર્થ-૧-(જિનવચચે) સર્વજદેવે કહેલા તરવોમા (શકા) સ શય-સ દેહ (નધાર) ધારણ ન કર વેા તે [નિ શક્તિ અ ગ છે], ૨-(વૃષ) ધર્મને (ધાર) ધારણ કરીને (શવસુખ વાછા) સ સારના મુખની ઈચ્છા (ભાને) કરે નહિ [તે નિ કાક્ષિત ગુણ છે] ૩-(મુનિ તન) મુનિઓના શરીરવિગેરે (મલિન) મલિન (દેખ) દેખીને (ન ધિનાવે) ધૂણા ન કરવી [તે નિર્વિચ્છિદ્ધિસા અ ગ છે] ૪-(તરવ કુતરવ) સાચા અને જુઠા તરવોની (પિછાને) ઓળખાણ [તે અમૂઢદષ્ટિ અ ગ છે] ૫-(નિ જગુણ) પોતાના ગુણોને (અર) અને (પર ઔગુણ) બીજાના અવગુણને (ઢાઢે) છૂપાવે (વા) અને (નિજ ધર્મ) પોતાના આત્મધર્મને (બઢાના) વધારે અર્થાત્ નિર્મળ બનાવે [તે ઉપગુહન અ ગ છે] ૬-(કામાદિક કર) કામ-વિગ્રહ માદિ ગરણોથી (વૃષતે) ધર્મથી (ચિગને) ડગી જતા (નિજ-પરડો) પોતાને અને પગને (સુદિઢાવે) રૂગીને એમા દંઢ કરે [તે ચિદ્ધિતરણ અ ગ છે] ૭-(ધર્મીસો) પોતાના સહધર્મી જનોથી (ગૌવરઝ પ્રીતિસમ) વાઝરડા ઉપર ગાયની પ્રીતિ માદંઢ (કર) પ્રેમ રાખવો [તે વાતસલ્ય અ ગ છે], અને ૮-(જિનધર્મ) જૈનધર્મની (દિપાવે) શોભા વધારવી

તે [પ્રભાવના અંગ છે. (ઇન્દ્રિયભૂતે) આ આઠ
 ગુણી (વિપરિત) ઉલટાં (વધુ) આદર (દાન) દેખ છે,
 (તિનકો) તે દોષોને (સતત) દુષ્ટિયાં (ખિપારે) દૂર
 કરવા જોઈએ.

ભાવાર્થ:-[૧] તત્ત્વ આ જ છે, આત્મ જ છે,
 બીજું નથી અને બીજા પ્રકારે પણ નથી, આ
 પ્રમાણે યથાર્થ તત્ત્વોમાં અટકા મદદ સર્વે તે
 નિઃસંકિત અંગ કહેવાય છે.

નોંધ-અવતીસમ્પત્તિ છત્ર જોગોને કષ્ટે પણ આદરવા
 યોગ્ય માનતા નથી, પણ જેવી રીતે મોઢાં પીઠી, મેદખાનામાં
 ઇચ્છા વગર પણ દુખ સદન કરે છે, તેવી રીતે આ
 પણ અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષ્ટાવતી પરાધીનતાથી ભોગોનું
 સેવન નમો બધ કરે છે; પોતાની જેમે ભોગોની ઇચ્છા
 અને બધ કરતા નથી, એટલે તેને નિઃસંકિત અને
 નિઃકાલિત અંગ દોષમાં કાંઈ વાંધો આવતો નથી.

[૨] ધર્મ સેવન કરવું એટલે કે સંસારના
 મુખોની ઇચ્છા ન કરવી, તેને નિઃકાલિત અંગ
 કહેવાય છે.

[૩] મુનિરાજ અથવા બીજા કોઈ ધર્મોત્તમાના
 શરીરને મેજાં દેખીને પૂજા ન કરવી તેને નિર્વિચિ-
 કિત્સા અંગ કહે છે.

[૪] સાચા અને જોડાં

પરી

મૂઠતાઓ અને અનાયતનોમા ફસાવુ નહિ તે
અમૂઠદષ્ટિ અગ છે

[૫] પોતાની પ્રશસા કરવાવાળા શુભો અને
બીબની નિદા કરવાવાળા દોષોને ઢાકવા તથા
આત્મધર્મને વધારવો (નિર્મળ રાખવો—દુષિત ન
થવા દેવો) તે ઉપગ્રહન અગ છે

નોંધ ઉપગ્રહનનું બીજું નામ 'ઉપવૃત્ત' પણ જિના
ગમમા આવે છે, જેથી આત્મધર્મમા દૃઢિ કરવી તેને પણ
ઉપગ્રહન કહેવામા આવે કે તે જ થી અમૃતચંદ્રસૂરિએ
પોતાના રચેના 'પુરુષાર્થ' સિધ્ધિ ઉપાય શ્લોક નં. ૨૭
મા કહ્યું છે -

ધર્મે વિરધનીય, સદાત્મનો માદવાદિભાવનયા ।

પરદોષનિગૂહનમપિ, વિધેયમુપટ્ઠણગુણાર્થમ્ ॥

[૬] કામ, ક્રોધ, લોભ વિગેરે કેાઈ પણ કારણે
(સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રથી) ભ્રષ્ટ થતી વખતે,
પોતાને અને બીબને ફરીથી તેમા સ્થિર કરવો તે
સ્થિતિકરણ અગ છે

[૭] પોતાના સહધર્મી પ્રાણી ઉપર, વાછરડા
ઉપર ગાયની માફક, નિરપેક્ષ પ્રેમ કરવો તે
વાત્મય અગ છે

[૮] અજ્ઞાન અધકારને હઠાવીને વિદ્યાળળ
વિગેરેથી, શાસ્ત્રમા કહેલ યથાયોગ્ય રીતિ પ્રમાણે,

પાનાના સામગ્ર્યથી નીનધમનો પ્રભાવ પ્ર ૧૭ કહે
તે પ્રભાવના અમ કહેવાય છે

આ ગુણા અગ્રો ગ્રી હિત ૧-૨૩, ૩-
૬ મા ૩ વિનિદિષ્ટા ૬ નૃદ દિષ્ટિ, ૫-અનુપચુદન,
૬ અસ્થિનિકરણ ૭-અવાતસન્ય અને ૮-અપ્રભાવના,
આ સમગ્રકૃત્વના ૮ (ગાઠ) હોય છે તેને હમેશા
ફર કરવા લેખે

ગાથા ૧૩ [ઉત્તગધ]

નન્યક વના મરનામના આઠ રોપ

પિતા મૃષ ધા માનુષ રૂપ લો, હવે તતા મદઠનૈ ।
મર ૧ રૂપના મદ ન જાતો ધનવલ્લો મદ માનૈ ॥

ગાથા ૧૪ [પ્રવાધ]

તપના મદનમા જુ પ્રાપ્તા ધા કૌનસા વિવ જાનૈ ।
મદ ધાર તો યદી દાપ ધમુ, સમરિત પોમલ ઠાનૈ ॥

અન્યથાર્થ ૧૨ ૮-૧ (જે) જો (પિતા)

પિતા વિગે પિતૃપદના માણુતો (ભૂપ) રાજા વિગેરે
(હોય) હોય તો (મન) અભિમાન (ન ઠાનૈ) કરને
નથી, (જે, (માનુષ) નામા વિગેરે માનુષ તના માણુય
(નૃ) ન ત વિગેરે (હોય) હોય તો (મન) અભિ
માન (૮-૧) કરતો નથી (ગરુ) શરીરનુ (મદ)
અભિમાન રતો નથી, (રાનકા) વિધાનો (મદ ન)
ધમક કરનો નથી, (ધનકા) પિયા-પૈમાનુ (મદ
જાને) અભિમાન કરતો નથી (બવકા) શકિતનુ

(મદ ભાને) અભિમાન કરતો નથી, (તપડો) તપનું (મદ ન) અભિમાન કરતો નથી, (જી) અને (પ્રભુ તાકો) અશ્વર્ય, મોટાઈનો (મદ ન કરે) ધમક કરતો નથી (નો) તે (નિજ) પોતાના આત્માને (લતને) ઓળખે છે [જો હવે તેનું] (મદ) અભિમાન (ધારે) કરે છે તે (ચઢી) એ ઉપર કહેલ મદ (વસ્તુ) આઠ (દોષ) દોષરૂપે થઈને (સમકિતકો) સમ્યક્ત્વ-સમ્યક્દર્શનમા (મલ) દોષ (હાને) ઠરે છે

ભાવાર્થ:—પિતાના ગોત્રને કુળ, અને મામાના ગોત્રને ભતિ કહે છે (૧) પિતા વિગેરે પિતૃ પક્ષના રાજા વિગેરે પ્રતાપી પુરુષ હોવાથી, (હું ગજકુમાર છું વિગેરે) અભિમાન કરવું તે કુળમદ છે (૨) મામા વિગેરે માતૃ પક્ષના રાજા વિગેરે પ્રતાપી વ્યક્તિ હોવાનું અભિમાન કરવું તે ભતિ મદ છે (૩) શરીરની સુંદરતાનું માન કરવું તે રૂપ મદ છે (૪) પોતાની વિદ્યા (દલા-૧૧૧૧૧૧૧૧) અભિમાન કરવું તે જ્ઞાન [વિદ્યા] મદ છે (૫) પોતાની ધન-દૌલતનો ગર્વ કરવો તે ધન (મદ) મદ છે. (૬) પોતાની તાનતનો ગર્વ કરવો તેને ણલ મદ કહે છે (૭) પોતાના વ્રત, ઉપવાસ વિગેરે તપનો ગર્વ કરવો તે તપ મદ છે તથા (૮) પોતાની માન્યતા, મોટાઈ અને આજ્ઞાનું અભિમાન કરવું તે પ્રભુતા (પુણ) મદ કહેવાય છે.

૧-કુલ, ૨-જાતિ, ૩-કૃપ, [શરીર] ૪-જ્ઞાન [વિદ્યા],
 ૫-ધન [રૂઢિ], ૬-ગરુડ, ૭-તપ, ૮-પ્રભુતા, [પુખ્ત]
 આ આઠ મહ દોષ કહેવાય છે. જે છવ આ આઠ
 નો ગર્વ કરતો નથી તે જ છવ આત્માની
 પરીણા (શુદ્ધ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ) કરી શકે છે.
 જે તેનો ગર્વ કરે છે તો જે મહ સમ્યક્ત્વના
 આઠ દોષ થઇને તેને દુષિત કરે છે.

ગાથા ૧૪ [ઉત્તરાધ્યા]

સમ્યક્ત્વના ૧ અનાયતન દોષ, અને ત્રણ મૂંડતા દોષ
 કુગુરુ-કુદેવ-કુધર્મ-સેવક કી, નહીં પ્રશંસા ઉપરે હૈ ।
 જિન મુનિ જિનમુત જિન કુગુરાદિક, તિન્હે ન નમન કરે હૈ ॥

અન્વયાર્થ:-[સમ્યક્દષ્ટિ છવ] (કુગુરુ-કુદેવ
 કુધર્મ સેવક) કુગુરુ, કુદેવ, કુધર્મ, કુગુરુસેવક,
 કુદેવસેવક, અને કુધર્મસેવકની (પ્રશંસા) પ્રશંસા
 (નહિ ઉપરે હૈ) કરતો નથી. (જિન) જિનેન્દ્ર દેવ
 (મુનિ) વીતરામ મુનિ [અને] (જિન મુત) જિનચાણી
 (જિન) ત્રિવાય [જે] (કુગુરુ આદિક) કુગુરુ, કુદેવ,
 કુધર્મ (તિન્હે) તેને (નમન) નમસ્કાર (ન કરે હૈ)
 કરતો નથી.

ભાવાર્થ:-૧-કુગુરુ, ૨-કુદેવ, ૩-કુધર્મ, ૪-
 કુગુરુ સેવક, ૫-કુદેવ સેવક, અને ૬-કુધર્મ સેવક, જે
 ॥ અનાયતન, (ધર્મના અસ્થાન) દોષ કહેવાય છે.

તેની ભક્તિ, વિનય અને પુજન વિગેરે તો ફર
ગ્હે. પણ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પ્રશંસા પણ કરતા નથી-
કારણ કે તેની પ્રશંસા કન્વાથી પણ સમ્યક્ત્વમા
હોય લાગે છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ જિનેન્દ્રદેવ વીતરાગ-મુનિ
અને જિનવાણી મિત્રાય, કુદેવ, કુશુર અને કુશાશ્ર
વિગેરેને [ભય, આશા અને સ્નેહ વિગેરેથી] નમ-
સ્કાર કરતા નથી, કારણ કે તેને નમસ્કાર કરવા
માત્રથી પણ સમ્યક્ત્વ દુષિત થઈ જાય છે અર્થાત્
કુશુર મેવા, કુદેવ મેવા અને કુધર્મ મેવા એ ત્રણ
પણ સમ્યક્ત્વના મૂલતા નામના હોય છે.

નોંધ અન્ય વિધર્મી વિગેરેને જાળજાળગીરી નમસ્કાર કરિ
કન્વાથી આનંદુ શ્રદ્ધાન પગડનું નથી મન્વ કે વત્યા
નન્દ-વન્દક ભાવપૂર્વક, ભય ન્યા ॥ અને નેહની નમ-
સ્કાર કરવામા આવે કે ત્યા સમ્યક્ત્વમા હોય આવે છે,
ખીન્ને નહિ આ ગાળજીથી જાનકને મજા, સમધી અને
પોતાથી મોગ [વડીલ] વિગેરેનો આવદાગ-રિનાય કરવામા
પણ દોષ ભાગતો નથી

ગાથા ૧૫

અવતી મય્યગ્દષ્ટિની ઇન્દ્ર વિગેરેથી પૂજા, અને
ગૃહસ્થપણામાં અગ્રેમ અને નિર્ગય
સમ્યક્ત્વનો મહિમા

દોષરહિત ગુણસહિત સુધી જો, સમ્માવ્દરશ સજે છે ।
ચરિતમોહનશ લેશ ન સજમ, પે સુરનાથ જજે છે ॥

મેહી, પે ગદ્યે ન રૌં, જ્યો નહન મિત્ર કમલદં ।
નગરનારિકો વ્યાર યથા વા, -દ મેં જેમ અમલ હે ॥

અન્વયાર્થ - (જે) તે (મુખી) બુદ્ધિમાન પુરુષ
'ઉપર' રહેવા (હોય) રહિત) પચીસ દોપરહિત
(અને) (ગુણ મહિત) નિશઠાદિ આફ 'ગુણ' મહિત
(મમ્યદ્દરશ) મમ્યદ્દર્શનથી (સર્વે હે) બુદ્ધિત છે
[તેને (ચરિત મોહવશ) અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચારિત્ર
મોહનીય કર્મના ઉદયથી (લેગ) જગપણ (સુભમ)
સયમ (ન) નથી (પે) તોપણ (મુરત) દેવોના
સ્વામી ઇન્દ્ર (તેની) (જે હે) પૂજ કરે, [તેનેકે]
(ગેહી) શુદ્ધ્ય છે (પે) તોપણ (શુદ્ધમે) ધરમા
(ન રચે) આસક્ત થો નથી (લયે) લેવી રીતે
(કમળ) કમળ (જલને) પાણીથી (મિત્ર) અલગ (રહે
છે) (યથા) જેમ (કાદમે) કીચડમા પણ (હિમ)
સુવર્ણ (અમલ) શુદ્ધ (રહે છે), [તેને ધરમા]
(નગરનારિકો) વેશ્યાના (ધ્યાર યથા) પ્રેમની માફક
(ધ્યાર) પ્રેમ હોય છે]

ભાવાર્થ - જે વિવેકી ગપ દોપ રહિત અને
અગરુપ ૮ ગુણ સહિત મમ્યદ્દર્શન ધારણ કરે
છે તેને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ કપાયના તીવ્ર ઉદયથી
જે કે મયમભાવ વેશમાન પણ હોતો નથી તો
પણ ઇન્દ્ર વિગેરે તેની પૂજ (ગાદર) કરે છે લેવી
રીતે પાણીમા રહેવા છતા પણ કમળ પાણીથી

અલિપ્ત રહે છે તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ ઘરમાં રહે છે તોપણ ગૃહસ્થપણામાં લેપાઈ જતો નથી, ઉદાસીન (નિર્મોહ) રહે છે. જેવી રીતે વેશ્યાનો^x પ્રેમ દ્વેષ પૈસામાં જ હોય છે, મનુષ્ય ઉપર હોતો નથી તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિનો પ્રેમ સમ્યક્ત્વમાં જ હોય છે પણ ગૃહસ્થપણામાં હોતો નથી. વળી જેવી રીતે સોનું કાઢવમાં પડ્યું રહે છે છતાં નિર્મળ અને જુદું જ રહે છે તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને કે ગૃહસ્થના કામો કરે છે તોપણ તેના દોષોથી દુષિત થી નથી. કારણ કે તે એને ત્યાગ્ય+ (છોડવા યોગ્ય) માને છે. કષાયને વશ થઈને જ તેને ગૃહસ્થના કામ કરવા પડે છે—પ્રેમ વશ નહિ.*

ગાથા ૧૬

સમ્યક્ત્વનો મહિમા, સમ્યગ્દષ્ટિના અનુત્પત્તિ
સ્થાન તથા સ્વર્ગોત્તમ મુખ અને સર્વધર્મનું મૂળ
પ્રથમ નરક ચિન્ન પદ્મ મૂલ્યોત્તિપ, શાન ભવન પૈંડ નારી ।
ધાવર ચિફલત્રય પશ્ય મેં નહિ, ઉપજત્ત સમ્યકધારી ॥

^x અહીં વેશ્યાના પ્રેમ સાથે દ્વેષ અલિપ્તતા માત્રની સંદર્ભામણી છે.

÷ વિશ્વાસકતોડપિ સોડયં, સર્વારંભેષુ વર્તમાનોડપિ ।

મોહરૂપ વિશ્વાસ એવં, ઇતિ સર્વં મન્યતે હેયમ્ ॥

(સ્વામી કાતિકેયાનુપ્રેક્ષા સ્લોક નં. ૩૧૪)

* નેગને ઔષધિસેવન અને કેદીને કારાગૃહ, એ પણ આના દૃષ્ટાંત છે.

તીવ્રહાસ નિદ્રુવાગ્માદિ ગદિ, ર્ગનનો મુગ્ધારી।
સર્વધરમયામૂલયાદિસ વિા કરની દુગ્ધારી॥

અ-વચાર્થ (મગ્ધકધારી) મગ્ધ દિ હવ
(પ્રથમ નરક વિન) પહેલી નગ્ધ સિવાય (૫૦ બ્ર)
બાકીની ૮ નરકો વિષે, (બ્રોતિપ) બ્રોતિ પી દેવોમા,
(વાન) વ્યતર દેવોમા, (બવન) બવનવામી દેવોમા,
(૫૦) નપુ સકોમા, (નારી) શ્રીઓમા, (ધાવર)
પાસ મ્થાવરામા, (વિકલ્પ) દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને
ચતુરિન્દ્રિય હવોમા તથા (પશુમે) ઈર્મભૂમિના
પશુઓમા (નિષ્ઠિ ઉપજતા) ઉપજતા નથી (તીનલોક)
નજીલોક (તિહુ કાગ) નજી કાગમા (દશન સો)
સમ્યગ્દર્શન જેવુ (મુખમરી) મુખદાયક (નિષ્ઠિ)
ખીમુ કાઈ નથી (યજી) આ સમ્યગ્દર્શન જ (સકલ
ધર્મકો) બધા ધર્મોનુ (મૂળ) મૂળ છે, (અસવિન)
આ સમ્યગ્દર્શન વગર (કુળી) સમસ્ત ક્રિયાઓ
(દુખમરી) દુખદાયક છે

બાવાર્થ-સમ્યગ્દિ હવ આયુષ્ય પૂર્ણ થતા
ત્યારે મરે છે ત્યારે ખીજીથી માતમી નગ્ધના
નારકી, બ્રોતિપી વાતર બવનવામી, નપુ મક
મર્વ પ્રજાગી શ્રી, એકેન્દ્રિય, બે ન્દ્રિય ત્રણેન્દ્રિય,
ચતુરિન્દ્રિય અને ઈર્મભૂમિના પશુ થતા નથી,
(નીચ દુગ્ધવાળા ઓછા બગવાળા, જ પાણુવાળા
અને દારિદ્રી પશુ થતા નથી,) વિમાનવાસી દેવ,

લોગભૂમિના મનુષ્ય અથવા તીર્થ ચ જ થાય છે,
કર્મભૂમિના તીર્થ ચ પણ થતા નથી, કહાન નરકમા
જાય તો પહેલી નરકથી નીચે જતા નથી. ત્રણવોડ
અને ત્રણકાગમા મમ્યજ્ઞર્ણન જેવી સુખદાયક બીજી
ઠોડ વસ્તુ નથી આ મમ્યજ્ઞર્ણન જ સર્વ ધર્મોનું
મૂળ છે આ વિના જેટલા ક્રિયાકાંડ છે તે બધા
દુ બદાયક (અસદ્ગુણ) હોય છે

નોવ-જે હવ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલા, આગામી
પવાની ગતિ [આયુ] બાધ છે તે હવ આયુ પૂજી
થવાથી જ્યાં મળે પામે છે ત્યારે નરક ગતિમા પણ
ઉપન્ન થ ન છે પણ ત્યાં તેની ગિતિ [આયુષ્ય] અત્ય
ચંદ્ર જાય છે જેવી રીતે ઔષ્ણિક રાગ સાતમી નરકનું
આયુષ્ય માધ્યા પછી સમન્તિ પામ્યા હતા તેથી, જો કે
તેને નરકમા તો જવું જ પડે -પણ આયુષ્ય સાતમી
નરકથી એક ચંદ્રને પહેલી નરકનું જ ગણવું

એ રીતે જે હવ સમ્યક્જ્ઞાન પામ્યા પછી તીર્થ ચ
આયુનો બાધ કરે કે તે લોગભૂમિના તીર્થ ચ પણ થાય
છે, પરંતુ કર્મભૂમિમા તીર્થ ચ થતા નથી

ગાથા ૧૭

મમ્યજ્ઞર્ણન વિના જ્ઞાન અને ચારિત્રનું મિથ્યાપણું

* આવી અવગ્યામા મમ્યજ્ઞાનની પહેલી નરકના
નપસોમા પણ ઉત્પત્તિ થાય કે એનાથી જુદા બીજા
નપસોમા તેની ઉત્પત્તિ થાનો નિરોધ છે

માઝમટલી પરથમ સીટી, યા ત્રિ જ્ઞાન ચરિત્રા ।
 સમ્યક્તા ન રહે, સા દાન ધારા મન્ય પવિત્રા ॥
 દૌર સમજા મુન પામયા, કાઠવૃથામત તર પે ।
 યદનમવધિરમિલાઈકરિનદે પામમવનદિ હોરે ॥

અન્વયાર્થ (આ સમ્યક્દર્શન જ) (મોક્ષમ
 મલ્લકી) મોક્ષની મહેવનુ (પ્રથમ) પહેડુ (શ્રીકૃષ્ણ)
 પગથિયુ છે, (યા વિન) આ સમ્યક્દર્શન વિના
 (જ્ઞાન ચરિત્રા) જ્ઞાન અને ચારિત્ર (સમ્યક્તા) સાચા
 પડ (ન લાગે) પામતા નથી, તેથી (ભગ્ય) હે ભગ્ય
 છરો । (સો) આવા (પવિત્રા) પવિત્ર (દર્શન) સમ્યક્
 દર્શનને (ધાન) ધારણ કરો (મયાને હોવા) હે
 સમજી દૌરતગમ । (મુન) માનવ (મમજી) તાર
 ને (ચેત) સાવધાન રહે (કાળ) તારા વખત (વૃથા)
 (મો) બિનજરૂરી (મત ખોલે) શુભાવનનિ, (કારણ
 ન (જો) જો (મમજી) સમ્યક્દર્શન (નિલિ હોવે) ન
 વધુ તો (યન) આ (નરભવ) મનુષ્ય પર્થવ (હિર)
 ગેને (મિ ન) મગધી (કરિન હે) મુરદેહ છે

ભાવાર્થ - આ સમ્યક્દર્શન જ મોક્ષરૂપી
 મહેવમા ચડવાને માટે પહેડુ પગથિયુ છે આ
 વિના જ્ઞાન અને ચારિત્ર સમ્યક્પણાને પામતા નથી,
 તે કે જે ભગ્ય સુધી સમ્યક્દર્શન ન થાયત્યા સુધી
 જ્ઞાને મિથ્યાજ્ઞાન અને ચારિત્રને મિથ્યાચારિત્ર
 ઠહેવાય છે, સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર ઠહેવાતા

નથી. માટે દરેક આત્મહિતેચ્છુએ આવા પવિત્ર સમ્યગ્દર્શનને અવશ્ય ધારણ કરવું જોઈએ. પંડિત દૌર્લભરામજી પોતાના આત્માને સંજોધીને કહે છે કે હે વિવેકી આત્મા ! તું આવા પવિત્ર સમ્યગ્દર્શનના સ્વરૂપને જાતે સાંભળીને તથા બીજા પાસેથી જાણીને તેને પ્રાપ્ત કરવામાં સાવધાન થા, તારા અમુચ્ચ મનુષ્યજીવનને ફેાગટ ન ગૂમાવ. આ જન્મમાં જો સમ્યક્ત્વ ન પામી શક્યો તો પછી મનુષ્ય પર્ણાય વગેરે સારા યોગ ફરીફરી પ્રાપ્ત થતા નથી.

ત્રીજી ઢાળનો સારાંશ

આત્માનું કલ્યાણ સુખ પ્રાપ્ત કરવામાં છે. આકુળતા (ચિંતા, કલેશ અથવા ખટપટ) તું મટી જવું તે સાચું સુખ છે. તે સુખ મોક્ષમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે; જોટલા માટે દરેક આત્મહિતેચ્છુએ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ.

સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણેની એકતા મોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે. તે નિશ્ચય અને વ્યવહાર એવા બેદથી બે પ્રકારે છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન—જ્ઞાન—ચારિત્ર તો નિશ્ચય ‘ખરેખર’ મોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે; અને વ્યવહારસમ્યગ્દર્શન—જ્ઞાન—ચારિત્ર તે વ્યવહાર (ઉપચાર) મોક્ષમાર્ગ કહેવાય છે.

આત્માનુ પરદ્રવ્યોથી ભિન્ન ચથાર્થ શ્રવણ તે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન અને આત્માનુ પરદ્રવ્યોથી ભિન્ન ચથાર્થ જ્ઞાન તે નિશ્ચય સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. પર દ્રવ્યોનુ લક્ષ છેાડીને આત્મસ્વરૂપમાં લીન થવુ તે નિશ્ચય સમ્યક્ચારિત્ર કહેવાય છે, તથા સાતે તત્ત્વોનુ જ્ઞેમ છે તેમ અટળ શ્રદ્ધાન થવુ તે બ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે

૮ મદ, ૩ મૂંડતા, ૬ અનાયતન અને શંકા વગેરે ૮ જો રથ સમ્યક્ત્વના હોય છે, તથા નિશકિત વગેરે ૮ સમ્યક્ત્વના અંગ [ગુણ] છે જોને સારી રીતે જાણીને હોયોનો ત્યાગ અને ગુણોનુ શ્રદ્ધ વરવુ જ્ઞેમજ્ઞે.

જે વિવેકી જીવ હોય રહિત અને ગુણ મહિત સમ્યક્ત્વને ધારણ કરે છે તેને અપ્રત્યાખ્યાન આવગ જ્ઞાના ઉદયથી જ્ઞે કે જરા પણ સયમ હોતો નથી તો પણ તે ઈન્દ્રિયિક દ્વારા પૂજાય છે તે ગૃહસ્થ હોવા છતા પણ ગૃહસ્થીના હોયથી દ્વિપિત થતો નથી ત્રણલોક અને ત્રણકાળમા આ સમ્યક્ત્વ સમાન સુખકાંડી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી જાધા ધર્મોનુ મૂળ, સાર અને મોક્ષમાર્ગનુ પહેલુ પગથિયુ આ સમ્યક્ત્વ જ છે, તેના વિના જ્ઞાન અને ચારિત્ર સમ્યક્પણુ પામતા નથી પણ મિથ્યા કહેવાય છે

આયુધ્યનો જાધ થયા પહેલા સમ્યક્ત્વ ધારણ કરનાર જીવ, મરણ પામ્યા પછી જીજ્ઞા ભવમા બીજી વગેરે નરકનો નારકી, જ્યોતિષી, વ્યતર, ભવનવામી, નપુસક, સ્ત્રી, સ્થાવર, વિકલત્રય, કર્મ-ભૂમિનો પશુ, હિનાગ, નીચકુળવાળો, અપાયુ અને હારિદ્રી થતો નથી, મનુષ્ય આ વૈમાનિક દેવ જ થાય છે. કદાચ નરકમા જાય તા પહેલી નરકથી નીચે જતો નથી જો તીર્થંથ પણ થાય તો તેમાત્ર જોગ ભૂમિનો જ તીર્થંથ થાય છે આ પ્રમાણે આ સમ્યગ્દર્શનનો મહિમા અપાર છે

આ પ્રમાણે દરેક આત્મહિતેશ્વરજી શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય, તત્ત્વત્રય આને નતસમાગમ વગેરેથી સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરીને ચોતાનું મનુ નજીવન સફળ કરવું જોઈએ કેમકે જો આ મનુષ્ય પર્યાયમા સમહિત ન પામ્યો તો પછી ફરીને મનુષ્ય પર્યાય વગેરેનો સુયોગ મળવો કઠણ છે

ત્રીજી ઢાળનો ભેંસ ગ્રહ

અચેતન દ્રવ્યો પુદ્ગલ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ
અને કાળ

ચેતન એક, અચેતન પાચો, રહે સદા ગુણ પર્વતનાન,
કેવળ પુદ્ગલ રૂપનાન છે, પાચો શેષ અરૂપી જાન,

અ તરંગ પરિમલ્લ-૪ કષાય, ૬ નોકષાય, ૧ મિથ્યાત્વ
આસ્રવ-૫ મિથ્યાત્વ ૧૨ અવિરતિ ૨૫ કષાય
૧૫ યોગ

કારણ-ઉપાદાન અને નિમિત્ત

દ્રવ્યધર્મ જ્ઞાનાત્મક વગેરે આઠ

નોકર્મ—ઓ ગિત વૈકલ્પિક ઓ આદ્યાત્મ શરીર

પરિમલ્લ—અ તરંગ ઓ બહિરંગ

પ્રમાદ—૪ વિકલ્પ ૪ સ્વાય ૫ કલ્પ, ૧ નિર્મા

૧ પ્રણય (સ્નેહ)

બહિરંગ પરિમલ્લ—ક્ષેત્ર, મકાન, કુપુ, સોત

ધન, ધાન્ય દાસી દાસ કપડા અને વાસણ એ દસ

લાવકર્મ—રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ વગેરે

મદ—આઠ પ્રકારના છે -

જાતિ લાભ કૃત્ર રૂપ તથા બળ વિદ્યા અધિકાર,
ઇનકો ગર્વ ન કીર્તિયે, એ મદ અષ્ટ પ્રકાર

મિથ્યાત્વ—વિપરીત એકાત વિનય સદાય અને
અજ્ઞાન જો પાચ ભેદો મિથ્યાત્વના છે

રમ—ખાટો, મીઠો કડવો, તીખો અને કષાયેતો

૩૫—(૨૪) કાળો, પીળો, લીલો, લાલ અને સરેલ એ
પાગ ૩૫ છે

સમ્યક્ત્વ ભાવના—પ્રભા, સવેગ, અનુકંપા અને
આસ્તિક્ય

અપર્ગ—દબકો, લારે, લૂખો, ચીકણો, કર્કસ, મૂવાળો
કોડો અને ગરમ એ આઠ અર્થ છે

ત્રીજી ઢાળનું લક્ષણ સંગ્રહ

અનાયતન—સમ્યક્ત્વના નાશ કરનાર કુદૈવાળી
પ્રભા સા કરવી તે

અનુકંપા—પ્રાણીમાન ઉપર દયાનો ભાવ

અરિહુત—આઠ ધાતિઓ સહિત, અનત અતુષ્ટપ
સહિત, વીનગાગ અને કેવળજ્ઞાની પન્માત્મા

અલોક—જ્યાં આગ્રાશ સિવાયના દ્ર વ્યો નથી એવી જગ્યા

અનિરતિ—પાપોમા પ્રવૃત્તિ

અનિરત સમ્યક્દષ્ટિ સમ્યક્ત્વન સહિત, પરતુ મત
ગહિત એવા નોયા ગુણગ્યાનવતી છવ.

આમ્તિક્ય—પુણ્ય અને પાપ તથા પરમાત્મા તરફનો
વિશ્વાસ તે આસ્તિક્ય કહેવાય છે

કપાય—જે આત્માને દુઃખ આપે, તેના ગુણોને રોકે
તથા પરત ન કરે તે

ગધ—નાકદ્વારા જણાવયોગ્ય (પરગનનો ગુણ)

ગુણસ્થાન—મોહ અને યોગના સદ્ભાવ કે અભાનથી
ચતી છવની વિશેષ અવસ્થાને ગુણસ્થાન કહેવાય છે

ધાતિયા-અનત ચતુષ્ટયને રોકરામા નિમિત્ત કમને
ધાતિયા કહેવાય છે

ચારિત્રમોહ આત્મા : ચારિત્રને રોકરામા નિમિત્ત
મોહનીય કર્મ

જિનેન્દ-ચાર ધાતિક્રમોને છતનાર [નાચ કગનાર]
પરમા મા

દેવ મૂંડતા-વરદાન વગેરેની ઇચ્છાથી રાગી-દેવી
દેવીની સના કરતી તે

દેશાવતી આવકના પ્રતોને ધારણ કગનાર સમ્યગ્, શિ
પ ચમા ચુલુચને વર્તતા છવ

નિમિત્તધારણ-જો પાતે કાર્પણ ન ચાર, પણ
કાર્પની ઉત્પત્તિ વખત હાજરીરૂપ કારણ

નોકમ-ઓદ ગિક વગેરે ત્રણ ચરીત તથા છ પયા
તિઓને ચો પ પુદ્ગલ પરમાપ્તિના મહાચુને નોકર્મ
કહેવાય છે

પાખ ડી મૂંડતા રાગી-દેવી અને બોગ લાડુઓની
સના કરતી તે

પુદ્ગલ-જો પૂગાય અને મરે અથવા જન્મ પરમાપ્તિ
ભેમા થાય અને છુટા પડે છે તે પુદ્ગલ કહેવાય છે
અથવા રૂપ રસ ગંધ અને સ્પર્શ જેનામા હોય તે પુદ્ગલ છે
પ્રમા રૂપમા અસાવધાનતા પૂર્વક પ્રવૃત્તિ અથવા
ધાર્મિક કામોમા અન સાહ

પ્રશમ-ગંગાદિ કપાચાની મદત ન પ્રથમ કહેવાય છે

બાવકર્મ-પુદ્ગલ ક્રમોની રૂઝદાન ચક્રિતને બાવકર્મ
કહે છે

મદ—અહ મદ ધમડ

નિવ્યાદિષ્ટિ-તત્ત્વોની હિંધી શ્રદ્ધા કરવાનાળા

મૂઢતા-ધર્મ આ સમ્યક્ત્વમા દોષ કગ્નાર વિવેકરહિત
કાપને મૂઢતા કહે છે

રસ-રસના મન્દ્રિયનો વિષય [જીભથી જણાય તે]

રૂપ-નો । દન્દ્રિયના વિષય [આખથી જણાય તે]

લોહમૂઢતા-ધર્મ સમજીને જગાશયોમા મ્નાન કરવું
તથા રેતી, પન્થ વગેરેનો ડગનો કરવા-એ વગેરે કાર્યો

વિગેપધર્મ—જે ધર્મ અમુક ખાસ દ્વન્ધમા જ રહે
છે તેને વિગેપ ધર્મ કહે છે

શુદ્ધોપયોગ—ગુણ અને અગુણ ગત દ્વેષની પગિણી
નિથી રહિત જ્ઞાન દર્શનની અવસ્થા

સામાન્ય--અનેક દ્ર વ્યોમા સમાનતાથી રહેના ધર્મને
સામાન્ય કહે છે

શિદ્ધ—આકાંગુણો સહિત તથા આઠ કર્મો ગહિત પરમેષ્ઠી

સવેગ—સ સામ્યથી બંધ થવો તે.

સ્પર્શ—સ્પર્શ મન્દ્રિયનો વિષય

અંતર-પ્રદર્શન

૧-અનાયનનમા તે કુદેન વગેરેની પ્રગ્ન સા કરામા
આવે છે પણ મૂઢતામા તે તેમની એવા, પૂજા અને
વિનય કરવામા આવે છે.

૨-માતાના વશને જ્ઞાતિ કહેવામા આવે છે અને
પિતાના વશને દ્વન્ધ કહેવાય છે.

૩-ધર્મદ્રવ્ય તો હ ન યોમાનુ એક દ્રવ્ય છે અને
ધર્મ તે વસ્તુનો સમાન અથવા ગુણ છે

૪-નિઘનન્ય તો વસ્તુના અસતી પડખાને બતાવે છે
પણ અનાન્યના કોઈ નિમિત્તા આધીન એક પદાર્થને
બીજા પાસે કહે છે

૫ નિકલપગ્મત્મા આઠે કર્મોથી ગ્રહિત છે અને
સ વપરમા માટે ચાર અઘાતિ કર્મો હોય છે

૬ સત્મા ય ધર્મ તા ઓક વસ્તુઓમા ગ્રહે છે પરંતુ
વિશેષ ધર્મ તો ખાસ ખાસ અમુક વસ્તુમા જ રહે છે

૭ સમ્યગ્દર્શન તો અગ્રી છે અને નિશ્ચિત અગ
તેનું એક અગ ૭ આ સિવાય બીજાઓનું અતર
[તદાવત] પણ આ પ્રમાણે ૧૬નું લેખએ

ત્રીજી ઢાળાની પ્રસ્તાવલી

૧-અણુવ, અધર્મ, અનાયતન, અલોક, અત
રાત્મા, અરિહંત આકાશ, આત્મા, આત્મેવ, આઠ
અગ, આઠમહ, ઉત્તમ અતરાત્મા ઉપયોગ, કષાય,
કાળ, કૃત્રિ, ગધ, ચારિત્રમોહ, જઘન્ય અતરાત્મા,
જાતિ, જીવ મહ, દેવમૂહતા, દ્રવ્યકર્મ, નિકલ,
નિશ્ચય ૧૧, સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર-મોક્ષમાર્ગ,
નિર્વરા, નોઝર્મ, પરમાત્મા, પાળકિ મૂહતા, પુરુષ
બહિરાત્મા, બધ, મધ્યમ-અતરાત્મા, મૂહતા, મોક્ષ,
મોક્ષમાર્ગ, રસ, રૂપ લોકમૂહતા, વિશેષ, વિકલ્પન્ય,

વ્યવહારકાળ, સમ્યગ્દર્શન—મોક્ષમાર્ગ, શમ, સાચા ગુરુ-દેવ-શાસ્ત્ર, સુખ, સકલ પગ્માત્મા, સવર, સામાન્ય, સિદ્ધ અને સ્પર્શ વગેરેના લગ્નપ્રાપ્તતાવે।

૨-અનાયતન અને મૂઢતામા, જ્ઞાતિ અને કૂળમા, ધર્મ અને ધર્મદ્રવ્યમા નિશ્ચય અને વ્યવહારમા સકલ અને નિકલમા, સમ્યગ્દર્શન અને નિશ્ચય અગમા તથા સામાન્ય અને વિશેષમા- એ વગેરેમા અતર (તફાવત) પાતાવે।

૩-અણુવ્રતીનો આત્મા, આત્મહિત, ચેતન દ્રવ્ય, નિરાકૂળ અવસ્થા અથવા સ્થાન, સાત તત્ત્વો પાધાનો સાર, પાધાનુ મૂળ, સર્વોત્તમ ધર્મ, સમ્યગ્દર્શિ માટે નમસ્કારને અયોગ્ય અને હેય ઉપાદેય તત્ત્વોના નામ કહે।

૪-અધાતિયા અગ, અણુવ, અનાયતન, અતરાત્મા, અતરગ પરિગ્રહ, અમૂર્તિક દ્રવ્ય, આકાશ, આત્મા, આત્મવ, અગ, કર્મ, કપાય, કારણ કાળ, કાળદ્રવ્ય, ગદ્ય, ધાતિયા, જન, તત્ત્વ, દ્રવ્ય, દુષ્પદાયક ભાવ, દ્રવ્યકર્મ, નોકર્મ પરમાત્મા, પરિગ્રહ, પુદ્ગલના ગુણ, ભાવકર્મ, પ્રમાદ, ખડિરગ પરિગ્રહ, મદ્, મિથ્યાત્વ, મૂઢતા, મોક્ષમાર્ગ, યોગ, સ્પીદ્રવ્ય, રસ, વર્ણ, સમ્યગ્ત્વના ઢોપ અને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના ભેદ પાતાવે।

૫-તત્ત્વજ્ઞાન હોવા છતાં પણ મિથ્યાત્વ, આસવ
અમતીની પૂજ્યતા, આત્માના દુષ્ટ, સમ્યગ્દર્શન,
સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ દ્વારા
કુદેવ વગેરેને નમસ્કાર ન કરવા વગેરેના કારણ બતાવે.

૬-અમૃતિક દ્રવ્યો, પરમાત્માના ધ્યાનથી લાભ,
મુનિનો આત્મા, મૃતિક દ્રવ્યો, મોક્ષનું સ્થાન અને
ઉપાય, બહિરાત્મપણાના ત્યાગનું કારણ, સાચા
સુખનો ઉપાય અને સમ્યગ્દૃષ્ટિના ન ઉપજવાના
સ્થાનો-એ વગેરેનું સ્પષ્ટીકરણ કરે.

૭-અમુક પદ, ચરણ અથવા છંદનો અર્થ અને
ભાવાર્થ બતાવે. ત્રીજા ઢાળનો સારાશ કહે.
આત્મ, મોક્ષમાર્ગ, જીવ, છદ્મ્ય, સમ્યગ્દર્શન અને
સમ્યક્ત્વના દોષો-એ ઉપર એક લેખ લખે.

ચોથી ઢાળ

મમ્ય જ્ઞાનનું લક્ષણ અને તેનો મમ્ય
સમ્યક્શ્રદ્ધા ધારિ પુનિ, સેવતુ મમ્યજ્ઞાન ।
સ્વપરઅર્થ ઘટુ ધર્મજુત, જો પ્રગટાવન માન ॥

અન્વયાર્થ:- (મમ્યક્ષ્રદ્ધા) મમ્યજ્ઞાન (ધારિ)
ધારણ કરીને (પુનિ) પછી (મમ્યજ્ઞાન) મમ્યજ્ઞાનનું
(મેવહુ) મેવન કરવું જોઈએ, જે મમ્યજ્ઞાન (બહુ
ધર્મજુત) અનેક ધર્માત્મક (સ્વપરઅર્થ) પોતાનું
અને ખીજા પદાર્થોનું (પ્રગટાવન) જ્ઞાન જાવવામાં
(માન) સૂર્યસ્માન છે

ભાવાર્થ:- મમ્યજ્ઞાનને વાળ 'ય' પછી
મમ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ જેવી રીતે સૂર્ય
બધા પદાર્થોને અને પોને પોતાને જોમ છે તેમ
જાતાવે છે તેવી રીતે અનેક ધર્મયુક્ત પોતે
પોતાને (આત્માને) અને ય- પદાર્થોને જોમ છે
તેમ જાતાવે છે-તે મમ્યજ્ઞાન કહેવાય છે

ગાથા ૧

મમ્યજ્ઞાન અને મમ્યજ્ઞાનમાં તદ્દાવત
સમ્યક માથે જ્ઞાન હોય, પૈ મિત્ર અરાર્થો ।
લક્ષણ શ્રદ્ધા જ્ઞાન, દુહ મે મેટ અરાર્થો ॥

સમ્યક કારણ જ્ઞાન, જ્ઞાન કારણ છે સોઈ ।
યુગપત્ત હોતે હું, પ્રકાશ દીપકતે હોઈ ॥

અન્વયાર્થ—(સમ્યક સાથે) સમ્યગ્દર્શનની સાથે (જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (હિય) હોય છે (યે) તે। પણ (તે બન્ને) (શિન્ન) જુદા (અરાધી) સમજવા નોંધએ, કારણ કે (લક્ષણ) તે બનેના લક્ષણ [અતુકમે] (શ્રદ્ધા) શ્રદ્ધા કરવી અને (જ્ઞાન) જાણવું છે તથા (સમ્યક) સમ્યગ્દર્શન (કારણ) કારણ છે અને (જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (કારણ) કાર્ય છે, (સો ઈ) આ પણ (દુહુમે) બન્નેમા ભેદ અતર (અગાધી) નિર્બોધ છે [જેમ] (યુગપત્ત) એક સાથે (હોતે હું) હોવા છતાં પણ (પ્રકાશ) અજવાળું (દીપક તે) દીપકની જ્યોતિથી (હોઈ) થાય છે તેમ

બાવાર્થ—સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન જો કે એક સાથે પ્રગટે છે તોપણ તે બંને જુદા જુદા છે કારણ કે, સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ ‘શ્રદ્ધા કરવી,’ અને સમ્યગ્જ્ઞાનનું લક્ષણ ‘જાણવું’ છે આ પ્રકારે તે બન્નેમા લક્ષણથી ભેદ છે. વળી સમ્યગ્દર્શન કારણ છે અને સમ્યગ્જ્ઞાન કાર્ય છે આ પ્રકારે તે બંનેમા

—કારણ ભાવથી પણ તફાવત છે જેમ દીપકની , અને પ્રકાશ બન્ને એક સાથે પ્રગટ થાય , લોકમા કહેવાય છે કે દીપકની જ્યોત

તિથી પ્રકાશ થાય છે, એટલે કે દીપક કારણ અને પ્રકાશ કાર્ય-માનવામાં આવે છે તેવી રીતે સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્જ્ઞાન પણ, જો કે એક સાથે પેદા થાય છે તોપણ તેમાં કાર્ય-કારણ ભાવ રહેલો છે, અર્થાત્ સમ્યક્દર્શનથી સમ્યક્જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે ત્યાં સુધી સમ્યક્દર્શન થતું નથી ત્યાં સુધીનું જ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન કહેવાતું નથી, આમ હોવાથી સમ્યક્દર્શન તે સમ્યક્જ્ઞાનનું કારણ છે x

ગાથા ૨

સમ્યક્ જનના ભેદ, પરોક્ષ અને દેશ પ્રત્યક્ષના લક્ષણ

તાસ મેન્ દા હૈ પરાક્ષ પરતઠિ તિન માહી ।

મતિ શ્રુત દાય પરાક્ષ અક્ષ મનતૈં ઉપજાહી ॥

અધિધિજ્ઞાન મનપર્જય દા હૈ દશ-પ્રતન્ન ।

દ્રવ્યક્ષત્ર પરિમાણ લિયે જાને નિય સ્વચ્છ ॥

અન્વયાર્થ - (તાસ) એ સમ્યક્ જ્ઞાનના (પરોક્ષ)

પરોક્ષ અને (પરતઠિ) પ્રત્યક્ષ (દા) જો (ભેદ હૈ)

x પૃથગાગ્રનમિટ દશનસહમાવિનાઢપિ વાધસ્ય ।

ત્વણમેન્ન ચન્ન નાનાત્વ સમાપત્યાનયા ॥૨૨॥

સમ્યક્જ્ઞાન કાર્ય મમ્યક્ત્વ કારણ વદતિ વિના ।

જ્ઞાનાદર્શનમિટ સમ્યક્જ્ઞાનન્તર તસ્માત્ ॥૨૩॥

કારણનાય વિધાન સમકાલ પાપમાનવારપિ હિ ।

દાપ્રકાશણરિવિ, સમ્યક્સ્વજ્ઞાનયા સુધન્મ્ ॥૨૪॥

(શ્રી અમૃતચક્રાર્થદૃત પુરુષાર્થસિદ્ધિ-ઉપાધ્ય)

લેદો છે, (તિનમાહી) તેમા (મતિશ્રુત) મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન (દિય) એ બન્ને (પરોક્ષ) પરોક્ષજ્ઞાન છે. [કારણ કે તે] (અક્ષ મનતે ઇન્દ્રિયો અને મનથી (ઉપજાઈ) ઉત્પન્ન થાય છે (અવધિજ્ઞાન) અવધિ જ્ઞાન અને (મનપર્જય) મન પર્યાવજ્ઞાન (દે) એ બને જ્ઞાન (દેશ પ્રત્યક્ષ) દેશપ્રત્યક્ષ (હે) [કારણ કે તે જ્ઞાનથી] (જિય) છવ આ (દ્રવ્યક્ષેત્ર પરિમાણ) દ્રવ્ય અને ચેત્રની મર્યાદા (લિયે) લઈને [સ્વચ્છા] સ્પષ્ટ બિનને] જાણે છે

ભાવાર્થ—આ સમ્યક્જ્ઞાનના બે લેદ છે—
[૧] પ્રત્યક્ષ અને [૨] પરોક્ષ, તેમા મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પરોક્ષજ્ઞાનજી છે, કારણ કે તે બન્ને જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને મનની સહાયતા વડે વસ્તુને અસ્પષ્ટ જાણે છે

અવધિજ્ઞાન અને મન પર્યાવજ્ઞાન દેશ પ્રત્યક્ષ છે, કારણ કે છવ આ બે જ્ઞાનથી રૂપી દ્રવ્યને ક્ષેત્ર, કાગ અને ભાવની મર્યાદાપૂર્વક જાણે છે

ગાથા ૩

સકલ પ્રત્યક્ષજ્ઞાનનુ લક્ષણ અને જ્ઞાનનો મહિમા

* ૧ જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને મનની સહાયતા વડે વસ્તુને અસ્પષ્ટ જાણે છે તેને પરોક્ષજ્ઞાન કહેવાય છે.

* ૨ જ્ઞાન રૂપીવસ્તુને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવની મર્યાદાપૂર્વક જાણે છે તેને દેશ-પ્રત્યક્ષ કહે છે

સકલ દ્રવ્ય કે ગુન અનંત પરજાય અનંતા ।
જાનૈ ણ્કે કાલ, પ્રગટ કેવલિ મગવન્તા ॥
જ્ઞાન સમાન ન આન જગત મેં સુરસકો કારન ।
હ્રિં પરમામૃત જન્મજરામૃતુ-રોગ-નિવારન ॥

અર્થ:-[જે જ્ઞાનથી] (કેવલી ભગવન્તા) કેવળજ્ઞાની ભગવાન (સકલ દ્રવ્ય કે) છએ દ્રવ્યોના (અનંત) અપરિમિત (ગુન) ગુણોને અને (અનંતા) અનંત (પરજાય) પર્ચોયોને (એકંકાલ) એક સાથે (પ્રગટ) દષ્ટ (જાનૈ) જાણે છે [તે જ્ઞાનને] (સકલ) સકલ પ્રત્યક્ષ અથવા કેવળજ્ઞાન કહેવાય છે. (જગતમે) આ જગતમા (જ્ઞાન સમાન) સમ્યજ્ઞાનના જેવો (આન) ખીજો કોઈ પદાર્થ (સુખકો) સુખનુ (ન કારણ) કારણ નથી. (હ્રિં) આ સમ્યજ્ઞાન જ (જન્મ જરા મૃત્યુ રોગ) જન્મ જરા અને મરણના રોગોને (નિવારન) દૂર કરવાને માટે (પરમામૃત) ઉત્કૃષ્ટ અમૃત સમાન છે.

ભાવાર્થ:-જે જ્ઞાન છએ દ્રવ્યોની ત્રણ કાળ અને ત્રણ લોકમાં બનતી બધી પર્ચોયો અને ગુણોને એક સાથે દર્ષણની માફક દષ્ટ જાણે છે તેને કેવળજ્ઞાન કહે છે આ કેવળ જ્ઞાન સકલપ્રત્યક્ષ

*છએ દ્રવ્યોની ત્રણકાળ અને ત્રણલોકમા થતી બધી પર્ચોયોને એક સાથે જાણનાર જ્ઞાનને સકલપ્રત્યક્ષ અથવા કેવળજ્ઞાન કહેવાય છે.

છે આ સ સારમા સમ્યજ્ઞાન જેવી સુખદાયક અન્ય
કોઈ વસ્તુ નથી આ સમ્યજ્ઞાન જ જન્મ, જરા
અને મૃત્યુડપી તથા રોગોનો નાશ કરવા માટે
ઉત્તમ અમૃત સમાન છે

આધ્યા ૪

જાની અને અજાનીના કર્મ નાશના વિષયમાં તદ્દાવત
વાન્નિન્મ સપ સર્વે, જ્ઞાન વિન કર્મ દરે જે ।
જ્ઞાની પ છિનમાહિ, ત્રિગુણિ ત સહજ દરે તે ॥
મુનિવ્રત ધાર અન ત વાર પ્રીવક ઉપજાયૌ ।
પે નિજ આતમમાન વિના સુર હેશ ન પાયૌ ॥

અન્યથાર્થ - [અજ્ઞાની જીવને] (જ્ઞાન વિન)
સમ્યજ્ઞાન વગર (કાર્મિક જન્મ) કરોરો જન્મો મુખી
(તપ તપે) તપ તપવાથી (જે કર્મ) જેટલા કર્મો
(જરે) નાશ થાય છે (તે) તેટલા કર્મો (જાનીકે)
સમ્યજ્ઞાની જીવને (ત્રિગુણિ તે) મન વચન
અને હાયાની પ્રવૃત્તિને રોધવાથી (છિનમાહિ) દાણુ
માનમાં (સહજ) મહેવાપ્રથી (જરે) નાશ પામે છે
આ જીવ (મુનિવ્રત) મુનિઓના મહાવ્રતોને (ધાર)
ધારનું રીતે (અન તવાર) અન તવાર (પ્રીવક) નવમી
ત્રેવેયક મુખી (ઉપજાયૌ) ઉત્પન્ન થયો (પે) પરંતુ
(નિજ આતમ) પોતાના આત્માના (જ્ઞાન વિના)
જ્ઞાન વગર (લેશ) જરાપણ (સુખ) સુખ ન પાયો
પામી શક્યો નહિ

સાવાર્થ - મિથ્યાદષ્ટિ જીવ આત્મજ્ઞાન (મમ્યજ્ઞાન) વિના કરોડો જન્મો-મરણો સુધી તપ કરીને જેટલા કર્મોનો નાશ કરે છે તેટલાં કર્મોનો નાશ મમ્યજ્ઞાની જીવ પોતાના મન, વચન અને કાયાના નિરોધથી ક્ષણમાત્રમા સહેજે કરી નાખે છે આ જીવ, મુનિના (દ્રવ્યલિંગી મુનિના) મહાપ્રતોને ધારણ કરીને તેના પ્રભાવથી નવમી બ્રેવેયક સુધીના રેમાનોમા અનતવાર પેદા થયો, પરંતુ આત્માના લેહવિજ્ઞાન (મમ્યજ્ઞાન અથવા અવાનુભવ) વિના તે જીવને ત્યાં પણ લેશમાત્ર સુખ મળ્યું નહિ

ગાથા ૫

મમ્યજ્ઞાનના દોષ અને મનુષ્યપર્યાય વગેરેની દુર્લભતા
તાતૈ જિનવર કથિત તત્ત્વ અભ્યાસ કરીજૈ ।
સંશય વિભ્રમ મોહ ત્યાગ, આપો સ્વર લીજૈ ।
યદ માનુષ પર્યાય, સુકુલ, મુનિવો જિનરાની ।
શ્વ વિધ ગયે ન મિલે, મુમણિ જ્યો હદધિ સગાની ॥

અન્વયાર્થ - (તાતૈ) તેથી (જિનવર કથિત) જિનેન્દ્ર ભગવાને કહેવા (તત્ત્વ) ગરમાર્થ તત્ત્વનું (અભ્યાસ) પઠન-પાઠન (કરી જૈ) કરવું જોઈએ, અને [સંશય] સંશય (વિભ્રમ) વિપર્યાય તથા (મોહ) અનધ્યવમાયને (ત્યાગ) છોડીને (આપો) પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ (લખ લીજૈ) લક્ષમા લેવું જોઈએ

-ઓળખવું જોઈએ [જે એમ ન કર્યું તો] (યહ) આ (માનુષ્યપર્યાય) મનુષ્ય પર્યાય, (સુકલ) ઉત્તમ શ્રાવક કૃષ્ણ અને (જિનવાણી) જિનવાણીનું (સૂનના) સાવાળવું (ઈહ વિષ એવો સુયોગ (ગયે) વિતી ગયા પછી, (ઉદ્ધિ) સમુદ્રમા (મમાની) દૂબેલા (સુમણિ જયો) સાચા રત્નની માફક ફરીને (ન મિત્રે) મળવો કઠણ છે

સાવાર્થ:-આત્મા અને પરવસ્તુઓના ભેદ વિજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા માટે જિનહેવે પ્રરૂપેલા સાચા તત્ત્વોનું પઠન-પાઠન (મનન) કરવું જોઈએ, અને સશય, છે વિપર્યાય* તથા અનધ્યવસાય† એ ગમ્ય જ્ઞાનના ત્રણ દોષોને દૂર કરી આત્મસ્વરૂપ જાણવું જોઈએ, કારણ કે, જેવી રીતે સમુદ્રમા દૂબેલું અમુન્ય રત્ન ફરીને હોય આવતું નથી તેવી રીતે મનુષ્યપર્યાય ઉત્તમ શ્રાવક કૃષ્ણ અને જિનવચ્ચનોત્તુ ‡વણ વગેરે

* સશય-વિદ્વાનકકાગ્નિપશિ જ્ઞાન સશય = આ પ્રમાણે છે કે આ પ્રમાણે છે એવ જે પગ્ગપ વિરહતા પૂર્વક બે પ્રકા રૂપ નાન તને સશય કહે છે

† વિપર્યાય વિપરીતૈકકાગ્નિવિષયા વિષયય = ૫૨૭ ૪૩ પથી વિરહતાપૂર્વક આ આમ જ કે એવું એકરૂપ જ્ઞાન તેનું નામ વિપર્યાય છે

‡ અનધ્યવસાય દિમિચલોચનમાત્રમનધ્યવગાય = ૩૧૪૩ ૫, એવો નિર્ધાર રહિત વિચાર તેનું નામ અનધ્યવસાય છે

સુયોગ પણ વીતિ ગયા પડી ફરી ફરીને પ્રાપ્ત થતો નથી, તેથી આ અપૂર્વ અવસર ન શુભાવતાં આત્મસ્વરૂપની ઝોળખાણ (અભ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ) કરીને આ મનુષ્ય જન્મ મફત કરવો જોઈએ

ગાથા ૬

સમ્યગ્જ્ઞાનનો મહિમા અને કારણ

ધન સમાજ ગજ ઘાજ, રાજ તો કાજ ન આવે ।
જ્ઞાન આપકો રૂપ મયે, ફિર અચલ રહાવે ॥
તાસ જ્ઞાનકો કારન, સ્વપર વિવેક થયાનો ।
કોટિ ઉપાય બનાય મન્ય તાકો ડર આનો ॥

અન્વયાર્થ:- (ધન) પૈસા, (મમાજ) કુટુંબ, (ગજ) હાથી, (ખાજ) ઘોડા, (રાજ) રાજ્ય (તો) તો (કાજ) પોતાના કામમાં (ન આવે) આવતા નથી, પણ (જ્ઞાન) સમ્યગ્જ્ઞાન (આપકોરૂપ) આત્મા તુ સ્વરૂપ છે - જે (ભયે) પ્રાપ્ત થયા (ફિર) પછી (અચલ) અચળ (રહાવે) રહે છે (તાસ) તે (જ્ઞાનકો) સમ્યગ્જ્ઞાનનું (કારન) કારણ (સ્વ-પર વિવેક) આત્મા અને પર વસ્તુઓનું ભેદ વિજ્ઞાન (ખખાનો) કહ્યું છે, [તેથી] (ભગ્ય) હે ભગ્ય જીવો ! (કોટિ) કરોડો (ઉપાય) ઉપાયો (બનાય) કરીને (તાકો) તે ભેદ વિજ્ઞાનને (હિર આનો) હૃદયમાં ધાગણ કરે

ભાવાર્થ - ધન, કુટુંબ, નોકર-ચાકર, હાથી, ઘોડા અને રાજ્યાદિ કંઈ પણ પદાર્થ આત્માને

સુધારવામા સહાયક થતા નથી, ઘોડા દિવસ સાથે રહીને અવશ્ય નાશ પામે છે, પણ સમ્યગ્જ્ઞાને આત્માનું સ્વરૂપ છે, તે એકવાર પ્રાપ્ત થયા પછી અક્ષય થઈ જાય છે- કદી નાશ પામતું નથી એટલે પરપરાએ કેવળજ્ઞાનપણાને પામીને પછી અટળ એકરૂપ રહે છે, (અનંતમાત્ર સુધી આત્માનો માથ તે કેવળજ્ઞાન છોડતું નથી) આત્મા અને પર વસ્તુઓનું ભેદ વિજ્ઞાન જ તે સમ્યગ્જ્ઞાનનું કારણ છે, તેથી દરેક આત્મહિતેચ્છુ જન્ય જીવોએ કરોડો ઉપાય કરીને આ ભેદવિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને સમ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ

ગાથા ૭

સમ્યજ્ઞાનનો મહિમા અને વિષયોના ઉચ્છા
શોકવાનો ઉપાય

જે પૂરવ શિવ ગયે, જાહિ, અરુ આગે જૈ હૈ ।
સો સવ મહિમા જ્ઞાનતની, મુનિનાથ કહૈ હૈ ॥
વિષય-ચાહ દવ-દાહ, જગત જન અરનિ દજાવે ।
તાસ ઉપાય ન આન, જ્ઞાન ધનધાન બુજાવે ॥

અન્વયાર્થ- (પૂરવ) પૂર્વે (જે) જે જીવો (શિવ) મોક્ષમા (ગયે) ગયા છે (અળ) વર્તમાનમા (ભાહિ) જાય છે (અરુ) અને (આગે) ભવિષ્યમા (જૈ હૈ) જે જાશે (સો) એ (સળ) જાશે (જ્ઞાન તની) સમ્યજ્ઞાનનો (મહિમા) પ્રભાવ છે એમ (મુનિનાથ)

જિનેન્દ્રદેવ અથવા ગણધરદેવે (કહે હૈ) કહ્યું છે, (વિષય ચાહ) પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોની ઇચ્છારૂપી (દેવદાહ) ભયંકર દાવાનળ (જગતજન) સંસારી જીવો-રૂપી (અરનિ) અરણ્ય-જુના પુરાણા જ ગલને (દઝાવે) ખાળી રહ્યો છે, (તાસ) તેની શાંતિનો (ઉપાય) ઉપાય (આન) બીજો (ન) નથી, [માત્ર] (જ્ઞાનધનધાન) જ્ઞાનરૂપી વરસાદનો સમૂહ (ખૂઝાવે) શાંત કરે છે.

સાવાર્થ—ભૂત, વર્તમાન અને સવિધ્ય જો ત્રણે કાળોમાં જે જીવો મોક્ષમાં ગયા છે, જાયે અને (વર્તમાનમાં વિદેહ ક્ષેત્રથી) જાય છે તે આ સમ્યક્જ્ઞાનનો જ પ્રભાવ છે એમ પૂર્વાચાર્યોએ બતાવ્યું છે. જેની રીતે દાવાનલ (વનમાં લાગેલી આગ) ત્યાંની ગંધી વસ્તુઓને ભસ્મ કરી નાખે છે તેવી રીતે પાંચ ઇન્દ્રિયો સંબંધી વિષયોની ઇચ્છા સંસારી જીવોને ખાળે છે—દુઃખ આપે છે, અને જેવી રીતે ઘોઘમાર વરસાદ તે દાવાનળને ખૂઝાવી નાખે છે તેવી રીતે આ સમ્યક્જ્ઞાન તે વિષયોની ઇચ્છાને શાંત કરે છે—નષ્ટ કરે છે.

ગાથા ૮

પુણ્ય-પાપમાં કષ્ટ વિપાદનો નિવેધ અને સાર સાર વાતો.

પુણ્ય પાપ-ફલમાર્હિ, હરસ વિલસૌ મત માર્દિ ।
યહ પ્રદૂગલ પરજાય, ઉપજિ યિનસૈં ફિર-થાર્દિ ॥

લાવ ઘાત કી વાત ચહે, નિશ્ચય જ લાઓ ।
તોરિ સકલ જગ-દૃઢ-ફદ, નિત આતમ ધ્યાઓ ॥

અન્વયાર્થ-(સાધ) હે આત્મહિતૈષી પ્રાણી !
(પુણ્યફલમાહી) પુણ્યના ફળોમા હર્ષ ન કર, અને (પાપફલમાહી) પાપના ફળોમા (વિદ્વધૌ
મત) દ્વેષ ન કર {કરતુકે આ પુણ્ય અને પાપ}
(પુદ્ગલ પરબ્રમ) પુદ્ગલની પર્યાય છે, [તે]
(ઉત્પન્ન) ઉત્પન્ન થઈને (વિનસે) નાશ પામી જાય
છે અને (દ્વિર) ફરીને (ધાઈ) ઉત્પન્ન થાય છે
(ઉર) પોતાના અંતરમા (નિશ્ચય)નિશ્ચયથી-ખરેખર
(સાખ જાતકી જાત) લાખો વાતોનો સાર (મહી)
આ જ પ્રમાણે (લાખો) ગ્રહણ કરો કે- (સંકલ)
બધા-એટલે પુણ્ય અને પાપ સહિત (જગદદૃઢ)
જ સારના જગડા-પ્રપંચોને (તોરિ) હઠાવીને (નિત)
જ મેશા (આતમ ધ્યાવો) પોતાના આત્માનુ ધ્યાન
કરો

સાવાર્થ-આત્મહિતૈષી હૃવનુ કર્તવ્ય છે કે
તે ધનાદિક પુણ્યના ફળોમા હર્ષ અર્થાત્ રાગ,
અને તેના વિયોગઆદિ પાપના ફળોમા શોક
અર્થાત્ દ્વેષ ન કરે, કારણ કે તે પુણ્ય-પાપ પુદ્ગ
લરૂપ કર્મની પર્યાયો-હાલતો છે, જે કંઈકમે
રહેટના ઘડાની જેમ (રહેટનો ઘડો ભગ્ય અને
ફલપાય છે તેમ) એક પછી એક ઉત્પન્ન થાય છે

મને નાશ પામે છે, અને વળી ફરી ઉત્પન્ન થાય છે લાખો વાતોનો સાર એ જ છે કે સસાર સળધી બવા-પુણ્ય અને પાપ સહિત-ઝગડા (પ્રપચો, શયો, ચિતાઓ)થી સળધ તોડીને હમેશા આત્મચિંતવન કરો સદા ગૃહસ્થપણામા દુસાઈને આત્મ ક'યાણુ ક'વામા આગસુ થવુ યોગ્ય નથી જોટલો વખત બની શકે તેટલો વખત આત્મચિંતવન-સમ્યગ્જ્ઞાનનો અનુભવ કરવો જોઈએ

ગાથા ૯

સમ્યક્ચારિત્રનો નમય અને ભેદ તથા અહિંસા-
અણુમત અને નત્ય અણુમતનું લક્ષણ વગેરે
સમ્યગ્જ્ઞાની હોય, વહુરિ વિઠ ચારિત લીજે ।
ગરદેશ અરુ સવલ્લદેશ, તસુ ભેદ કહીને ॥
ત્રસદિંસા ફો ત્યાગ, વૃથા વાવર ન સંધારે ।
પર ઘય-કાર કઠોર નિંદ્ય, નહિં વચન ઉચારે ॥

અન્યથાર્થ:- (સમ્ય-જ્ઞાની) સમ્યગ્જ્ઞાની (હોય) થઈને (બહુરિ) પછી (દિઠે) દેઢ (ચારિત) મમ્યક્ચારિત્ર (વીજે) પાળવુ જોઈએ, (તસુ) તેના [તે સમ્યક્ચારિત્રના] (એકદેશ) એકદેશ (અરુ) અને (મલ્લદેશ) મલ્લદેશ [એવા બે] (ભેદ) ભેદ (ઝડી જે) કહેવામા આવ્યા છે [તેમા] (ત્રસદિંસા) ત્રમ જીવોની હિંસાનો (ત્યાગ) ત્યાગ કરવો અને (વૃથા) ધારણ વગર (ધાવર) સ્થાવર જીવોનો (ન સંધારે) ધાત ન કરવો

[તે અહિસા-અણુમત કહેવાય છે], (પરવધકાર) ખીજાને દુઃખદાયક, (કઠોર) કઠોર-કડવા [અને] (નિંદા) નિંદાચોગ્ય (વચન) વચન (નહિ ઉચારે) ન બોલવા [તે સત્ય-અણુમત કહેવાય છે]

ભાવાર્થ-સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સમ્યક્ચારિત્ર ધારણ કરવું જોઈએ તે સમ્યક્ચારિત્રના બે ભેદ છે-(૧) એકદેશ (-અણુ, દેશ, સ્થળ) ચારિત્ર અને (૨) સર્વદેશ (-સકલ, મહા, સૂક્ષ્મ) ચારિત્ર, તેમાં સકલચારિત્રનું પાલન મુનિરાજ કરે છે અને દેશ ચારિત્રનું પાલન શ્રાવક કરે છે આ ચોથી ઢાળમાં દેશચારિત્રનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, સકલ ચારિત્રનું વર્ણન ૯ઠી ઢાળમાં કરવામાં આવશે

ત્રસણવોની સઠફી હિસાનો સર્વથા ત્યાગ કરી નિષ્પ્રયોગન મ્યાવર છોડોનો ધાત ન કરવો તે અહિસા-અણુમત ક્ષેત્ર છે

ખીજાના પ્રાણને ધાતક, કઠોર અને નિંદનીય વચન ન બોલવા [અને ખીજા પાસે ન બોલાવવા] તે સત્ય-અણુમત છે

જનોધ (૧) આ અહિંસા અણુમતો ધારક એવું આ એવા નાર' એ પ્રમણિ ઇત્યાદિ પૂર્વકે મર્ત ત્રસણની સઠફી હિસા કરતો નથી પરંતુ આ મતનો ધારક આરબી ઉલોમીની ઓ પિરાધિની હિસાનો ત્યાગ હોનો નથી, તે પોતાના ધર્મ અને પ્રાણ વગેરેની નજાન

ગાથા ૧૦

અચૈયાંભુવત, પ્રહચૈયાંભુવત, પરિશ્રદપરિમાણાભુ-
વન, તથા દિગ્વતનુ' લક્ષણ

જલ મૃતિકા વિન ઓર નાહિ કછુ ગહે અદત્તા ।
નિજવનિતા વિન સકલ નારિસોં રહે વિરત્તા ॥
અપની શક્તિ વિચાર, પરિશ્રદ ઓરો રામ ।
દશ દિશ ગમન પ્રમાણ ઠાન, તમુ સીમ ન તર્ક ॥

અન્વયાર્થ—(જલ મૃતિકા વિન) પાણી અને
માટી સિવાયની (ઓર કછુ) ખીણ કાંઈ વીજ
(અદત્તા) હીધા વિના (નાહિ) ન (અહે) લેવી [તેને
અચૈયાંભુવત કહે છે] (નિજ) પોતાની (વનિતા
વિન) સ્ત્રી સિવાય (સકલ નારિનો) ખીણ સર્વ
સ્ત્રીઓથી (વિરત્તા) વિરક્ત (રહે) રહે [તે પ્રહચૈયાં-
ભુવત છે]. (અપની) પોતાની (શક્તિ વિચાર)
શક્તિ વિચારીને (પરિશ્રદ) પરિશ્રદ (ઓરો) મયા

હેતુથી, ખીજો ઉપાય ન હોય ત્યા હથિરાગ વગેરેથી શત્રુ-
ઓનો સાગનો પણ કહે છે—એમ પચાધ્યાયી વગેરે શાસ્ત્રોમા
સ્પષ્ટ લખ્યું છે.

(૨) પ્રમાદ અને ક્રાયાત નિમિત્તથી ન્યા પ્રાણુધાત
ક્રવામાં આવે છે ત્યા જ હિ સાનો મોષ લાગે છે, ન્યા
તેનુ નિમિત્ત નથી ત્યા પ્રાણુધાત હોવા છતાં પણ હિ સાનો
હોવા લાગતો નથી જેમ—નૈલ, ડોક્ટર અને ગિશકને,
પ્રાણુધાત હોવા છતાં પણ હિ સાનુ પાપ લાગતુ નથી
આ રીતે શ્રીજી પાપેના વિષયમા પણ સમજ લેવું

દિત (રાખે) રાખવો [તે પરિગ્રહ પરિમાણાલુપ્ત છે]. (દશ દિશ) દશ દિશાઓમાં (ગમન) જવા-આવવાની (પ્રમાણ) મર્યાદા (હાન) રાખીને (તરુ) તેની (સીમા) હદવું (ન નાખે) બિદલંબન ન કરવું [તે દિગ્ગત નામતું અલુપ્ત છે].

ભોવાર્થ:-જન સમુદાય માટે જ્યાં અટકાયત ન હોય અને કોઈ ખાસ વ્યક્તિની માલિકી ન હોય એવા ખાણી અને માટી જેવી વસ્તુ સિવાયની પોતાની માલિકી ન હોય એવી પારકી વસ્તુને તેના માલિકના હીષા વગર ન લેવી [તથા ઉપાડીને ખીજાને ન દેવી] તેને અચોધોલુપ્ત કહે છે.

જેની સાથે વિધિપ્રમાણે વિવાહ થયો હોય એવી પોતાની પરણેલી સ્ત્રી સિવાય બીજી બધી સ્ત્રીઓથી વિરક્ત રહેવું (તેની સાથે મા, બહેન અને પુત્રી સમાન જોવું, અને સ્ત્રીઓએ પોતાના સ્વામીને છોડીને બીજા બધાં પુરુષોને પિતા, ભાઈ અને પુત્ર સમાન સમજવા) તે ગ્રહચયોલુપ્ત છે.

પોતાની શક્તિ અને પોતાની યોગ્યતાને ખ્યાલ રાખીને જીવન પર્યંતને માટે ધન, ધાન્ય આદિ બાદા પરિગ્રહોનું પરિમાણ (માપ) કરીને તેનાથી વધારેની ઇચ્છા ન કરવી તેને પરિગ્રહ પરિમાણાલુપ્ત* કહે છે.

* નોંધ-આ પાંચ

દશે દિશાઓમાં જવા-આવવાની મર્યાદા નક્કી કરીને જિંદગી સુધી તેનું ઉલ્લંઘન ન કરવું તેને દિગ્વ્રત કહેવાય છે, તેમાં દિશાઓની મર્યાદા નક્કી કરવામાં આવતી હોવાથી તેને 'દિગ-વ્રત' કહેવાય છે.

ગાથા ૧૧ (પૂર્વાર્ધ)

દેશવ્રત [દેશાવગાશિક] નામના ગુણવ્રતનું લક્ષણ
તાહુમેં ફિર મામ, ગલી ગૃહ વાગ વજારા !

ગમનાગમન પ્રમાણ, ઠાન અન સફલ નિવારા ॥

અન્વયાર્થ:- (ફિર) પછી (તાહુમેં) તેમાં [કોઈ પ્રસિદ્ધ-પ્રસિદ્ધ] (મામ) ગામ (ગલી) ગેરી (ગૃહ) મકાન (બાગ) બગીચા અને (બજારા) બજાર સુધી (ગમનાગમન) જવા-આવવાનું (પ્રમાણ) માપ (ઠાન) રાખીને (અન) બીજા (સફલ) બધાનો (નિવારા) ત્યાગ કરવો [તેને દેશવ્રત અથવા દેશાવગાશિકવ્રત કહે છે.]

ભાવાર્થ:-દિગ્વ્રતમાં જિંદગી સુધી કરવામાં આવેલી જવા-આવવાના ક્ષેત્રની મર્યાદામાં પણ (ધડી, કલાક, દિવસ, મહિના વગેરે કાળના નિયમથી) કોઈ પ્રસિદ્ધ ગામ, રસ્તો, મકાન અને બજાર સુધી

અર્થ અને પરિવ્રતપરિમાણ) અણુવ્રત છે; કારણ કે તે દિસાદિકને લોકમાં પણ પાપ માનવામાં આવે છે, તેનો આ વ્રતોમાં એક દેશ (સ્થળપણે) ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે અને તેને સીધે જ તે અણુવ્રત કહેવાય છે.

જવા—આવવાની મર્યાદા કરીને તેનાથી અધિક હૃદય
ન જવું તે દેશવ્રત કહેવાય છે

ગાથા ૧૧ (ઉત્તરાર્ધ) તથા ૧૨

પાંચ અનર્થક ઉપવ્રત કહેવાય

કાનૂની ધન હાનિ, કિસી જય હાર ન ચિતે ।
દેવ ન સો ઉપદેશ, હોય અથ વનન કૃપીતે ॥૧૧॥
પર પ્રમાદ જલ ભૂમિ, ધૃક્ષ પાવક ન વિરાધે ।
અસિ ધનુ હલ હિસોપકરણ નહિ કે યશ લાવે ॥
રાગ દ્વેષ-કરતાર, વધા કનકુ ન સુનીવે ।
ઓરહુ અનરથ દહ, હેતુ અથ તિન્હે ન વીવે ॥

અન્વયાર્થ-૧-(કાનૂની) ડોઠના (ધન હાનિ)
ધનના નાશનો, (કિસી) ડોઠની (જય) હારનો
[અગર] (હાર) ડોઠની હારનો (ન ચિન્તે) વિચાર
ન કરવો [તેને અપધ્યાન અનર્થક ઉપવ્રત કહેવાય છે]
૨-(વનજ) વ્યાપાર અને (કૃપીતે) ખેતીથી (અથ)
પાપ (હોય) માથ છે, તેથી (મો) એનો (ઉપદેશ)
ઉપદેશ (ન દેવ) ન દેવો [તેને પાપોપદેશ અનર્થ
ક ઉપવ્રત કહેવાય છે] ૩-(પ્રમાદ કર) પ્રમાદથી [પ્રયો
જન વગર] (જલ) જલ કાચિક (ભૂમિ) ધૃતીકાચિક
(ધૃક્ષ) વનસ્પતિકાચિક (પાવક) અગ્નિકાચ [અને
વાયુકાચ]ના ભવોનો (ન વિગધે) ઘાત ન કરવો
[તે પ્રમાદ-વર્થ અનર્થક ઉપવ્રત કહેવાય છે] ૪-(અસિ)
તલવાર (ધનુ) ધનુષ્ય (હલ) હળ [વિગેરે] (હિ મો

પકરણ) હિંસા થવામાં કારણભૂત પદાર્થોને (દિ) આપીને (યશ) જશ (નહિ લાધે) ન લેવો. [તે હિંસાદાન અનર્થદંડ કહેવાય છે.] ૫—(રાગ-દ્રેષ કરતાગ) ગાગ અને દ્રેષ ઉત્પન્ન કરવાવાળી (કથા) કથાઓ (કબાદ) ક્યારે પણ (ન સુની ને) સામળવી નહિ [તે દુઃકૃતિ અનર્થદંડનત કહેવાય છે] (ઘૌર હુ) અને ખીબા પણ (અઘ હેતુ) પાપના કારણો (અનરથ દંડ) અનર્થ દંડ છે (તિન્હી) તેને પણ (ન કીજૈ) કરવા નહિ

ભાવાર્થ—છાયાંથી ઠાઠના ધનનો નાશ, હાગ અથવા છુન વગેરેનો નિઘ વિચાર ન કરવો. તે પહેલુ અપધ્યાન અનર્થદંડનત કહેવાય છે—૧. હિંસારૂપ પાપજનક વ્યાપાર અને જેતી વગેરેનો ણિનજડ્ઠી ઉપદેશ ન આપવો તે પાપોપદેશ અનર્થદંડનત છે.—૨ પ્રમાદને વશ થઈને પ્રયોજન વિના પાણી ઢાળવું, જમીન ઓઢવી, આડ કાપવા, આગ લગાડવી [અને હવા લગાડવી] એ વગેરેનો ત્યાગ કરવો [અર્થાત્] પાત્ર કાયના છવોની હિંસા ન કરવી] તેને પ્રમાદ અર્થો અનર્થદંડનત કહેવાય છે—૩ જશ મેળવવા માટે, તલવાગ વગેરે હિંસાના કારણભૂત હથિયારોને ખીબા ઠાઠ માગે તો ન આપવા તેને હિંસાદાન અનર્થદંડ નત કહેવાય છે—૪. રાગ-દ્રેષ ઉત્પન્ન કરવાવાળી વિકૃતિ, કિંદસા

કે વાતો વગેરે સાલજવાનો ત્યાગ કરવો તે હ શ્રુતિ
અનર્થદ કમત ઠહેવાય છે. *

ગાથા ૧૩

સામાયિક પ્રોપધ લોગોપભોગ પરિમાણ
અતિથિ મ વિભાજ્યત

ધર ઈર સમતાભાવ, સદા સામાયિક કરિયે ।
પરવ ચતુષ્ટયમાહિ, પાપ તજ પ્રોપધ ધરિયે ॥
ભોગ ઓર ઉપભોગ, નિયમકરિ મમત નિદારે ।
મુનિનો મોનન દેય ફેર નિજ કરહિ અહારે ॥

અન્વયાથ - (ઉર) મનમા (સમતા ભાવ)
નિર્વિકલ્પતા અર્થોત શયના અભાવને (ધર) ધારણ
કરીને (સદા) હ મેથ (સામાયિક) સામાયિક (કરિયે)
ઠવી [તે સામાયિક શિશ્યાવત છે] (પરવ ચતુષ્ટય
માહિ) વ્યાગ પર્વના દિવમોમા (પાપ) પાપમયોને
(તજ) છોડીને (પ્રોપધ) પ્રોપધ-ઉપવાસ (ધરિયે)
કરવો [તે પ્રોપધ ઉપવાસ શિશ્યાવત છે] (ભોગ)
ભોગરૂપ વસ્તુઓનું અને (ઉપભોગ) ઉપભોગરૂપ
વસ્તુઓનું (નિયમ કરિ) પરિમાણ કરી-માપ કરી
[બાકીની સર્વ વસ્તુઓ ઉપરથી] (મમત) મોહ

* નોન અનર્થદ કમત બીજા પાપ થણા છે પાપ
જતાવના તે યુગનાની અપેક્ષાએ છે અથવા દિગ્દર્શન
માન છે આ સર્વે પાપમયિક છે માટે તેનો ત્યાગ કરવો
પાપમનક નિરપોમન કાર્પ અનર્થદ ક ઠહેવાય છે.

(નિવારે) ઢાઢી નાખે [તે ભોગ-ઉપભોગ પરિમાણુનત છે] (મુનિકે) વીતરાગીમુનિ વગેરે પાત્રોને (ભોજન) આહાર (દિય) દઈને (ફિર) પછી (નિજ અહારે) પોતે ભોજન કરે [તે અતિથિસ વિભાગમત કહેવાય છે]

ભાવાર્થ—રાગ-દ્વેષને છોડીને, પેતાના પરિણામોને સ્થિત કરી એકાત સ્થાનમા દરદોજ વિધિ પૂર્વક સામાયિક કરવી તે સામાયિક શિક્ષામત છે-૧. દરેક આક્રમ તથા ચૌદશના રોજ કપાય અને વ્યાપાગ વગેરે આગ લના કાર્યોને છોડીને [ધર્મ ધ્યાન પૂર્વક] પૌષ્પ સહિત ઉપવાસ કરવો તે પૌષ્પ-ઉપવાસ શિક્ષામત કહેવાય છે-૨. પગિશ્રુ પગિમાણુ આપુનતમા મુકરર ફરેલી ભોગોપભોગની વસ્તુઓમા જીદગી મુધીને માટે અથવા કોઈ મુકરર કરેલા સમય મુધીને માટે નિયમ (પરિમાણુ, હક) કરવુ તેને ભોગોપભોગપરિમાણુ શિક્ષામત કહેવાય છે-૩. મુનિ વગેરે પાત્રોને આહાર કરાવ્યા પછી પોતે ભોજન કરે તે અતિથિસ વિભાગ શિક્ષામત કહેવાય છે

ગાથા ૧૪

નિરતિચાર આવકનત પાળવાનુ કળ

ધારહ વ્રત કે અતિચાર, પન પન ન લગાવે ।

મરણ સમૈ સન્યાસ ધારિ, તસુ દોષ નશાવે ॥

યો મ્રાત્રક વૃત પાલ, સ્વર્ગ સોલમ ઉપજાવે ।

તદ્વૈ ચય નરજન્મ પાથ, મુનિ ઐ શિવ જાવે ॥

અન્વયાર્થ:- જે જીવ (બારહાં મતકે) બાર મતોનાં (પન પન) પાંચ-પાંચ (અતિચાર) અતિચારોને (ન લગાવે) લગાડતો નથી, અને (મરણ સમયે) મરણ વખતે (સન્યાસ) સમાધિ (ધાર) ધારણ કરીને (તથા) તેના (દોષ) દોષોને (નથાવે) દૂર કરે છે તે (યો) આ પ્રકારે (આવક મત) આવકના મતો (પાછા) પાળીને (સોજાઈ) સોજાંમા (સ્વર્ગ) સ્વર્ગમુખી (ઉપજાવે) ઉપજે છે, [અને] (તહતે) ત્યાંથી (અથ) મરણ પામીને (નર જન્મ) મનુષ્ય પર્ણ (પાપ) પામીને (મુનિ) મુનિ (હવે) થઈને (શિવ) શેશ (જાવે) જાય છે.

સાવાર્થ:- જે જીવ આવકના ઉપર કહેલાં બાર મતોને વિધિપૂર્વક જીવનપર્યંત પાળતાં તેનાં પાંચ-પાંચ અતિચારોને પણ ટાળે છે અને મૃત્યુ વખતે પૂર્વ અવસ્થામાં ઉપાજન કરેલાં દોષો નાશ કરવા માટે વિધિપૂર્વક સમાધિમરણ (સંદેશજના) *

* ત્યાં ક્રોધ વગેરેને પણ શરૂ કરે, શરૂ અથવા અન્ન ત્યાગ વગેરેથી પ્રાણ હેડનામાં આવે છે ત્યાં 'આપ-ધાત' કહેવાય છે; પણ 'સંદેશજના' માં આત્મકર્યાણ (ધર્મ) ના હેતુથી શરીર અને કપાળને કૂચ કરતાં ચકાં શરીરનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે ત્યાં કપાળભાવ તથા વિચક્ષણ વગેરે નહિ હોવાથી આત્મધાત (આપધાત) કહી શકાતો નથી.

ધારણ કરીને તેના પાત્ર અતિથારોને પણ દૂર કરે છે તે આયુધ્ય પૂર્ણ થતા મગીને મતોના પ્રભાવથી મોઝમા મર્ગ સુધી ઉપજે છે x અને ત્યાં સાગરો સુધી મુખો લોગવે છે અને આયુધ્ય પૂર્ણ થતા ત્યાંથી મગીને મનુષ્ય પર્વાય પામી મુનિમતોનુ પાવન કરે છે અને ઘણુ કરીને તે જ લવે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે

ચોથી ઢાળનો સારાંશ

સમ્યગ્દર્શનના અભાવમા જે જ્ઞાન હોય છે તેને કુજ્ઞાન (મિથ્યાજ્ઞાન) કહેવામા આવે છે. સમ્યગ્દર્શન ઘટા પછી તે જ જ્ઞાનને સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે. આ રીતે જો કે એ બન્ને (સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન) માથે જ હોય છે, તોપણ તેના લક્ષણો જુદા જુદા છે અને કારણ-કાર્ય ભાવનો તફાવત છે અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાનનુ કારણ છે

પોતાને અને પર વસ્તુઓને જેવી રીતે જો તેવી રીતે જાણુ તે સમ્યગ્જ્ઞાન કહેવાય છે, તેનાથી આત્મજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે સમ્યગ્જ્ઞાન સિવાય મુખદાયક વસ્તુ ખીજી કોઈ નથી,

x एकमपि मतं विमत्र, सन्धियदि कराति दृढचित्त ।
तद्विविधद्वियुक्तम्, इन्द्रत्व प्राप्यते नियमान् ॥ ૧૭૦ ॥
(સ્વામીકાર્તિકેયનુપ્રેક્ષા મોક્ષ-૩૭૦)

બને તે જ જન્મ, કમ અને મોક્ષના નાદ કે
 છે વિધવાને હારને, કામ-અર્થ વિ., કોઈ
 જન્મો મૂખી તપ તપસથી જેટલા કંઈ ન હોય
 તેજ કંઈ માન્ય રાત્રી હારને વિદ્યુતિથી કંઈ
 માન્યમા નાસ કંઈ જાય છે. પૂર્વે જે હવે કે હવે
 નવા છે, અવિષ્ણવ જ્યો અને તાત્ક મહા વિદ્ય
 મેવાથી કંઈ વધા છે તે જોઈ પ્રજા, સમજાવનાર
 છે. જેથી રીતે મૂળ-ધાર વરમાદ વનથી જવા
 અગ્નિને કે પ્રાણમા નહ કંઈ છે તેથી રીતે કે
 સમજાવાન વિષય વાસ્તવ્યનો રહસ્યમા નહ
 કંઈ છે.

પુણ્ય-પાપ તે પુરુષની પદ્મો છે રહેલ
 મગની માફ તે પુણ્ય-પાપ વિગત-પણ કંઈ
 કંઈ છે, તે પુણ્ય-પાપ રીતના રૂપે રીતે કંઈ
 તે મૂળના છે તેથી પ્રયોજનમૂલ વળતો જોઈ કે
 પુણ્ય-પાપ સદિત મુમાગિ જન્મોની પરીને
 સમજાવાન માખા મરુતે જે.

માના અને પુણ્યમોનુ બેદ વિગત (જુદા
 પગાઉં જાન) તે આ સમજાવાનુ કાગળ છે. તેથી
 જેમ બને તેમ સચય, વિષય અને અન્ય સચાયનો
 ત્યાં રીતે તત્વના અભ્યાસ વડે સમજાવાન
 માખા મરુતે જે, કાગળ કે મનુષ્ય પદ્મ,

ઉત્તમ શ્રાવક કૃષ્ણ અને જિનવાણીનું સાંભળવું
વગેરે મુયોગ,—જેમ સમુદ્રમાં હુણેલું રત્ન ફરી હાથ
આવતું નથી તેમ,—વારવાર મળતો નથી, એવા
હર્લેલ મુયોગને પામીને તે વ્યર્થ ગ્રમાવી દેવો તે
મૂર્ખતા છે.

સમ્યગ્જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીનેજ સમ્યક્ચારિત્ર ધારણ
કરવું જોઈએ. તે (સમ્યક્ચારિત્ર) એકદેશ અને
સકલદેશ અર્થાત્ અણુવ્રત અને મહાવ્રત એવા
બેદથી બે પ્રકારનું છે, તેમાં સકલ ચારિત્રનું પાલન
મુનિ કરે છે અને જારવ્રતરૂપ દેશ ચારિત્રનું પાલન
સમ્યગ્દૃષ્ટિ શ્રાવક કરે છે.

જે શ્રાવક આ જારવ્રતોને નિગતિચાર પાળીને
મૃત્યુ વખતે શાસ્ત્રમાં બતાવેલી રીત પ્રમાણે નિરતિચાર
સમાધિ મરણને ધારણ કરે છે, તે સમતાપૂર્વક આયુષ્ય
પૂર્ણ થવાથી ચોગ્યતા પ્રમાણે મોળમાં સ્વર્ગ સુધી
ઉત્પન્ન થાય છે, અને ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં
મનુષ્ય પર્યાય પામે છે, પછી મુનિવ્રત ધારણ કરી
મોક્ષ પામે છે. આથી (સમ્યગ્જ્ઞાન પૂર્વક) સમ્યક્

નહિ સમ્યગ વ્યવદેશ, ચારિત્રમજ્ઞાનપૂર્વક લભત ।

જ્ઞાનાનંતરમુક્ત, ચારિત્રારાધન તત્સ્માન ॥ ૩૮ ॥

[પુરુષાર્થ સિદ્ધિ ઉપાય]

અર્થ—અજ્ઞાન પૂર્વક ચારિત્ર સમ્યક્ કહેવાતું નથી તેથી
ચારિત્રનું આરાધન જ્ઞાન થવા પછી કહેવાય છે.

૧૧૪ ૭ ૬ ૧

અવધાન થી ૩૧/૩/૬૮-

માનિયતુ પતન કરતુ તે દરેક માત્ર દિવસે
કરતુ પડિય છે

નાની દાળનો બિંદુ મંત્રાદ

હાથ નિર્મલ અને સ્વચ્છ રાખી
પરિવેશ સ્વચ્છ રાખવું

માનિયતુ નામ દિવસે ૧૫ રૂપિયા (પાંચ) અને
૨૫/૧૨ રૂપિયા ૨૫ અને ૨૫/૧૨ રૂપિયા

માનિયતુ નામ દિવસે ૧૫ રૂપિયા (પાંચ) અને
૨૫/૧૨ રૂપિયા ૨૫ અને ૨૫/૧૨ રૂપિયા

માનિયતુ નામ દિવસે ૧૫ રૂપિયા (પાંચ) અને
૨૫/૧૨ રૂપિયા ૨૫ અને ૨૫/૧૨ રૂપિયા

માનિયતુ નામ દિવસે ૧૫ રૂપિયા (પાંચ) અને
૨૫/૧૨ રૂપિયા ૨૫ અને ૨૫/૧૨ રૂપિયા

માનિયતુ નામ દિવસે ૧૫ રૂપિયા (પાંચ) અને
૨૫/૧૨ રૂપિયા ૨૫ અને ૨૫/૧૨ રૂપિયા

માનિયતુ નામ દિવસે ૧૫ રૂપિયા (પાંચ) અને
૨૫/૧૨ રૂપિયા ૨૫ અને ૨૫/૧૨ રૂપિયા

માનિયતુ નામ દિવસે ૧૫ રૂપિયા (પાંચ) અને
૨૫/૧૨ રૂપિયા ૨૫ અને ૨૫/૧૨ રૂપિયા

માનિયતુ નામ દિવસે ૧૫ રૂપિયા (પાંચ) અને
૨૫/૧૨ રૂપિયા ૨૫ અને ૨૫/૧૨ રૂપિયા

માનિયતુ નામ દિવસે ૧૫ રૂપિયા (પાંચ) અને
૨૫/૧૨ રૂપિયા ૨૫ અને ૨૫/૧૨ રૂપિયા

માનિયતુ નામ દિવસે ૧૫ રૂપિયા (પાંચ) અને
૨૫/૧૨ રૂપિયા ૨૫ અને ૨૫/૧૨ રૂપિયા

અનધ્યવસાય(મોહ)- ‘ કાષ્ઠક ઇ ’ એના નિશ્ચયગદિત જ્ઞાનો અનધ્યવસાય કહેનાન છે

અનર્થદૃઢ- પ્રયોજન રમત મન, વચન ઢાળાની અશુભ પ્રવૃત્તિ

અનર્થદૃઢવત- પ્રયોજન વગ- ની મન, વચન ઢાળાની અશુભ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ

અવરિજ્ઞાન- દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-જાગ-નારની મયાદાપૂર્વક રૂપી પદાર્થોન ચ્ષટ જાણનાર જ્ઞાન

ઉપસોગ- વારનાર નાગરી રા. ન તેરી રજી

ગુણ- દ્રવ્યના જવા બાગમા અને મધી રાતમા જે હમેશા રહે છે તે

ગુપ્તજ્ઞાન- અહનતો અને મૂળગુણોને પુષ્ટિ કરનાર નત

પર-આત્માથી (અર્થથી) જુદી વસ્તુઓને પર કહેવાન છે

પરોક્ષ-ઈન્દ્રિયો વગેરેની સદાત્તાથી થવાનાગુ જ્ઞાન

પ્રત્યક્ષ-ઈન્દ્રિયો વગેરેની સતત વગર થવાનાગુ જ્ઞાન

પર્યાય ગુણોનો વિગત (રૂઢાગ) અથવા બન

ભોગ-એક જ નાગ બાગથી થાય તેરી વસ્તુ

મતિજ્ઞાન-ઈન્દ્રિયો અને માની સહાયતાથી વસ્તુને જાણવાનાગુ જ્ઞાન

મહાનત-હિ સા રંગે પાચ પાપોનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો તે

મન પર્યાય જ્ઞાન-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર જાગ-ભાવની મર્યાદાથી ખીનના મનમા રહેત સગન અથવા મૂઢ, ઝપી પાર્થોને જાણવાવાળુ જ્ઞાન

૩-પૌષ્પદ્રમા તો આજબ અો વિષય ક્રાયાદિનો ત્યાગ કરના હતા એકનાર ભોગ્યન કરનામા આવે છે, ઉપનામમા ભોગ્યનનો સર્વથા ત્યાગ હોય છે, અને પૌષ્પ-ઉપનામમા આજબ, વિષય-ક્રાયા અને આહર્યનો ત્યાગ તથા તેની ધારણા અને પારણાના નિમે એટલે કે આગળ પાછળના નિમે પણ એકાસર કરનામા આવે છે

૪-ભોગ્ય તો એક જ વાર ભોગવવા થોડા હોય ૩ પણ ઉપભોગ વાર વાર ભોગવી શાય છે

ચોથી ઢાળની પ્રશ્નાવલી

૧-અચૌર્યમત, અણુમત, અતિચાર, અતિથિ સવિભાગ, અનંધ્યવસાય, અનર્થદંડ, અનર્થદંડમત અપદ્યાન, અવધિજ્ઞાન, અહિંસાણુમત, ઉપભોગ, દેવગજ્ઞાન, શુણુમત, દિગ્ગત, હ શ્રુતિ, દેશમત, દેશ-પ્રત્યક્ષ, પરિશ્રદ્ધ પરમાણુમત, પરોક્ષ, પાપોપદેશ, પ્રત્યક્ષ, પ્રમાદવચ્ચો, પૌષ્પ ઉપવાસ, ગ્રહચર્યાણુમત ભોગ-ઉપભોગ પરિમાણુમત, ભોગ, મતિજ્ઞાન, મન-પર્યવજ્ઞાન, નિપર્યય, મત, શિક્ષામત, શ્રુતજ્ઞાન, સકલ પ્રત્યક્ષ, સમ્યગ્જ્ઞાન, સત્યાણુમત, સામાયિક, સ શય, સ્વચીમતોપમત અને હિંસાદાન એ—વગેરેના લક્ષણ બતાવો

૨-અણુમત, અનર્થદંડમત, કાળ, શુણુમત, દેશ પ્રત્યક્ષ, દિગ્ગા, પરોક્ષ, પર્વ, પાત્ર, પ્રત્યક્ષ, વિકથા,

મન, રોગ, વધ, શિખાવન, શુભચક્રમાફિર ૩૩૬ નુ
સમયગાળના દોષો અને સરોજીનના દોષ-વર્ણન
બેઠ બતાવે

૩-અનુભવ, જનકદંડકાવ ૬૪૮ નુભવ, જેના નિર્ણય
વાખવાનુ કામનુ અવિચર રાત્રી ૩૩૬ નુભવ
શુધી કરવા છતાં મનને અજાણ શિખવ, રોગન,
પાપાપરેશ બેઠા ન મનુ કરવુ ૩૩૬-૫૪૮
કામના દર્શ-કેળોનો નિર્ણય, શિખાવ ૩૩૬ નુભવ
કામ, સમય જાન, જાન, જાનોની ૩૩૬-૫૪૮
કામ-રોગ મનના, અને માન પ્રત્યક્ષ, -મે
વગેરેના કારણ બતાવે

૪ નુભવ અને નકામતમ, વિગત અને
રોગના, પરિવર્તપરિમાણ કામનુ અને બેઠા ૩૩૬-૫૪૮
પરિમાણમના, રીવધમા, ઉપવાસમા અને પૈરિ
પવામમા, બેઠા અને ઉપબોધમા, વધ અને નિવમમ
જાની અને અજાનીના કામનામા તથા નુભવરોગ
અને સમય જાનમા શુ તદ્દાવન છે તે બતાવે

૫-અનુભવસાધ, મનુષ્ય પર્વવ આદિની કુત
બતા, વિપર્વ, વિપર્વ-ઉગ્ર, સમયગાળ અને સુદ્ય
તેના દર્શન બતાવે

૬-અનુભવરોગ પૂર્વ પર્વમાણ અવિચર
શુભનો ઉપાય, આત્મજ્ઞાની પ્રાપ્તિનો ઉપાય, જન્મ

મગ્ધુ દૂર કરવાનો ઉપાય, દર્શન અને જ્ઞાનમાં પહેલી ઉત્પત્તિ, ધનાદિકથી લાભ ન થવો, નિરતિ-ચાર શ્રાવણ તથા પાળવાથી લાભ, બ્રહ્મચર્યાપુત્રીનો વિચાર, ભેદ વિજ્ઞાનની જરૂર, મનુષ્યપર્યાયની દુર્લભતા તથા તેની સદ્ગતિનો ઉપાય, મરણ વખતનું કર્તવ્ય વૈદ્ય વગેરે દ્વારા મગ્ધુ થાય છતાં અહિંમાં, શત્રુનો મામનો ઠગવો—ન કરવો, સમ્યગ્જ્ઞાન, મમ્યગ્જ્ઞાન થવાનો વખત અને તેનો મહિમા, સત્લેખનાનો વિધિ અને કર્તવ્ય, જ્ઞાન વગર મુકિતનો તથા મુખનો અભાવ, જ્ઞાનનું કળ તથા જ્ઞાની અજ્ઞાનીના કર્મનાશ અને વિપવની ઈચ્છાને શાત કરવાનો ઉપાય એ વગેરેનું વર્ણન કરે.

૭—અટલ પદાર્થ, અતિથિ સવિભાગનું ખીન્ન-નામ, ગૃહસ્થોને ત્યાજ્ય અને અત્યાજ્ય હિંસા, ત્રણ-ગંગનો નાશ કરનાર વસ્તુ, મિથ્યાદષ્ટિ મુનિ, વર્તમાનમાં મુકિત થઈ ગયે એવું જ્ઞેય, મતધારીને મગ્ધનાગી ગતિ, પ્રયોજનભૂત વાત, બધું જાણનાર જ્ઞાન અને સર્વોત્તમમુખ આપનાર વસ્તુ—વગેરેનું દેકત નામ જતાવે.

૮—અમુક શબ્દ, ચરણ અથવા પદનો અર્થ અને ભાવાર્થ જતાવે. ચોથી ઢાળનો સારાશ કહો.

૯—અણવત, દિગ્વત, બાર મત, શિક્ષાવન અને દેશચારિત્ર — જો જાણતા હો તે કહો.

પાંચમી દાળ

ગાથા-૧

ભાવનાઓના પિતૃવનનું કામનું નેના
અધિભાવી અને નેનું કામ

મુનિ મહાશયનું વદનનું, મહા-મોક્ષનું લેવાનું ।
વેળાનું વગરના કામ, વિશેષ જગત્કામ કરે ॥

અન્યથાર્થ - ભાઈ દે અમરનાથ (મહાશયનું)
મહાશયના પદનું (મુનિ) મુનિશય (મહાશયી)
વિશેષ ભાવનાનું છે, કામનું લેવાનું (અમર-મોક્ષનું)
અમર અને ભાવનાની રાત્રી વિરામ થઈ અમર
છે અને (વેળાનું) વેળાનું પુનર્જન્મ (પુનર્જન્મ) જન્મ
કરવા માટે (મહા) માતા કામના (અનુક્રમ) જન્મ
ભાવનાઓનું (નિર્ભય) નિર્ભય કરે છે.

ભાવાર્થ - પુનર્જન્મને ભાવના કરનાર
મુનિશય મહા અમરનાથ છે, તેમને લેવાનું અમર
અને ભાવનાની વિરામ થઈ અમર છે, અને તેની
દીને કામ માતા પુનર્જન્મ આપે છે તેની દીને
આ જન્મ ભાવનાઓ વરા અને વેળા કરે છે તેની તે
મુનિશય વેળાનું ઉત્પન્ન કરવા માટે આ જન્મ
ભાવનાઓનું નિર્ભય કરે છે.

ગાથા-૨

ભાવનાઓનું કામ અને મિત્ર પુનર્જન્મ માનિને મમમ

હન ચિન્તત સમ સુર જાગે, જિમિ જ્વલન પવન કે લાગે ।
જવ હી જિય આતમ જાને, તવ હી જિય શિવસુર ઠાને ॥

અન્વયાર્થ—(જિમિ) જેવી રીતે (પવનકે) પવનના (લાગે) લાગવાથી (જ્વલન) અગ્નિ (જાગે) ભૂમી જોઠે છે, [તેવી રીતે આ બાર ભાવનાઓનું] (ચિતન) ચિતવન કરવાથી (સમસુખ) સમતારૂપી સુખ (જાગૃત) પ્રગટ થાય છે [આ ભાવનાઓ દ્વારા] (જાગૃત) ત્યારે (જિય) જીવ (આતમ) આત્મસ્વરૂપને (જાને) જાણે છે (તખડી) ત્યારે જ (જિય) જીવ (શિવસુખ) મોક્ષસુખને (હાન) પ્રાપ્ત કરે છે.

ભાવાર્થ—જેવી રીતે પવન લાગવાથી અગ્નિ એકદમ ભૂમી જોઠે છે તેવી રીતે આ બાર ભાવનાઓનું દારવાગ ચિતવન કરવાથી સમતા (શાંતિ) રૂપી સુખ પ્રગટ થઈ જાય છે—વધી જાય છે. (આ ભાવનાઓ દ્વારા) ત્યારે આ જીવ આત્મસ્વરૂપને જાણે છે અર્થાત્ ત્યારે ૫૦ પદાર્થોથી સંબધ છોડીને સમતારસનું પાન કરે છે—ત્યારે મોક્ષસુખને તે પ્રાપ્ત કરે છે.

[તે બાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ કહેવાય છે.]

ગાથા-૩

અનિત્ય ભાવના-૧

જોવન ગૃહ મો ધન નારી હય ગય જન આજ્ઞાધારી ।
ઇન્દ્રીય-ભોગ જિત યાદે, સુરધનુ ચપલા ચપલાઈ ॥

અન્વયાર્થ-જોન) પુરાની, (મુદ) ધર, (ને) નાથ, (ધન) લાખી, (ન) હી) શી, (દધ) વે. (મય) હ થી (જન) ૩૩ થી (ખાજા) ૧૧) ને. ૧૨-૨૫ અને (મંદ્રીવ-ને) ૧૩) પાયા હિન્દીયોના જે ૨ એ સ્વ (મુખનુ) ૧-૩૫નુ ૧૫ (અપદ) વિદ્યુત્તી (મપદ) ૨૫ "ના-સ્થિતિના ધી માફક ગિલિ થાઈ) સ્વપ્રકર રહેન રા છે

આવાય-પુરાની માન, આય, એમ, ધન, કરેશન, શી, યોગ, દાઉ, ૩૩મી, ને. ૧૨ અને પાયા હિન્દીયોના વિષય જે અપો થીએ દહિ. છે-અનિત્ય છે-નાથવાન છે જેમ હં ૩ ૫નુ ૧ અને વિજી રમેરે એનમેગ્રામા નાથ તઈ અવ છે તેમ આ પુરાની રમેરે પણ યોગા વજનમા નાથ પામે છે. તે ડોઈ પદાર્થ નિત્ય અને સ્થાયી નથી એમ વિચાર કર્યો તે પહેલી અનિચલાવના છે

આધા-૪

અશરજી આપના-૧

* મુર અમુર સમાધિર જો, મુગમ્પોદરિ, જાલ રહે છે :
મલિ મંત્ર તંત્ર મુદ્દ હાઠ, મરહેન સ્વાયે જેઈ ॥

અન્વયાર્થ-રહિર-અમુર અશરજી) હિન્દી નામેન્દ્ર અને અમન્દ્ર-ચક્રવર્તી (જે તે) જે જે છે (તે) તે બધાનો-અમુદ દરિ જ્યો) જેમ હરણને સિદ મારી નાખે છે તેમ-(મત) મમ્મ (રહે)

નાશ કરે છે. (મણિ) ચિતામણી વગેરે મણિ-રત્નો (મંત્ર) મોટા મોટા રક્ષામંત્ર (તંત્ર) ત્રાટકડોડી વગેરે (બહુ હોઈ) ઘણાં છે પણ (મરતે) મરણ પામનારને (કોઈ) તે કોઈ (ન બચાવે) બચાવી શકતું નથી.

ભાવાર્થ:-સંસારમાં જે જે સુરપતિ (ઇન્દ્ર), અસુરપતિ (નાગેન્દ્ર) અને ખગપતિ (ખગેન્દ્ર-ચક્રવર્તી) વગેરે છે તે સર્વનો, -જેમ હરણને સિંહ મારી નાંખે છે તેમ, -મોત નાશ કરે છે. ચિતામણી વગેરે મણી, મોટા રક્ષામંત્ર અને તંત્ર વગેરે ઘણા છે પણ મરણથી કોઈ પણ બચાવી શકતું નથી. [કહેવાનો આશય એ છે કે-જગતમાં કોઈ શરણ નથી, જ્યાં મહા પુરુષોની પણ આવી દશા છે ત્યાં પછી સાધારણ જીવોનું તો પૂછવું જ શું ? કોઈથી રક્ષાની આશા કરવી નકામી છે, મરણથી કોઈ બચાવવાવાળું નથી] આવો વિચાર કરવો તે બીજી અશરણ ભાવના છે.

ગાથા-૫

સંસાર ભાવના-૨

चहुंगति दुख जीव भरै हैं, परिवर्तन पच करै है
सयविधि ससार असार, यामे सुख नाहि लगारा ॥

અન્વયાર્થ:- (જીવ) જીવ (ચહુ'ગતિ) ચાર ગતિમાં (દુખ) દુઃખ (જરે હૈ) સહન કરે છે, અને

(પચ પરાવર્તન) પાચ પરાવર્તન-પાચ પ્રકારે પરિશ્રમણ (કરે હે) કરે છે (સ સાર) સ માર (સખ વિધિ) સર્વ પ્રકારે (અસારા) સાર વગરનો છે (યામે) તેમા (સુખ) સુખ (લગારા) લેશમાન પણ (નાહિ) નથી

ભાવાર્થ—સ સારમા હરેક જીવ ચાર ગતિના હુ ખો સહન કરે છે, અને પાચે (દ્રવ્ય, દેત્ર, કાળ, ભાવ અને ભવ) પરાવર્તન કર્યા કરે છે, પરંતુ ક્યારેય શાંતિ પામનો નથી, તેથી કરીને ખરેખર આ સ સાર બધી રીતે સાર રહિત છે, તેમા જરાપણ સુખ નથી સાસારીક સુખ તે સાચી રીતે સુખ નથી થણુ-જુખાભાસ, નાશવાન, બ્રમહૂપ અને કંડવા ફળવાળુ છે—એવો વિચાર કરવો તે ત્રીજી સ સાર ભાવના

ગાથા-૬

એકાદ્ય ભાવના-૪

શુભ અશુભ કરમ ફલ જેતે, મોર્ગે નિય વફદિ તેતે ।
મુત દારા દોય ન સીરી, સબ સ્વાસ્થ કે હૈ મીરી ॥

અન્વયાર્થ—(જે તે) જે જે (શુભકરમફળ) શુભકર્મના અનુફળફળ અને (અશુભ કરમફલ) અશુભ કર્મના પ્રતિફળ ફળ છે (તે તે) તે બધા (નિય) આ જીવ (એકહી) એકવો જ (ભોગે) ભોગવે છે, (મુત) મુત (દારા) સી (સીરી) સાથી

દાર (ન હોય) થતાં નથી. (સળ) આ ળધાં (સ્વાર-
થકે) પોતાની મતલબના (ભીરી) સગાં (હું) છે.

ભાવાર્થ:-પોતાના પુણ્યકર્મના અનુકૂળ ફળને
અને પાપકર્મનાં પ્રતિકૂળ ફળને દરેક જીવ એકલો
જ ભોગવે છે, તેમાં પુત્ર કે સ્ત્રી વગેરે કંઈ પણ
ભાગીદાર થતાં નથી. એ સ્ત્રી, પુત્રાદિ ળધાં મત-
લબનાં સાંધી (સગાં) છે. જ્યાં સુધી તેમનો સ્વાર્થ
સમ્માય છે ત્યાં સુધી તે પોતાનો સંબંધ રાખે છે,
અને પોતાનું હિત સધાતું નથી એમ દેખીને તે
આ જીવથી પ્રતિકૂળ થઈ જાય છે, દરેક પ્રાણી પોતે
કરેલાં કર્મનું ફળ પોતે એકલો જ ભોગવે છે—એવો
વિચાર કરવો તે ચોથી એકત્વ ભાવના છે.

ગાથા-૭

અન્યત્વ ભાવના-૫

જલ-પય જ્યોં જિય-તન મેલા, પે મિત્ર મિત્ર નહિ' મેલા
તો પ્રગટ જુદે ધન ધામા, ક્યોં હૂવૈ રૂપ મિલ સુત રામા ॥

અન્વયાર્થ:- (જિય તન) જીવ અને શરીર
(જલપયજ્યોં) પાણી અને દૂધની જેમ (મેલા) મળેલાં
છે. (પે) તોપણ (લેલાં) લેવાં—એકરૂપ (નહિ) નથી,
(મિત્ર મિત્ર) જુદાં જુદાં છે; (તો) તો યજી (પ્રગટ)-
ળહારમાં પ્રગટરૂપથી (જુદે) જુદાં દેખાય છે એવા.
(ધન) લક્ષ્મી (ધામા) મકાન (સુત) પુત્ર અને (રામા).

શ્રી વગેરે (મિલિ) મળીને (ઈક) એક (કયોં હૂવે) કેમ
હોઈ શકે ?

ભાવાર્થ:-એમ દૂધ અને પાણી એકમેક થઈને
લેગા મળી જાય છે પરંતુ પોત-પોતાના ગુણ વગેરેની
અપેક્ષાએ બન્ને જુદા જુદાં રહે છે, તેમ આ જીવ
અને શરીર પણ એકમેક થઈને મળેલાં છે તોપણ
તે બન્ને પોતપોતાના સ્વરૂપાદિની અપેક્ષાએ જુદાં-
જુદાં છે-એક નથી. અને જરાય જુદાં નહિ દેખાતાં
એવા જીવ અને શરીર પણ જ્યાં જુદાં જુદાં છે તો
પછી જુદાં દેખાતાં એવાં ધન, મકાન, પુત્ર અને
શ્રી વગેરે પોતા સાથે એક કેવી રીતે હોય ?
એટલે કે પુત્ર, શ્રી વગેરે કોઈપણ વસ્તુ પોતાની
નથી. આ રીતે હું જુદો છું અને તે બધા મારાથી
જુદાં છે એવો વિચાર કરવો તે પાપથી અન્યત્ર
ભાવના છે.

મુચના. એકત્વભાવના પ્રવૃત્તિરૂપ છે અને અન્ય-
ત્વ ભાવના નિવૃત્તિરૂપ છે, અથવા તો એકત્વભાવના
કાયરૂપ છે અને અન્યત્વભાવના કર્ણરૂપ છે, એકત્વ-
ભાવનામાં આત્માના એકત્વપણાનું ચિંતન કરવામાં
આવે છે અને અન્યત્વભાવનામાં પરપદાર્થથી જુદા-
પણાનું ચિંતન કરવામાં આવે છે, એટલે કે
એકત્વભાવનામાં એકતાનું અને અન્યત્વભાવનામાં.

બુદ્ધાપણાનું ચિંતવન કરવામાં આવે છે; તે બે ભાવનાઓમાં આ તફાવત છે.

ગાથા—૮

અશુચિ ભાવના-૧

પલ હધિર રાધ મલ થેલી, કીકસ વસાદિતૈ મૈલી ।
નવ દ્વાર વહે' પિનકારી, અસદેહ કરૈ કિમિ ચારી ॥

અન્વયાથઃ— જો (પલ) માંસ (હધિર) લોહી (રાધ) પડ અને (મલ) વિષ્ટાની (થેલી) કૈાથળી છે, (કીકસ) હાડકાં (વસાદિતૈ) ચરણી વગેરેથી (મૈલી) અપવિત્ર છે અને જેમાં (પિનકારી) તિરસ્કાર ઉત્પન્ન કરાવવાંવાળાં (નવ દ્વાર) નવ દરવાજા (વહે) વહે છે (અસ) એવા અપવિત્ર (દેહ) શરીરમાં (ચારી) પ્રેમ-રાગ (કિમિ) કેમ (કરૈ) કરાય ?

ભાવાથઃ—આ શરીર તો માંસ, લોહી, પડ, વિષ્ટા, વગેરેની કૈાથળી છે અને હાડકાં ચરણી વગેરેથી ભરેલ હોવાથી અપવિત્ર છે; તથા તિરસ્કાર ઉત્પન્ન કરાવનાર નવ દ્વારોથી મેલને બહાર કાઢે છે. એવા અપવિત્ર શરીરમાં રાગ કેમ કરાય ? [અર્થાત્] આ શરીર, ઉપરથી તો માખીની પાંખ જેવી પાંતળી ચામડીથી મઢેલું છે તેથી-તે બહારથી સુંદર લાગે છે, પણ જો તેની અંદરની હાલતનો વિચાર કરવામાં આવે તો તેમાં ઉપર મુજબ એવી અપવિત્ર બરી છે કે—મામ લેવાથી પણ ઘણા

આય છે, તેથી તેમા અહ્ન હાર કે રાગ કરવો નકમો છે.) આવો વિચાર કરવો તેછઠ્ઠી અશુચી ભાવના છે

ગાથા-૬

આસ્રવ ભાવના—૭

જો યોગન કી ચપટાઈ તાતે હૈ આસ્રવ માઈ ।
આસ્રવ દુરકાર ઘનેરે, યુધિવત તિન્હૈ નિરવેરે ॥

અન્વયાર્થ - (ભાઈ) હે ભવ્ય જીવ ! (યોગનકી) મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગોની (જો) તે (ચપટાઈ) સચળતા છે (તાતે) તેનાથી (આસ્રવ) આસ્રવ (ફૂલે) થાય છે, અને (આસ્રવ) તે આસ્રવ (ઘનેરે) ધણુ (ફળહાર) ફળ કરનાર છે, માટે (યુધિવત) સમજદાર (તિન્હૈ) તેને (નિરવેરે) દુર કરે ।

ભાવાર્થ - હે ભવ્યજીવો ! મન, વચન, અને કાયાની સચળતાથી કર્મોનો આસ્રવ થાય છે અર્થાત્, કર્મો આવે છે, અને તે આસ્રવ જીવને બહુ ફળ આપનાર છે, તેથી યુદ્ધિમાન તેને દુર કરે-તેનાથી બચે, આવો વિચાર કરવો તે સાતમી આસ્રવ ભાવના છે

ગાથા-૧૦

સંવર ભાવના—૮

जिन पुण्य पाप नहि कीना, आत्म अनुभव चित दीना ।
निरहो विधि आवत रोने, संवर लहि सुख अवलोके ॥

અન્વયાર્થ:- (જિન) જેઓએ (પુણ્ય) શુભભાવ અને (પાપ) અશુભભાવ (નહિં) કીના) કર્યા નથી, અને માત્ર (આતમ) આત્માનાં (અનુભવ) ચિંતવનમાં [શુદ્ધ ઉપયોગમાં] (ચિત) જ્ઞાનને (દીના) લગાવ્યું છે (તિનહી) તેઓએ (આવતાં) આવતાં (વિધિ) કર્યોને (શકે) શક્યા છે અને (સંવર લહિં) સંવર પ્રાપ્ત કરીને (સુખ) સુખનો (અવલોકે) આસ્વાદ્ય કર્યો છે.

ભાવાર્થ:- શુભઉપયોગ અને અશુભ ઉપયોગ (વિષયાનુરાગ) રૂપ ભાવો જોઈને કારણે હોવાથી તેને જે વિવેકી જાણ કરતો નથી અને માત્ર કર્મ જોઈને શકવાવાળાં આત્માના ચિંતવનમાં (શુદ્ધ ઉપયોગમાં) જ્ઞાનને લગાવે છે તે આવતાં કર્યોને શકીને જ સંવરને પ્રાપ્ત કરે છે અને સુખ પામે છે— આવો વિચાર કરવો તે આઠમી સંવર ભાવના છે.

ગાથા-૧૧

નિજ જા ભાવના—૬

નિજ કાલ પાંચ વિધિ કરનાં, તાસોં નિજકાજ ન સરના ।
તપ કરિજો કર્મ સિંધાવૈ, સોઈ શિવ સુખ દરસાવૈ ॥

અન્વયાર્થ:- જે (નિજકાજ) પોત-પોતાના વખત (પાંચ) પાંચીને (વિધિ) કર્યોનું (કરના)

જે 'શાસ્ત્ર નિરોધ: સંવર:-' આત્મવન્ શુદ્ધ તે સંવર છે.

ખરી જુલુ તિ સવિપાક અથોત્ અકામ નિર્જરા
છે, (તારો) તેનાથી (નિજકાજ) પોતાતુ કામ
[હિત] (ન સરના) થઇ શકતુ નથી, પણ (જો) ને
નિર્જરા (તપકરી) તપ કરીને (કર્મ) કર્મોનો (ખિપાવે)
નાશ કરે છે [તે અવિપાક અથવા સકામ નિર્જરા
છે] તે (શિવસુખ) મોક્ષનુ સુખ (દરસાવે) દેખાડે છે

ભાવાર્થ-પોતપોતાની સ્થિતિ પૂર્ણ કરીને
કર્મોતુ ખરી જુલુ તે સવિપાક અથવા અકામ
નિર્જરા ક્ષે કહેવાય છે, જો અકામ (નકામી,
વ્યર્થ) નિર્જરાથી આત્માનું કાર્યપણું કયાણુ થતુ
નથી કારણ કે તે કર્મ તો કળ દઈને જ જુલુ
પડે છે, પરતુ તપદ્વારા કર્મોનો નાશ કરવો તે
અવિપાક અથવા સકામ નિર્જરા કહેવાય છે, તે
સકામ નિર્જરા નવા બંધને રોકી, જુલુ કર્મોની નિર્જરા
કરીને મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, તેથી આ

ક્ષેનોધ-જેવી રીતે ડાહ્યા ગાય ઉપર પાકેની ડેરી
પોતાનો પાકવાનો વખત આવે ત્યારે જ પાકે છે અને
ખરી પડે છે, તેવી રીતે સવિપાક નિર્જરામાં કર્મ પોતાની
સ્થિતિ (કામ) પૂર્ણ થાય ત્યારે જ ફળ આપીને ખરી
જાય છે અને જેમ ડાહ્યા મગી કેરીને તોડીને તેને પાનામાં
નાખીને તેના પાકવાના સમય પહેલાં પકાવામાં આવે
છે-તેમ અવિપાક નિર્જરામાં કર્મની સ્થિતિ પૂરી થયા
વિના તપની સક્રિયતા તેને નષ્ટ કરવામાં આવે છે

સકામ નિર્જરાના કારણેને બાહ્યીને, [ધ્રુવ નિરોધ રૂપી] તપદ્વારા ક્રમોનો સ્વય નાશ કરવો બોધ્યો—
આનો વિચાર કરવો તે નવમી નિર્જરા ભાવના છે

ગાથા-૧૨

લોક ભાવના-૧૦

કિનહૂ ન કરો ન ધરે કો, પદ્મવ્યમયી ન હરે કો ।
સૌ લોકમાહિ જિન સમતા, દુર સહૈ જીવ નિત ભ્રમતા ॥

અ-ન્યથાથ-આ સ સારને (કિનહૂ) કોઈએ
(ન કરો) બનાવ્યો નથી, (કો) કોઈએ (ન ધરે)
ટકાવી રાખ્યો નથી, (કો) કોઈ (ન હરે) નાશ
કરી શકતો નથી, [અને તે] (પદ્મવ્યમયી) છદ્રવ્ય
સ્વરૂપ છે-છ દ્રવ્યોથી બરેલો છે (સૌ) એવા
(લોકમાહિ) સ સારમા (વિન સમતા) સતોષ વગર
(નિત) હ મેશા (ભ્રમતા) ભટકેનો થકો (જીવ) જીવ
(હૂ બ સહૈ) હૂ બ સહન કરે છે

ભાવાર્થ -પ્રજ્ઞા વગેરે કોઈએ આ સ સારને
બનાવ્યો નથી, વિપ્લુ અગર તો શેપનાગ વગેરે
કોઈએ ટકાવી રાખ્યો નથી તથા મહાદેવ વગેરે
કોઈથી પણ નષ્ટ કરી શકતો નથી, પણ તે છ
દ્રવ્યમય છે, [ત્રણ વાતવલય (પવનના થર) થી
ટકેલો છે અને તેનો કદી અત નથી,] પોતાથી જ
સિધ્ધ છે-એવા આ સ સાર (લોક) મા સમતા
(સતોષ-શાંતિ અર્થાત્ વીતરાગના) વગર હ મેશા

ભટકતો. છવ દુઃખ સહન કરે છે-એવો વિચાર કરવો તે હસમી લોકભાવના છે.

ગાથા-૧૩

બોધિદુર્લભ ભાવના-૧૧

અંતિમ પ્રીવક લૌ કી હૃદ, પાયો અનંત વિરિયાં પદ ।
પર સમ્યક્જ્ઞાન ન લાઘૌ, દુર્લભ નિજમેં મુનિ સાધૌ ॥

અ-વ્યાર્થ:- (અંતિમ) છેડતી-નયમી (પ્રીવક-લૌકી હૃદ) શ્રેવેયક સુધીનાં (પદ) પદ (અનંત વિરિયાં) અનંતવાર (પાયો) પામ્યો, છતાં (સમ્યક્જ્ઞાન) સમ્યક્જ્ઞાન (ન લાઘૌ) પામ્યો નહિ; (દુર્લભ) આવાં દુર્લભ સમ્યક્જ્ઞાનને (મુનિ) મુનિરાજેએ-જ્ઞાનીઓએ (નિજમે) પોતાના આત્મામાં (સાધૌ) ધારણ કર્યું છે.

ભાવાર્થ:- મિત્યાદૃષ્ટિ છવ મંદ કપાયને કારણે અનેકવાર શ્રેવેયક સુધી પેદા થઈને અહમેન્દ્ર પદ પામ્યો છે, પરંતુ તેણે એક વખત પણ સમ્યક્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું નથી, કારણ કે સમ્યક્જ્ઞાન પામવું તે સરલ કામ નથી-અપૂર્વ છે; એવા દુર્લભ સમ્યક્જ્ઞાનને સાવ-મુનિ અને આત્મચિંતવન કરવાવાળા જ પ્રાપ્ત કરે છે. આવો વિચાર કરવો તે અગિયારમી બોધિદુર્લભ ભાવના છે.

ગાથા-૧૪

ધર્મ-ભાવના-૧૨

જો માવ મોહતૈ ન્યારે દગ-જ્ઞાન વ્રતાદિક સારે ।
સો ધર્મ જર્વે જિય ધારૈ તન હી સુચ અચલ નિહારે ॥

અન્યથાર્થ.- (મોહતૈ) મોહથી (ન્યારે) જુદો,
(સારે) સારરૂપ અર્થાત ઉત્તમ (જો) જે (દગ-જ્ઞાન
વ્રતાદિક) દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ રત્નત્રય આદિક
(ભાવ) ભાવ છે (સો) તે (ધર્મ) ધર્મ કહેવાય છે
(જળ) જ્યારે (જિય) પ્રાણી (ધારે) તેને ધારણ કરે
છે (તળ હી) ત્યારે જ (જિય) પ્રાણી (અચલ સુખ)
અચળ સુખ-મોક્ષ (નિહારે) પામે છે.

ભાવાર્થ.-મોહ જોડલે કે મિથ્યાદર્શન અર્થાત
અતત્ત્વ શ્રદ્ધાન તેનાથી રહિત નિર્મળ સમ્યગ્દર્શન
સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યકચારિત્ર (રત્નત્રય) જ સાચો
ધર્મ છે. જ્યારે જીવ સાચા રત્નત્રયસ્વરૂપ આ
ધર્મને અંગીકાર કરે છે ત્યારે જ તે સ્થિર અક્ષય
સુખને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે છે-આવો વિચાર કરવો
તે જારમી ધર્મ ભાવના છે.

ગાથા-૧૫

નિશ્ચય ધર્મ અંગીકાર કરવાના અધિકારી
અને તેનું ફળ

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી કરતૂતિ ઉચરિયે ।
તાકો મુનિયે મરિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની ॥

અન્યથાર્થ.- (નો) જોવો-રત્નત્રય સ્વરૂપ (ધર્મ)
ધર્મ (મુનિન કરી) મુનિઓ દ્વારા (ધરીયે) ધારણ

કરવામાં આવે છે (તિનક્રી) તે મુનિઓના (કર્તૃત્વ) કર્તૃત્વ (કર્તૃત્વ) કહેવામાં આવે છે (ભવિ પ્રાની) હે ભવ્ય જીવો! (તાકે) તે મુનિઓના કર્તૃત્વને (મુનિયે) સાબળો, અને (અપની) પોતાના આત્માના (અનુભૂતિ) અનુભવને (પિછાને) જાણો, પ્રાપ્ત કરો!

ભાવાર્થ:-આવા રત્નત્રયસ્વરૂપ પૂર્ણ ધર્મને ભાવલિંગી દિગંબર જૈન મુનિ જ અગિકાર કરે છે—પ્રીત્તે કોઈ નહિ, કારણ કે રત્નત્રયનું પૂર્ણ પાલન તેવા મુનિઓથી જ થાય છે, માટે હવે આગળ તે મુનિઓના કર્તૃત્વ રૂપ ચકલવાદિતનું વર્ણન કરવામાં આવે છે હે ભવ્યો! તે મુનિશ્વરોના કર્તૃત્વને સાબળો અને પોતાના આત્માનો અનુભવ કરો.

પાંચમી ઢાળનો મારાશ

આ ઢાળમાં બાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે જેવી રીતે માતાથી પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે જેવી રીતે આ બાર પ્રકારની ભાવનાઓ ભાવવાથી વૈરાગ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે તે બાર ભાવનાનું ચિતવન મુખ્યપણે તો વીતરાગ [દિગંબર જૈન] મુનિરાજ જ કરી શકે છે અને ગૌણતાએ સમ્યકે શ્રાવકો કરી શકે છે, જેમ પવન લાગવાથી

અગ્નિ લબૂકી ઉઠે છે તેમ આ ભાવનાઓનું ચિંતવન કરવાથી સમતાભાવ પ્રગટ થાય છે અને તેનાથી મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

તે ભાવનાઓથી જ સંસાર, ગરીર અને ભોગોના સ્વરૂપનું બધી તરફથી જેમ છે તેમ જ્ઞાન થાય છે, અને તેનું જ્ઞાન થતાં તેનાથી થતાં તુકશાનને બાળીને તેનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. તે ભાવનાઓનું ચિંતવન કરવાથી આત્માના પરિણામોની નિર્મળતા વધે છે.

[સુચના—આ બાર ભાવનાઓનું વર્ણન આ ગ્રંથમાં દુકમાં કરવામાં આવ્યું છે. વિસ્તાર બાલુવાના જિજ્ઞાસુઓએ ‘સ્વામીક્રાંતિ’ ક્રિયાનુપ્રેક્ષા ’ વગેરે ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું, તેમા તેનું વર્ણન વિસ્તારથી કરવામા આવ્યું છે.]

પાંચમી ઢાળનો ભેદ સંગ્રહ

અનુપ્રેક્ષા અથવા ભાવના—અનિત્ય, અશરણુ, સસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અદ્યુષિ, આસવ, સવર, નિર્ગંધ, વેાક, બોધિદુર્લભ, અને ધર્મ—જો બાર ભાવનાઓ છે

ઇન્દ્રિય ભોગ—અર્ગ, રસ, ગંધ, વર્ણ, અને શબ્દ એ પાંચ છે.

નિર્જગ-એ બેદ છે (૧) અકામ અથવા સર્વિય
અને (૨) સમમ અથવા અવિપાક

ચો ૧-૬-૫ ઓ જાત અથવા મા વચન અને કાલ
પરિવર્તન-પાપ પાક છે ૬-૫ ક્ષેત્ર, કાળ ૪૧
ઓ ભવ

મધ્યદાગ-એ કાન બે આખ, જે નસકોગ (રેશા)
એક મોડુ અને બે મળ તથા મનના દાગ-કુષ નવ જે
રેશાન્ય-સસાગ સરીગ અને મોગ-એ ત્રણી
ઉદારીનના

કેષાદુ રમી-૫૩ તોદી મગ જ્ઞાન માસ અને
કાકા વગેરે

પાચમી ઢાળતુ લક્ષણ મ અહ

અનુપ્રેક્ષા (જાનના) સસાગ સરીર અને મોગો
વગેરેના અવરખનો વાગ વાર વિચાર કરીને તે પ્રયે ઉદાસ
ભાવ કરશે તે

અશુભ ઉપયોગ-કાયા પાપ અને વ્યસન વગેરે
નિદા ચો વ મર્મો તરફ મન વચન અને કાયાનુ લમ
હોવુ તે

અમુરે અસુર નામની દવમતિ-નામકર્મના ઉત્પત્તી
યોના બીજાને કુળ દેનારા દેવ

કર્મ-આત્માના શુદ્ધ અવભાવને નાકવાના નિમિત્ત
કારણરૂપ પુદ્ગલ પદ્મ લગ્નો

ગતિ નરક મનુષ્ય વગેરે આનંદવાળી પ્રાપ્તિ

ત્રિવેયક-મોગમા ગર્ગથી ઉપર અને પદેતી અનુદિશથી નીચેના દેવો રહવાના સ્થાન

દેવ-દેવગતિનામકર્મના ઉદયથી અત્યંત મુદ્દ શરીરને ધારણ કરનાર જીવોને દેવ કહેવાય છે, તેઓ અણિમા મહિમા, સપિમા, ગરિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકાશ્ય, ઇશિત્ય અને વશિત્ય એ આઠ મહિઓવાળા દેવ છે તેથી વિવિધ પ્રકારે નિર્માણ પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે

ધર્મ-સ સારના કુ ખથી મુક્તિ અપાવનાર, નિશ્ચય-રત્નત્રયસ્વરૂપ મોક્ષમાર્ગ જેનાથી આત્મા મોક્ષ પામે છે

ધર્મનાં જુદાં જુદાં લક્ષણ-[૧] વસ્તુનો સ્વભાવ તે ધર્મ [૨] અહિંસા [૩] દમ લક્ષણ [૪] સોળ કારણ (ભાવના) [૫] રત્નત્રય વગેરે

પાપ-હિંસા વગેરે લોક નિંદ્ય કાર્યો

પુણ્ય-શુભ ભાવનું ફળ અર્થાત્ મહકપાય

ધોધિ-સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-યાગ્રિ

મુનિ-નિર્વિકલ્પ આત્મસ્વભાવને સાધનાર, નિશ્ચય-રત્નત્રયના ધારક, અથવા વ્યવહારથી-પાત્ર મદામત, ત્રણ શુપ્તિ, અને પાત્ર સમિતિના ધારક, આગળ-પરિમદ અને વિષય ભોગોના ત્યાગી

યોગ-મન, વચન અને કાયાના નિમિત્તથી આત્માના પ્રદેશોનું કપન થતું તેો દ્રવ્ય યોગ કહેવાય છે, મનોનર્ગણ્ય વચનનર્ગણ્ય, તથા આદ્યાવર્ગણ્યના અવલંબનથી કર્મ નોકર્મને પ્રદગ્ન કરવાની ખાસ શક્તિને ભાવયોગ કહેવાય છે

શુભઉપયોગ-દેવપૂજા, સ્વાધ્યાય, દયા વગેરે કાર્યો તરફનું લક્ષ.

સકલવ્રત-૫ મહાન ૫ સમિતિ, ૩ મુમિ, ૬ અવ
 રક, ૫ દનિયગ્ધ, ૭ કેશનોય વગેરેનું પાપન તે પર
 દાખી સકલવ્રત છ જો રત્નવ્રતની એકતાપ આત્મર
 ભાવમાં રિય ચતુ તે નિશ્ચયથી સકલવ્રત ૭

સકલવ્રતી- (સકલવ્રતના ધારક)-રત્નવ્રતની એકતાપ
 રત્નભાવમાં રિય ગ્હેનાર મદાનતના ધારક દિગ્ગમર મુનિ
 તે નિશ્ચયથી સકલવ્રતી ૭

અંતર-પ્રદર્શન

૧-અનુરોધા અને ભાવના તે પરીવાયક શબ્દો છે,
 તેમાં કાંઈ તફાવત નથી

૨-ધર્મ ભાવનામાં તે વાર માં રિવાગ્ની મુખ્યતા
 અને ધર્મમાં નિમ્નુણતામાં રિય ધરાની પ્રધાનતા છે

૩-સકલવ્રતમાં તે પાપોનો સર્વદેશ ત્યાગ કરવામાં
 આવે છે અને અચૂનમાં તેનો એકદેશ ત્યાગ કરવામાં
 આવે છે તોટનો એ બન્નેમાં તફાવત છે

પાંચમી દાખની પ્રશ્નાવલી

૧-અનિત્યભાવના, અન્યત્વભાવના, અવિપાક
 નિર્જરા, અકામ નિર્જરા અશરણ ભાવના, અશુચિ
 ભાવના, આસ્રવ ભાવના, એકત્વભાવના, ધર્મ ભાવના
 નિશ્ચયધર્મ, બોધિ દુર્લભ ભાવના, લોક, લોકભાવના,
 સવર ભાવના, સસાર ભાવના, સકામ નિર્જરા,
 અવિપાક નિર્જરા વગેરેનું લક્ષણ સમજાવો.

૨-સકલવ્રતમાં અને વિકલવ્રતમાં, અનુપ્રેક્ષામાં અને ભાવનામાં, ધર્મમાં અને ધર્મદ્રવ્યમાં, ધર્મમાં અને ધર્મભાવનામાં તથા એકત્વભાવના અને અન્યત્વભાવનામાં તદ્વાવત જતાવો.

૩-અનુપ્રેક્ષા, અનિયતા, અન્યત્વ અને અશરણુ-પણાનું, સ્વરૂપ દષ્ટાંત સહિત જતાવો.

૪-અકામ નિર્જરાની નિષ્પ્રયોજનતા, અચલ સુખની પ્રાપ્તિ, કર્મના આવવાનો નિરોધ, પુણ્યના ત્યાગનો ઉપદેશ, મૃત્યુરોધક નથી છતાં ગ્રીવધિ સેવનથી લાભ અને સાંસારિક સુખોની અસારતા વગેરેનાં દારણુ જતાવો.

૫-અમુક ભાવનાનો વિચાર અને લાભ, આત્મ-જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનો વખત અને લાભ, ઈન્દ્રધનુષ, ઔપધિસેવનનું સાર્થકપણું-નિરર્થકપણું, ખાર ભાવનાઓના ચિંતવનથી લાભ, મંત્રાદિનું સાર્થક-પણું અને નિરર્થકપણું, વૈરાગ્યની વૃદ્ધિનો ઉપાય, વિજળી, લોકના કર્તા-હર્તા-ધર્તા માનવાથી તુકશાન, સમતા ન હોવાથી તુકશાન, સાંસારિક સુખનું પરિણામ અને મોક્ષસુખ પ્રાપ્તિનો વખત-વગેરેનું સ્પષ્ટ વર્ણન કરો.

૬-અમુક શબ્દ, ચરણ અને છંદનો અર્થ અથવા ભાવાર્થ કહો. લોકનો નકશો જતાવો અને પાંચમી ઢાળનો સારાંશ જતાવો.

ઢાળ છટ્ટી

ગાથા ૧

અભિમા સત્ય, અચોય તથા પ્રકચર્ય મહામતના*
લક્ષણુ

પદ્માય જીવ ન હનનતૈ, સયવિધિ દરવહિસા ટરી ।
રાગાદિ ભાવ નિવારતૈ, હિસા ન ભાવિત અવતરી ॥
પિનકે ન લેશ મૃપા ન જલ, મૃણ હુ વિના દીયો ગહૈ ।
અઠદશસહસ્ર વિધ શીલઘર, ચિદ્મહામૈ નિત રમિ રહૈ ॥

અન્વયાથ* - [પાત્રમી ઢાળમા કહ્યા તે મુનિ
રાજેને] (પટકાય છવ) છ ઢાળના છવેને (ન
હનનતૈ) ધાત નહિ કરવાથી (સળ વિધિ) સર્વ
મકાગની (દશ હિસા) દ્રવ્ય હિસા (ટરી) દુર
થઈ જાય છે, અને (રાગાદિ ભાવ) રાગ દ્વેષ, વામ,
ક્રોધ, માન, માય, લોભ વગેરે ભાવેને (નિવારતૈ)
દૂર કરવાથી (ભાવિત હિસા) ભાવ હિસા પણ
(ન અવતરી) યતી નથી

(છનકે) તે મુનિઓને (લેશ) જરા પણ (મૃપા)
જુહું (ન) હોતુ નથી (જલ) પાણી અને (મૃણ)
માટી (હુ) પણ (વિના દીયો) દીધા વગર (ન ગહૈ)
પ્રહણ કરતા નથી તથા (અઠદસ સહસ્ર) અઠાર

* હિસા અનૂત તસ્કરી અવજ્ઞ પરિગ્રહ પાય ।

મન વચ તન ઇ ત્યાગવો, પદ મહાવન માય ॥

હત્તર (વિધ) પ્રકારના (શીલ) શિયળને (ધર) ધારણ કરી (નિત) હંમેશા (ચિદ્ બ્રહ્મને) ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મામાં (રમિ) લીન [રહે] રહે છે.

ભાવાર્થ:—છકાચ (પૃથ્વી વગેરે પાંચ સ્થાવરકાય તથા એક ત્રસકાય)ના છવોનો ઘાત કરવો તે દ્રવ્ય હિંસા છે. અને રાજ-દ્રેષ, કામ, ક્રોધ, માન ઇત્યાદિ ભાવોની ઉત્પત્તિ થવી તે ભાવહિંસા છે. વીતરાગી મુનિ (સાધુ) આ બે પ્રકારની હિંસા કરતા નથી, તેથી તેમને અહિંસામહાવ્રત હોય છે. સ્થુળ કે સૂક્ષ્મ એ બંને પ્રકારનું જુદું જોલતા નથી તેથી તેને સત્ય મહાવ્રત હોય છે, અને બીજી કોઈ વસ્તુની તો વાત જ શું, પરંતુ માટી અને પાણી જેવી વસ્તુ કે જેને સર્વ સાધારણ જનસમૂહાયને માટે લેવામાં કોઈ રૂકાવટ કે જાંધી હોતી નથી તે વસ્તુ પણ દીધા વગર કંઈ અહણ કરતાં નથી તેથી તેમને અચૂર્યમહાવ્રત હોય છે. શિયળના અઢાર હત્તર ભેદોનું સદા પાલન કરે છે અને ચૈતન્યરૂપ

* અદાત વસ્તુઓનું પ્રભાવથી મેકલ્યું કરવું તે જ મોટી દહેશાપ છે. તેથી પ્રમાદ ન હોવાથી મુનિરાજ નદી અને ઝરણાં વગેરેનું પાણી, બરમ (રાખ), તથા એની મેળે પડી ગયેલાં ગ્રાસુક સેમરના ફળ અને તુખ્ખીફળ વગેરેનું મદ્ય કરી શકે છે-- એવો મ્હોત્તરાર્તિકારનો અભિપ્રાય છે.

આત્મસ્વરૂપમા લીન રહે છે તેથી તેને પ્રહ્લ્લયર્થ
(આત્મસ્થિરતારૂપ) મહામત હોય છે

નોંધ—અહીં વાક્યો જનનાથી આક્રમે મહાનેત્ર
લક્ષણ અને છે. જેમકે જન્ને પ્રકારી દિસા ન ગી તે
આદિ સામદાનત છે એ નેરે

ગાથા ૨

પરિગ્રહ ત્યાગ મહામત, ઇર્થામમિતિ,* અને
આપા મમિનિ

અતર ચતુર્દસ ભેદ બાહર, રાગ વસધા તૈ દલે ।
પરમાદ તજિ ચોકરમહીલસિ, સમિતિ રૂપ્યોતૈં ચલે ॥
જગ સુદિતકરસથ અહિતહરશ્રુતિ, સુવદ સવસશય હરે ।
ભ્રમરોગ હર જિનને વચન મુગ્ય, ચન્દ્રતૈં અમૃત રૂપે ॥

અન્યથાથ*—[તે વીતરાગી દિગમ્બર જૈન મુનિ
(ચતુર્દસ ભેદ) ચૌદ પ્રકારના (અતર) અતરગ
તથા (દસધા) દસ પ્રકારના (ગાહિર) ગાહિરગ
(સગ) પરિગ્રહથી (દલે) રહિત હેય
છે. (પરમાદ) પ્રમાદ અસાવધાની (તજ) તજ
છોડી દઇને (ચો કર) ચાર હાથ (મહી) જાળીન
(વણિ) જોઇને (ઇર્થા) ઇર્થા (સમિતિ તૈ) સમિતિથી
(અતૈ) આવે છે, અને (જિનકે) જે મુનિરાજોના
(મુળ ચન્દ્રતૈ) મુળરૂપી ચન્દ્રથી (જગ સુદિતકર)

* ક્યા આપા એવળા, પુનિજોવળ આદલ ।

પ્રતિષ્ઠાપના શુદ્ધ પ્રિયા, પચા સમિતિ વિધાન ॥

જગતનું સાચું હિત કરવાવાળાં અને (સખ અહિત-
હર) ણધા અહિતનો નાશ કરવાવાળાં, (શ્રુતિ સુખદ)
સાંભળતાં પ્રિય લાગે એવાં, (સખસંશય) ણધાં
સંદેહોનો (હરે) નાશ કરે એવાં અને (ભ્રમ રોગ-
હર) મિથ્યાત્વરૂપી રોગને હરનાર (વચન અમૃત)
વચનોરૂપી અમૃત [ઝરે] ઝરે છે.

ભાવાર્થ:-વીતરાગ-મુનિ ચૌદ પ્રકારના અંત-
રંગ અને દસ પ્રકારના ણહિરંગ પરિગ્રહોથી રહિત
હોય છે તેથી તેને પરિગ્રહ ત્યાગ મહાવ્રત હોય છે.
દિવસના ભાગમાં સાવધાનીપૂર્વક આગળની ચાર
હાથ જમીન એકંદરે આવે છે તેથી તેને ઇંધો સમિતિ
હોય છે. તથા જેમ ચંદ્રમાંથી અમૃત ઝરે છે તેમ
તે મુનિના મુખ-ચંદ્રથી જગતનું હિત કરવાવાળા,
ણધા અહિતનો નાશ કરવાવાળાં, સાંભળતાં સુખ
આપનારાં, સર્વ પ્રકારની શંકાઓને દુર કરનારા
અને મિથ્યાત્વ [વિપરીતતા કે સંદેહ] રૂપી રોગનો
નાશ કરનાર એવા અમૃત વચનો નીકળે છે, તેથી
તેમને ભાષા સમિતિ હોય છે.

નોંધ-ઉપરમાં વાક્ય જદવવાથી કમે કરીને પરિગ્રહ
ત્યાગ, મહાવ્રત તથા ઇંધો સમિતિ અને ભાષા સમિતિનું
સંજ્ઞાનું સ્થાન જશે.

ગાથા ૩

એવળા, આકાન-નિષેધજ અને અનિષ્ટાન અનિષ્ટિ

છયાલીસ દોષ વિના સુશુલ, આરુઠને ઘર અશનકો ।
 હૈ, તપ વઢાવન હેતુ નહીં તન-, પોપતે તજિ રસનકા ॥
 ગુચિ જ્ઞાન જ નમ સ્વકરણ, લસિકૈ ગહૈ લસિકૈ ધરે ।
 નિર્નતુ ધાન વિલોક તન, મલ મૂન શ્લેષમ પરિહરે ॥

અ-નચાર્થ - [વીતરાગી મુનિ] (મુકુવ) ઉત્તમ
 દૂલવાળા (આવકતને) આવના (ધર) ધરે અને
 (રસનકો) છ-એ રસ અથવા એ-મે રસને (તણ)
 છોડીને, (તન) શરીરને (નહિ પોપતે) પુષ્ટ નહિ
 કરતા-માન (ત) તપની (વઢાવન હેતુ) વૃદ્ધિ
 કરવાના હેતુથી [આહારના] (છયા-લીસ) છેતા-લીસ
 (દોષ વિના) દોષોને ટાળીને (અશનકો) ભોજનને
 (વૈ) અહંશુ કરે છે * (શુચિ) પવિત્રતાના (ઉપકરણ)
 સાધન-કમડન ને (જ્ઞાન) જ્ઞાનના (ઉપકરણ) સાધન
 શાસ્ત્ર ને અને (સયમ) સ્વયમના (ઉપકરણ) સાધન
 પીછી ને (લખિકૈ) એ-નિ (ગહૈ) અહંશુ કરે છે
 [અને] (લખિકૈ) એ-ને (ધરે) રાખે છે [અને]
 (મૂન) પેશાળ (શ્લેષમ) લીટ વગેરે (તન મન)

* નોંધ તે આહારના દોષાતુ વિશેષ વચન અના
 ગ્રાધમામત આ મૂનાચાર વગેરે શાસ્ત્રોથી જાણતુ
 તે દોષો । ટાળવાના હેતુથી દ્વિગળ સાધુઓને અહં દોષ
 વળત મહિનાઓ સુત્રી ભોજન ન મળે છતાં પણ મુનિ
 જગત્ત એક કરતા નહીં તેઓની અનાસતિ અને નિર્ગો
 તાનો આ એક અપૂર્વ આ આશ્ચર્યજનક આંશ છે

શરીરના મેલને (નિર્ન્યુ) જીવ રહિત (થાન) સ્થાન (વિલોક) જોડને (પરિહરે) ત્યાગે છે

ભાવાર્થ—વીતગગ લેન મુનિ—સાધુ ઉત્તમ કૃપાવાળા શ્રાવકના ઘરે આહારના છેતાલીસ દોષોને ટાળીને અને અમુક રમોને છોડીને [અથવા સ્વાદની ઈચ્છા નહિ કરતા], શરીરને પુષ્ટ કરવાનો અભિપ્રાય નહિ રાખતા, માત્ર તપની વૃદ્ધિ કરવા માટે આહાર લે છે, તેથી તેઓને એવલાસમિતિ હોય છે પવિત્રતાના સાધન કમડાને, જ્ઞાનના માધન શાસ્ત્રને અને સધમના સાધન પીછીને—જીયોની વિરાધના બચાવવા અર્થે, જોડ સલાળીને રાખે છે, અને ઉપાડે છે, તેથી તેઓને આદાન-નિશ્કેપણ સમિતિ હોય છે મળ—મૂત્ર, કદે વગેરે શરીરના મેલને જીવ-રહિત સ્થાન જોડને છોડે છે તેથી તેમને વ્યુત્સર્ગ અર્થાત્ પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ હોય છે

આથા ૪

મુનિઓની ત્રણ ગુણિ અને પાંચ ઇન્દ્રિય પર વિશ્વ સમ્યક્ પ્રકાર નિરોધ મનઘચ, કાયઆત્મ ધ્યાવતે । તિન મુધિરમુદ્રા દેરિ મૃગગણ, તપલ રાજ સુજાવતે ॥ રસ રૂપ ગઘ તયા ફરસ અરુ, શબ્દ શુભ અસુહાવતે । તિન મે ન રાગ વિરોધ પંચેન્દ્રિય જયન પદ પાવતે ॥

અન્વયાર્થ—[વીતરાગીમુનિ] (મન-વચ-કાય) મન, વચન અને કાયને (અમ્યક્ પ્રકાર) ભક્તી રીતે

—ગરાળર નિરોધ રોકીને, ત્યારે (આવમ) પોતાના આત્માનું (ધ્યાવતે) ધ્યાન કરે છે, ત્યારે (તિન) તે મુનિઓની (સુચિર) શાંત (મુદ્રા) મૂદ્રા (દિષિ) જોઈને, તેને—(કિપલ) પત્થર બાણીને (મૃગ ગણ) હરણ અથવા ચૌપગાં પ્રાણીઓ (ખાજ) પોતાની ખાંજવાળ —પૂજકીને (પુજાવતે) ગજવાળે છે—ખંજેળે છે. ને (શુભ) પ્રિય અને (અસુહાવને) અપ્રિય [પાંચ ઇન્દ્રિય સંબંધી] (રસ) પાંચ રસ, (રૂપ) પાંચ વર્ણ, (ગંધ) બે ગંધ, (કરસ) આઠ પ્રકારના સ્પર્શ (અરૂ) અને (શબ્દ) શબ્દ—(તિનમે) તે ગદ્યામાં (રાગ-વિરોધ) રાગ કે દ્રેપ (ન) મુનિને ચતાં નથી, તિથી તે મુનિ (પાંચેન્દ્રિય જયન) પાંચ ઇન્દ્રિયોને છુલવાવાળા જોટલે કે છુતેન્દ્રિય (પદ) પદને (પાવને) પામે છે.

ભાવાર્થ:—પરમ વીતરાગી મુનિ ત્યારે ફક્ત રીતે મન, વચન અને કાયાની ક્રિયાને રોકીને પોતાના આત્માનું ધ્યાન કરે છે ત્યારે તેઓની શાંત અને અચલ મુદ્રાને સમજીને તેની સાથે મુનિ

વરો પોતાની ખૂબસૂની ખજવાળે છે, તેથી તે મુનિ
ઓને વ્રણ ગુપ્તિ હોય છે, તથા તેઓ પોતાને માટે
પ્રિય [અનુકૂળ] પાત્ર ઇન્દ્રીઓના પાત્ર ગમ, પાત્રરૂપ,
ભે ગમ, આં રૂપથી અને શબ્દરૂપ પાત્ર વિષયોમા
પ્રેમ કરતા નથી અને અપ્રિય [પ્રતિકૂળ] ઉપર
કદા તે પાત્ર વિષયોમા દ્વેષ કરતા નથી, એ ગીતે
પાત્ર ઇન્દ્રીઓને છૂતવાના કારણે [તે મુનિ] છોનેન્દ્રિય
કહેવાય છે

ગાથા ૫

મુનિઓના ૭ આવશ્યક અને આપીના સાત મૂળગુણ
સમતા સમ્હારૈ, શ્રુતિ ઉચાર, -વદના જિનદેવકો ।
નિા કર શ્રુતિરતિ, કર પ્રતિક્રમ, તનૈ તન અહમેવકો ॥
નિનકે ન ન્હૌન ન દત્તધોવન, લેશ અગર આગરન ।
મૂમીદિ પિછલી રયનિ મે વટુ, ગગનઘ્વાસનકરન ॥

અન્યથાર્થ - [વીતરાગી મુનિ] (નિવ) ક્રમેના
(સમતા) સામાયિક (સમ્હાર) કરે છે (મુનિ) -મુનિ
(ઉચાર) બોલે છે (જિનદેવકો) જિનેન્દ્ર બ્રહ્મવાનને
(વદના) વદન કરે છે (શ્રુતિરતિ) આધ્યાયમા પ્રેમ
(કરે) કરે છે (પ્રતિક્રમ) પ્રતિક્રમણ (કરે) કરે છે.
(તન) શરીરની (અહમેવકો) નમતાને (તનૈ) છાંડે
છે, (જિનકો) જિનમુનિઓને (ન્હૌન) કમાન કાન
(દત્તધોવન) દાતણ (ન) દોતુ નથી, (આગરન) આગરન
શરીરને હા

(ન) હોતુ નથી, અને (પિછ-ની રચનમે) રાત્રિના પાછળના ભાગમા (ભૂમીહિ) પૃથ્વી ઉપર (એકાસન) એક આસને (કથુ) થોડો વખત (શયન) શયન (કરત) કરે છે

ભાવાર્થ - વીતરાગીમુનિ હ મેશા સામાયિક, સાચા દેવ-શુરુ શાસ્ત્રની સ્તુતિ, વિનેન્દ્ર લગવાનને વદન, સ્વાધ્યાય, પ્રતિક્રમણ (મારા દોષ મિથ્યા થાઓ એલુ નિવેરન) તથા કાયોત્સર્ગ (શરીર ઉપરની મમતાનો ત્યાગ) કરે છે, તેથી તેઓને ૭ આવશ્યક હોય છે, અને તે મુનિઓ ક્યારે પણ (૧) સ્નાન કરતા નથી (૨) દાત સાફ કરતા નથી (૩) શરીરને ઢાકવા માટે જરાપણ કપડું રાખતા નથી તથા (૪) રાત્રિના પાછળા ભાગમા એક આસને જમીન ઉપર થોડો વખત શયન કરે છે

[શિક્ષા-એ પરિમિતત્યાગ મજાનનના ધારણથી જ દિગંજર જૈન સાધુને વસ્ત્રાનો ત્યાગ થઈ જાય છે, તે 'વસ્ત્ર ત્યાગ એવો મૂળ ગુણ જુદો શા માટે રાખ્યો ? ઉત્તર - પુવાક સમયક મુનિને કોઈ વખત કોઈ ક્ષેત્રમા કદાચિત્ કોઈ મૂળ ગુણમા જુન રહ જાય છે પરંતુ વસ્ત્ર ત્યાગ મૂળગુણમા કસુર થાય તે ચાની શક્તી નથી આ વાત બરાબર લક્ષમા રહે ॥ હેતુથી 'વસ્ત્ર ત્યાગ એવો જુદો મૂળગુણ રાખનામા આ-યો છે]

ગાથા ૬

મુનિઓના આશીના ગુણો તથા રાગ-દ્વેષનો અભાવ

ફક વાર દિન મે લૈં અહાર, સડે અલપ નિજ પાનમે ।
કચ્છેવ કરત ન દરત પરિપહ, —સો લગે નિજ ધ્યાનમે ॥
અરિમિત્ર મહલ મસાન કચન, કાચ નિ દન થુતિકરન ।
અર્ધાવતારન અસિ પ્રહારન, મે સદા સમતા ધરન ॥

અન્વચાર્થ:- [તિ વીતરાગી મુનિ] (દિનમે) દિવમમા (ઈકવાર) એકવાર (ખડે) ઉભા રહીને અને (નિજપાનમા) પોતાના હાથ ઉપર ગાળીને (અલપ) થોડા (અહાર) આહાર (લે) લે છે, (કચ્છેવ) કેશ લોચ (કરત) કરે છે, (નિજધ્યાનમે) પોતાના આત્માના ધ્યાનમા (લગે) તત્પર થઈને (પરિસહસો) જાવીસ પ્રકારના પરિપહોથી (ન ડરત) ડરતા નથી, અને (અરિ મિત્ર) શત્રુ કે મિત્ર, (મહલ મસાન) મહેલ કે સ્મશાન, (કચ્છન કાચ) મોતું કે ઠાચ, (નિદન થુતિકરન) નિદા કરનાર કે સ્તુતિ કરનાર, (અધવતારન) પૂજા કરનારા અને (અસિ પ્રહારનમે) તરવારથી પ્રહાર કરવાવાળાં—એ સર્વમા (સહા) હમેશા (સમતા) સમતા ભાવ (ધરન) ધાગ્યુ કરે છે.

ભાવાર્થ:- [તિ વીતરાગી મુનિ] (૫) દિવસે એકવાર ઉભા ઉભા પોતાના હાથમાં ગાળીને થોડા આહાર લે છે, (૬) કેશનો લોચ કરે છે, (૭) આત્મધ્યાનમા મગ્ન રહી પરિપહોથી ડરતા નથી આર્થાન્ જાવીસ પ્રકારના પરિપહો સહન કરે છે,

તથા શત્રુ-મિત્ર, હવેલી-સ્મશાન, સોનું-કાનું, નિં-
-રુપિ કરનાર અને પૂજા કરનાર કે તરવાર
પ્રહાર કરનાર-એ બધામાં સમતા ભાવ (રાગ-દેવ-
અભાવ) રાખે છે અર્થાત્ કોઈના ઉપર રાગ-દેવ
કરતા નથી.

ગાથા ૭

મુનિઓનાં તપ, ધર્મ, વિહાર તથા સ્વરૂપાચરણ આદિ
તપ તર્પ દ્વાદશ ધરે વૃષ દશ, રતનત્રય સેવે સદા ।
મુનિ સાથ મેં વાં એક વિચરે, ચઢે નહિં ભવસુખ કદા ।
યોં હૈ સકલ સંયમચરિત, મુનિયે સ્વરૂપાચરન અવ ।
જિસ હેત પ્રગટેં આપની નિધિ, મિટ્ટેં પરકી પ્રવૃત્તિ સવ ।

અ-વચાર્થ:- [તે વીતરાગી મુનિ હો મેશાં]
(દ્વાદશ) બાર પ્રકારનાં (તપ) તપ (તર્પ) કરે છે.
(દશ) દશ પ્રકારના (વૃષ) ધર્મને (ધરે) ધારણ કરે
છે અને (રતનત્રય) સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન અને
સમ્યક્ચારિત્રનું (સદા) હો મેશાં (સેવે) સેવન કરે છે.
(મુનિસાથમે) મુનિઓના સંઘમાં (વા) અથવા
(એક) એકલા (વિચરે) વિચરે છે, અને (કદા) કોઈ
પણ વખત (ભવ સુખ) સંસારના સુખોને (નહીં-
ચહે) ચાહતા નથી. (યોં) આ પ્રકારે (સકલ સંયમ
ચરિત) સકલ સંયમ ચારિત્ર (હૈ) છે; (અવ) હવે
(સ્વરૂપાચરન) સ્વરૂપાચરણચારિત્ર-ચાલણો, (જિસ)

જે સ્વરૂપાયરણુચારિત્ર [સ્વરૂપમાં રમણુતારૂપ ચારિત્ર]
(હોત) પ્રગટ થતાં (આપની) પોતાના આત્માની
(નિધિ) જ્ઞાનાદિક સંપત્તિ (પ્રગટ) પ્રગટ થાય છે,
તથા (પરકી) પર વસ્તુઓ તરફની (સખ) બધા
પ્રકારની (પ્રવૃત્તિ) પ્રવૃત્તિ (મટૈ) મટી જાય છે.

શાવાર્થ:- વીતરાગી મુનિ-સાધુ હંમેશા
[અણુશન, ઉલ્લોહરી વગેરે] બાર પ્રકારના તપ તપે છે,
[ક્ષમા, માઠંવ, આજંવ વગેરે] દસ પ્રકારના ધર્મો
ધારણુ કરે છે, સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્ય-
કચારિત્રનું સેવન કરે છે; મુનિઓના સંઘ સાથે
અગર તો એકલા વિહાર કરે છે અને સંસારના
મુખની કેાઈ પણ વળતે ઇચ્છા કરતા નથી; આ
રીતે સઠસંઘમચારિત્રનું સ્વરૂપ કહ્યું.

હવે સ્વરૂપાયરણુ ચારિત્રનું વર્ણન સાંભળો.
જે પ્રગટ થવાથી પોતાના આત્માની અનંતજ્ઞાન,
અનંત દર્શન, અનંતસુખ અને અનંત વીર્ય વગેરે
શક્તિઓ પ્રગટ થાય છે અને પર વસ્તુ તરફની
બધા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ દૂર થાય છે [તે સ્વરૂપાયરણુ
ચારિત્ર છે].

ગાથા ૮

સ્વરૂપાયરણુ ચારિત્ર (આત્મ ચારિત્ર)નું વર્ણન
જિન પરમ પૈની સુવુધિ છેની હારિ અંતર મેદિયા
વરણાદિ નિજ માવકો ન્યારા

નિજમાદિ નિત્ર કે હેતુ નિત્રકર, આપવો આપે ગણો ।
ગુણ ગુણી જ્ઞાતા જ્ઞાન જ્ઞય, મેંજાર કહુ મન ન રયો ॥

અન્વયાથ*—(જિન) જે વીતરાગ મુનિરાજ
(પરમ) અત્યંત (પૈની) તીવ્ર (સુખધિ) સમગ્રજ્ઞાન
અર્થાત્ લેહવિજ્ઞાનરૂપી (છેની) છીછીકું (હારિ) નાખીને
(અતર) અતરગમા (લેહિયા) લેહ કરીને (નિત્ર
ભાવકો) આત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપને (વરણાદિ)
વર્ણ, રસ, ગંધ તથા સ્પર્શરૂપ દ્રવ્યકર્મથી (અરૂ)
અને (રાગાદિ તે) રાગ-દેવાદિરૂપ ભાવ કર્મથી
(ન્યારા કિયા) જુદા કરી લે છે જુદા બાંહે છે, તેથી
(નિજમાદિ) પોતાના આત્મામા (નિજકે હેતુ)
આત્મા માટે (નિજકર) આત્મા મટે (આપકો)
આત્માને (આપે) સ્વયં પોતાથી (ગદ્યો) શ્રદ્ધા
કરે છે—ત્યારે (શુભ) શુભ, (શુભી) શુભી, (જ્ઞાતા)
જ્ઞાતા-બાંધુનાર, (જ્ઞય) જ્ઞાનનો વિષય અને (જ્ઞાન
મંજાર) જ્ઞાનમા (કહુ) જરાપણ (લેહ) લેહ (ન
રહ્યો) રહેતો નથી

ભાવાથ*—ત્યારે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર આચર
તી વખતે વીતરાગ મુનિ, જેમ ઠાઈ પુરુષ તીવ્ર

* જેવી રીતે છીછી લેહાને કાપે છે અને જે કટકા
કરી નાખે છે તેવી રીતે શુદ્ધોપયોગ (સકનચારિત્ર) ખોળે
કાપે છે અને આ માથી તે કમોને જુદા કરી નાખે છે.

છીછી વડે પાથર વગેરેના જે ભાગ પાડી નાંખે છે તેમ, પોતાના અંતરગમાં લેઃવિજ્ઞાનરૂપી છીછી નાંખીને લેઃવિજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે છે અને તે લેઃ વિજ્ઞાન વડે પોતાના આત્માના સ્વરૂપને રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શરૂપ દ્રવ્યકર્મથી તથા રાગ-દ્વેષાદિરૂપ ભાવ કર્મોથી જુદો કરીને-જાગીને, પોતાના આત્મામાં આત્મા માટે, આત્મા વડે, આત્માને, પોતાની મેળે જાણે છે-ત્યારે તેના શુણ્ણ (જ્ઞાન વગેરે), શુણ્ણી (શુણ્ણોના સ્વામી આત્મા), જ્ઞાતા (જાણનાર), જ્ઞાન (જાણવું) અને જ્ઞેય (જણાય તે વસ્તુ) તેઓમાં કંઈ પણ લેદર રહેતો નથી (કારણ કે અહીં આત્મા, આત્માથી, આત્મામાં, આત્માનો જ અનુભવ કરવા માટે છે, તેમાં બીજા સહાયક વગેરેની આવશ્યકતા હોતી નથી) આ પ્રમાણે (મુનિને આરિત્ર દશા વળ્લને) અતેઃપણાના અલૌકિક સામ્રાજ્યની સ્થાપના થાય છે.

આધ્યા ૯

સ્વરૂપાધ્યયન આરિત્ર (નિશ્ચયઆરિત્ર) પુ' વર્ણન
જહં ધ્યાન ધ્યાતા ધ્યેય વો, ન ત્રિકલ્પ ઘવ મેદ ન જહાં
ચિદ્ભાવકર્મ ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહાં ॥
તીને અમિત્ર અમિત્ર મુઘ ઉપ-યોગરી નિશ્ચલ દસા ।
પ્રગટી જહાં દગ-જ્ઞાન-ગ્રન ચે, તીનધા—ઈક લમા ॥

અન્વયાર્થ—(જહ) જે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રમા (ધ્યાન) ધ્યાન (ધ્યાતા) ધ્યાતા અને (ધ્યેયકો) ધ્યેય એ ત્રણના (વિકૃપ) ભેદ (ન) હોતા નથી—અને (જહા) જ્યાં (વચ) વચનનો (ભેદ ન) વિકૃપ હોતો નથી, (તહા) ત્યાં તો (ચિદ્ભાવ) આત્માનો સ્વભાવ જ (કર્મ) કર્મ (ચિદેશ) આત્મા જ (કરતા) કરી, (ચેતના) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા જ (કિરિયા) ક્રિયા હોય છે—અર્થાત્ કર્તા, કર્મ અને ક્રિયા એ ત્રણે (અભિજ્ઞ) ભેદ રહિત એક, (અખિન્ન) પરસ્પર બાધા રહિત થઈ જાય છે, (શુદ્ધ ઉપયોગકી) શુદ્ધ ઉપયોગની (નિશ્ચય) નિશ્ચય (દમા) પશ્યોય થાય છે, અને (જહા) જેમા (દગ-જ્ઞાન-વત) સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર (યે ત્રીનધા) એ ત્રણે (એકે) એકરૂપથી—અભેદરૂપથી (સમા) શોભાયમાન હોય છે

ભાવાર્થ—વીતરાગી મુનિરાજ સ્વરૂપાચરણ વખતે જ્યારે આત્મધ્યાનમા મગ્ન થઈ જાય છે, ત્યારે ધ્યાન [ચિતવન], ધ્યાતા [ધ્યાન કરનાર] અને ધ્યેય [ધ્યાન કરવાયોગ્ય પદાર્થ] એ ત્રણમા કાર્ષ્ણ્ય ભેદ રહેતો નથી, વચનનો વિકૃપ હોતો નથી, ત્યાં (આત્મ ધ્યાનમા) તો આત્મા જ કર્મ, ઈ આત્મા જ કર્તા ઈ અને આત્માનો ભાવ તે ક્રિયા ઈ હોય

* નોંધ—અન=કર્તા હાગ ખાસ દરજ્જામા અવેધુ કર્તા-કાર કરનાર ક્રિયા-કર્તા હાગ કૃત્વામા આવે તે

છે અર્થાત્ કર્તા કર્મ અને ક્રિયા એ ત્રણે તદ્દન અભિન્ન—એક તથા પરસ્પર અવિરોધી થઈ જાય ॥ શુદ્ધોપયોગની અટળ દશા પ્રગટ થઈ જાય છે અને સમ્યગ્દર્શન મમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર પણ એક સાથે એકરૂપ થઈને પ્રકાશમાન થાય છે

ગાથા ૧૦

સ્વરૂપાચરણ ચારિત્રનુ લક્ષણ અને નિર્વિકલ્પ ધ્યાન
પરમાણ નય નિશ્લેષ વૈ, ન ડ્યોત અનુભવમે દિસૈ ।
દગ જ્ઞાન સુર-ચલ મય સદા, નહિ આન ભાવ જુ મો વિસૈ ॥
મૈ સાધ્ય સાધક મૈ અગ્રાધક, કર્મ અરુ તસુ ફલ નિતૈ ।
ચિ તપિ હ ચ હ અરુ હ સુગુણ-રુર હ ન્યુત પુનિ ફલ નિતૈ ॥

અન્યથાથ'—[તે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર વખતે મુનિઓના] (અનુભવ મે) આત્મઅનુભવમા (પરમાપ્ત) પ્રમાણ (નય) નય અને (નિશ્લેષકો) નિશ્લેષનો (ઉદ્યોત) પ્રકાશ (ન દિગૈ) જોવામા આવતો નથી, [પરંતુ એવો વિચાર-ધ્યાન થાય છે કે] હું (સદા) સદાય (દગ-જ્ઞાન-સુખ-મવ-મય) અનત-દર્શન-અનત જ્ઞાન અનતસુખ અને અનતપીય સહિત છું (મો વિગૈ) મારા સ્વરૂપમા (આન) અન્ય-રાગદ્વેષા દિગ (ભાવ) ભાવ (નહિ) નથી, (મૈ) હું (સાધ્ય) સાધ્ય [આત્મ વિશુદ્ધિરૂપ] (સાધક) સાધક [આત્મ વિશુદ્ધિ કરનાર] તથા (કર્મ) કર્મ (અરુ) અને (તસુ)

સાવાર્થ -આ સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર વખતે મુનિગજ ઉપર પ્રભાએ વિચાર કરી ત્યારે આત્મ ચિતવનમાં લીન થઈ જાય છે ત્યારે તેમને વચના તીત આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તે આનંદ ઈશ્વર, નાગેન્દ્ર નરેન્દ્ર (ચક્રવર્તી) કે અકમિન્દ્ર (કંપાતીત દેવ) ને પણ મળતો નથી આ સ્વરૂપાચરણચારિત્રના નગદ યવાથી જ તેના પ્રભાવથી શુન્નધ્યાન (બીજા પાયા) રૂપી અગ્નિવટે ચાર ધાતિકર્મોના નાશ થવામાં આવે છે તેથી તેમને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે ત્યારે તે ત્રણબેક અને ત્રણકાળની સર્વે વાતોને બાંધીને સંસારના બંધન છૂટાને મોક્ષમાર્ગને ઉપદેશ આપે છે—અર્થાત્ તેમને અરિહંત અવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય છે

ગાથા ૧૨

સિદ્ધ અવસ્થા [સિદ્ધ ૨૫૩૫] તુ વણ્ણન
પુનિ ઘાતિ શેષ અઘાતિવિધિ, છિન્નમાદિ અહમ્મ મૂઘસે ।
વસુકર્મ વિનસે સુરુણ વસુ સમ્યક્ત્વ આદિફ સર હમ્મે ।
સમાર ગ્ગાર અપાર પારાચાર તરિ તીરહિ ગયે ।
અવિકાર અવલ અમ્પ શુચિ ચિટ્ટપ અવિનાશી મયે ॥

અનુવાર્થ - (પુનિ) અરિહંત અવસ્થા અથવા કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી (શેષ) બાકીના ચાર (અઘાતિ વિધિ) અઘાતિયા કર્મોને (ઘાતિ) નાશ કરીને (છિન્નમહિ) મોટા સમયમાં (અમ્મ ભૂ)

આઠમી પૃથ્વી—ઈપત્ત્રાગ્ભાર—મોક્ષ મા(વસે) નિવાસ
 ુરે છે, ત્યા તેમને (વસુ) આઠ(ઊર્મી) ક્રમોના (વિનમ્રે)
 નાશ થવાથી (સમ્યક્ત્વ આદિ) સમ્યક્ત્વ વગેરે
 (સખ) બધા (વસુ સુગુણ) આઠ મુખ્ય ગુણ (લમ્)
 શોભાયમાન થાય છે, [આવા સિદ્ધ થનાર જીવ]
 (સ સાર ખાર-અપાગ પારાવાર) સ સારરૂપી ખારા
 અને અગાધ મમુદ્રને (તરિ) તગીને (તીરહિ) બીજા
 કિનારાને (ગચે) પ્રાપ્ત થાય છે અને (અવિકાર)
 વિકાર રહિત, (અકલ્પ) શરીર રહિત, (અરૂપ) રૂપ
 રહિત, (શુનિ) શુદ્ધ-નિર્દોષ (ચિદ્રૂપ) દર્શન-જ્ઞાન
 ચેતનાસ્વરૂપ તથા (અવિનાશી) નિત્ય-કાયમી (ભયે)
 થાય છે

ભાવાર્થ:-અરિહંત અવસ્થા અથવા ઠેવજ્ઞાન
 પામ્યા પછી તે જીવ બાકી રહેલા ચાર અધ્યાત્મિક
 ક્રમોની બાકીની દ્રવ્ય પ્રકૃતિનો પણ નાશ કરીને
 ક્ષણ માત્રમા આઠમી પૃથ્વી (ઈપત્ત્રાગ્ભાર-મોક્ષ)
 ને પામે છે આઠ ક્રમોનો નાશ થવાથી સિદ્ધદશામા
 સમ્યક્ત્વ આદિ આઠે ગુણો પ્રગટ થઈ જાય છે
 એવા જીવો સ સારરૂપી દુ બદાથી અને અગાધ
 મમુદ્રથી પાર થયેલા છે (અને થાય છે અર્થાત્
 મ મારથી જીવોને મોક્ષ પામે છે), તથા તે જ જીવ
 નિર્વિકારી, અશરીરી, અમૃતિક, શુદ્ધ ચેતન્યરૂપ
 અને અવિનાશી થઈને સિદ્ધ થઈ જાય છે

ગાથા ૧૩

મોક્ષ અવસ્થાનું વર્ણન

નિજમાદિ લોક અલોકગુણ, પરનાય પ્રતિનિમ્બિત થયે ।
રહિઈ અનતાનન્ત કાલ, યથા તથા શિવ પરણવા ।
ધનિ ધન્ય હૈ ને પૌત્ર નરભય, પાવ ચહ કારજ વિગા ।
તિનહી અનાદિ ભ્રમણ પ ચ, પ્રકાર તનિયમ મુત લિયા ॥

અન્વયાર્થ - (નિજમાદી) તે સિદ્ધભગવાનના આત્મામા (લોક અલોક) લોક અને અલોકના (ગુણ પરબળ) ગુણ અને પદોય (પ્રતિનિમ્બિત થયે) અગતવા લાગે છે અર્થાત્ જણાય છે, તે (પદા) તેમ (ગિય) મોક્ષ (પરણયે) ગયા છે (તથા) તેમ (અનન્તાનન્ત-કાલ) અનન્ત-અનન્તકાળમુધી (રહિઈ) રહેશે

જે (શ્રવ) જીવોએ (નરભય પાવ) મનુષ્ય પદોય પામીને (યહ) આ મુનિપદ વગેરેની પ્રાપ્તિ રૂપ (કારજ) કાર્ય (કિયા) કર્યું, તે જીવ (ધનિ ધન્ય હૈ) ધણા ધન્યવાદને પાત્ર છે, અને (તિનહી) તેવા જ જીવોએ (અનાદિ) અનાદિકાળથી આદ્ય આવતુ (પન્ત પ્રકાર) પાવ પ્રકારના પરિવર્તનરૂપ (ભ્રમણ) સંસારમા રખડવાતુ (તજી) છોડી દઈને (વર) ઉત્તમ (મુખ) મુખ (લિયા) પ્રાપ્ત કર્યું છે

ભાવાર્થ - જે સિદ્ધભગવાનના આત્મામા લોક અને અલોક (સમસ્ત પદાર્થો) પોતપોતાના ગુણ અને

પર્યાયે સહિત ચોડ સાવે, અરીસામા જેમ વસ્તુઓ
 દેખાય છે તેમ, જણાય છે, અને તેઓ જેમ મોક્ષ
 ગયા છે તેમ જ ત્યા રહેવાળા અન્ય સિદ્ધ જીવોની
 માફક અનત-અનત-નળ ઈ સુધી રહેશે, અર્થાત
 અપરિમિત કાળ ચાલે જાય છતાં પણ તેની
 અખડ શાંતિ વગેરેમા જરાપણ જાધા આવતી નથી.
 આ મનુષ્ય પર્યાય પામીને જે જીવોએ આ શુદ્ધ
 ચેતન્યની પ્રાપ્તિરૂપ કાર્ય કર્યું છે તે જીવો અત્યંત
 ધન્યવાદને (મશસાને) પાત્ર છે, અને તેઓએ
 અનાદિકાળથી આત્મા આવતા પાત્ર પરાવર્તનરૂપ
 સંસારના પરિશ્રમજીનો ત્યાગ કરી ઉત્તમ મુખ-મોક્ષ
 પ્રાપ્ત કર્યું છે

[નોંધ-જેમ સોનામાથી મેન, માગી વગેરે જુદા
 થઈ જાય છે, તે વસ્તુઓ સોનામા ફરીથી ભેગી થતી
 નથી તેમ જે આત્મામાથી કર્મરૂપી (અશુદ્ધતારૂપી) મેન
 નાશ પામે છે તે આત્મા ફરી કોઈ પણ વખત કર્મ સહિત
 થતો નથી, તેથી તે મુક્ત થયેલો જીવ ફરીને સંસારમા
 આવતો નથી અથવા માખણમાથી ઘી થયા પછી ફરીને
 ધીતુ માખણ થાય નહીં; તેમ આત્માની સંપૂર્ણ પવિત્ર-
 તારૂપ મોક્ષશા પ્રગટ કર્યા પછી તેમા કદી અશુદ્ધતા આવતી
 નથી-સંસારમા ફરી આવવું પડતું નથી]

ગાથા ૧૪

સ્તન-પયતું ફળ અને આત્મસહિતમાં પ્રવૃત્તિનો ઉપદેશ

મુલ્યોપચાર દુભેદ તેં ઘડ-ભાગિ રત્નત્રય ધરેં ।
 અરુ ધરેંગે તે શિવ લહેં તિન, મુયશ-જલ જગમલ હરેં ॥
 હમિ જાનિ આલસહાનિ સાહસ, ઠાનિ યદ્ સિય આદરો ।
 જવલોં ન રોગ જરા મહૈં તવ, હોં જટિતિ નિજહિત કરોં ॥

અન્યવાર્થ:- (ખડભાગિ) જે મહાભાગ્યશાળી
 હવ (યેં) આ પ્રમાણે (મુખ્યોપચાર) નિશ્ચય અને
 વ્યવહાર (દુભેદ) એ જે પ્રકારના (રત્નત્રય) રત્ન-
 ત્રયને (ધરે અરુ ધરેંગે) ધારણ કરે છે અને કરશે (તે) તે
 (શિવ) મોક્ષ (લહેં) પામે છે, તથા પામશે; અને
 (તિન) તે હવના (મુયશજલ) મુકીર્તિરૂપી જલ
 (જગ-મલ) સંસારરૂપી મેલને (હરેં) નાશ કરે છે
 અને કરશે-(હમિ) એમ (જાનિ) જાણીને (આલસ)
 પ્રમાદ (હાનિ) ઊડીને (સાહસ) હિંમત-પુરુષાર્થ
 (હાનિ) કરીને (યદ્) આ (મિખ) શિખામણુ-ઉપદેશ
 (આદરો) મહણુ કરેા કે (જખલોં) જ્યાં મુખી
 (રોગ જરા) રોગ કે ઘડપણુ (નગહેં) ન આવે
 (તખલોં) ત્યાં મુખીમાં (જટિતિ) શીઘ્ર-જલ્દી (નિજહિત)
 આત્માનું હિત (કરોં) કરી લેવું જોઈએ.

ભાવાર્થ:- જે ભાગ્યશાળી હવ ઉપર કદા
 પ્રમાણે નિશ્ચય અને વ્યવહાર એવા જે પ્રકારના
 રત્નત્રયને ધારણ કરે છે તથા ધારણ કરશે તે હવ મોક્ષ
 પામે છે તથા પામશે; અને તેની મુકીર્તિરૂપ જળ
 સંસાર અથોત્ કર્મરૂપી મેલને હરે છે-તથા હરશે.

આમ જાણીને પ્રમાદને છોડી સાહસ-પુરુષાર્થ-
રાખીને આ ઉપદેશને અગીકાર કરો કે-જ્યા સુધી
રોગ અને ઘડપણે શરીરને ઘેરું નથી ત્યા સુધીમા
(આયુધ્ય પૂર્ણ થવા પહેલા) શીઘ્ર આત્માનુ હિત
કરી લેવું જોઈએ

ગાથા ૧૫

હેન્ધી બાલામણુ

ચહ રાગ આગ વહ સદા, તાતે સમામૃત સેહ્યે ।
ચિર ભજે વિપય કપાયઅવ સો, ત્યાગ નિજ પદ વેહ્યે ॥
વહા રચ્યો પર પદ મે નતેરો, પદ યહૈ ક્યો દુઃસ સહૈ ।
અવ દૌલ । દોઠ મુલ્કી સ્પપદ રચિ, ઠાવ મત ચૂકો યહૈ ॥

અન્વયાર્થ—(ચહ) આ (રાગ આગ) ગગરૂપી
અગ્નિ (સદા) અનાદિ કાળથી—હ મેશા (દહૈ) જીવને
બાળી રહી છે (તાતે) તેથી (સમામૃત) સમતારૂપી
અમૃતનુ (મેહ્યે) સેવન કરવું જોઈએ (વિપય કપાય)
વિપય કપાયનુ (ચિર ભજે) અનાદિ કાળથી સેવન
કર્યું છે (અણ તો) હવે તો (ત્યાગ) તેનો ત્યાગ
કરીને (નિપદ) આત્મ સ્વરૂપને (મેહ્યે) જોખાણવું
જોઈએ—પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ, (પર ચામે) પર
પદાર્થોમા—પર ભાવોમા (કહા) કેમ (રચ્યો) રાચી
રહ્યો છો ? (ચહૈ) તે (પદ) પદ (તેરે) તારૂં (ન)
નથી તું (કાળ) કાળ (ક્યો) કેમ (સહ) રાહન
કરે છે ? (દોલ) હે દોલતરામ ! (અણ) હવે (સ્વ-

૫૬) તારૂં આનંદ-સિદ્ધ-પદ-તેમાં (રચિ) દાગીને
(સુખી) સુખી (હોઉ) થાવ ! (ચહે) આ (દાવ)
અવસર (મત ચૂકો) ગ્રમાવો નહિ.

ભાવાર્થ:-આ રાગ [મિહ, અજ્ઞાન] રૂપી અગ્નિ
અનાદિ કાળથી હંમેશા સંસારી હવને દુઃખી કરી
રહી છે તેથી [આ શાસ્ત્રની રચનાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ
છે કે] હવેએ સમતારૂપી અમૃતતુ' પાન કરવું જોઈએ
કે જેથી રાગ-મોહ-અજ્ઞાનનો નાશ થાય; વિપથ
ઠપાયોતું સેવન તું યજ્ઞા કાળથી કરી રહ્યો છે, હવે
તેનો ત્યાગ કરી આત્મપદ [મોક્ષ] પ્રાપ્ત કરવું
જોઈએ. તું દુઃખ શા માટે સહન કરે છે ? તારૂં
વાસ્તવિક સ્વરૂપ અનંત દર્શન-જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, તેમાં
હીન થવું જોઈએ. તેમ કરવાથી જ સાચું સુખ
-મોક્ષ મળી શકે છે, તેથી હે દૌલતરામ ! હે હવ ! હવે
આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કર ! ઓળખાણ કર ! આ
ઉત્તમ શ્રાવકકુળ વગેરેનો સુયોગ વારંવાર મળતો
નથી તેથી આ અવસર ગ્રમાવ નહિ. સંસારના
મોહનો ત્યાગ કરીને મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉપાય કર !

અર્થ રચનાનો વખત તથા આધાર

ઇક નવ વસુ ઇક વર્ષ' કી તીજ સુકલ વૈસાલ્ય ।

કર્યો તત્ત્વ ઉપદેશ યદ્, હસિ બુધજન કી માલ્ય ॥

હવુ-ધી તથા પ્રમાદતૈ શબ્દ અર્થ' કી મૂલ ।

સુખી સુધાર પદો સદા, જો પાવૌ મવ ફૂલ ॥

—કહાન લેન શાસ્ત્રમાળા

છઠી ઢાળ : ૧૬૫

ભાવાર્થ.—મે—ઠોસતરામે પડિત બુધજન કુલ ૐ
છઠાળાની કથનીનો આધાર લઈને વિક્રમ સવત
■ ૧૮૬૧ ના વૈશાખ સુદ ૩ [અક્ષય ત્રીજ] ના
દિવસે આ છઠાળાઠ્ઠી અયની રચના કરી છે માગી
અત્ય બુદ્ધિ તથા પ્રમાદથી તેમા ક્યાય શબ્દની કે
અર્થની ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો બુદ્ધિમાન તેને
સુધારીને વાચે, જેથી કરીને જીવ આ સ સાર સમુદ્ર
તરવામા શક્તિમાન થાય.

ૐ પડિત બુધજો પણ રામિડ તિંકેપાનુપ્રેક્ષાના
આધારે છઠાળા બનાવુ હશે એમ આ કા. નુ અનુવોકન
કરતા સારી રીતે સન ૧૫ છે

× 'નકાના વામતા ગતિ'

* આ ૧ થી ૯ પ્રકારના ૭૬ અથવા પ્રકારથી છે,
તથા આ અથ ૬૦૦૦ના આસપાસ રોકવા માટે ઢાન (હથિરાતના
પ્રકારન રોકવાનુ સાધન) સમાન છે તેથી તેને 'છઠાળા'
કહેવાય છે

૪ x અનંતાનુમંધી, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને સંવલન એ ૪ x ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ૪=૧૭૨૮૦. આ રીતે અચેતન સ્ત્રીના ૭૨૦ અને ચેતનસ્ત્રીના ૧૭૨૮૦ મળી કુલ ૧૮૦૦૦ લેહ શીલના છે. નય-નિશ્ચય અને વ્યવહાર.

નિલેપ-નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ—એ ચાર છે. પ્રમાણ-પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ.

બહિરંગતપ-ઉપવાસ, એકાસણ, ગૃહનિયમ, રસ-પરિત્યાગ, એકાન્તશયનાશયન અને કાયકથેશ એ છ પ્રકાર છે.

છઠ્ઠી ઢાળનું લક્ષણ સંગ્રહ

અંતરંગ તપ-ધ્વજાએનો નિરોધ

અનુભવ-સુખનું રસારવાદન-અનુભવ

“ વસ્તુ વિચારત ધ્યાવતે, મન પાવે વિશ્રામ;

રસ સ્વાદત ગુપ્ત ઉપજે, અનુભવ માઠો નામ.”

આયશયક-મુનિઓએ અવશ્ય કરવાયોગ્ય દૈનિક

કર્તવ્ય.

કાયગુપ્તિ-કાયાની ક્રિયાઓને (તે તરફના લક્ષને)

રોકવું તે.

ગુપ્તિ-મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિને સારી રીતે એટલે કે આત્મભાન પૂર્વક રોકવી તે.

તપ-ધ્વજાને રોકવી તે; અથવા અનશ્ન વગેરે ખાર પ્રકારના તપ છે;

ચારિત્ર, જ્ઞાનમત, જ્ઞાન લાવના, મિથ્યાત્વ અને
મોક્ષ વગેરે વિષયો ઉપર લેખ લખો.

૯-દ્વિગંબર જૈનમુનિના લોજન-સમતા-વિહાર
નગ્નતાથી હાનિ-લાભ, દિ૦ જૈનમુનિને રાત્રિગમનનો
વિધિ અગર નિષેધ, દિ૦ જૈનમુનિને ધડીઆળ,
ચટાઈ (આસનીયુ) કે ચરમા વગેરે રાખવાનો વિધિ
અગર નિષેધ વગેરે જાણતોનો ખૂલાસો કરો.

૧૦-- અમુક શબ્દ અરણ્ય અને છંદનો અર્થ
અથવા લાવાર્થ કહો, છઠ્ઠી ઢાળનો સારાંશ ખતાવો.

ઇતિ કવિવર પદ્ધિત દૌલતરામ વિરચિત
છ ઢાળાનો ગુજરાતી અનુવાદ
સમાપ્ત

છ હ ઢાળા ની મૂળ ગાથા એ

ઢાળા-૧

મ ગ લા ચ રણુ

ત્રીન ભુવન મે સાર, વીતરાગ વિજ્ઞાનતા,
શિવચરણશિવકાર, નમ કુ ત્રિયોગ સમ્હારિકે

ચોપાઈ છ દ

ગાથા ૧

જેનિભુવન મે ભવ અનન્ત સુખ વાહે દુખતે ભવવન્ત,
તાતે દુખહાની સુખધાર, ઠકે સીખ શુરુરુણાધાર

ગાથા ૨

તાહિ સુનો ભવિ મનથિગ આન, જોચાહો અપનો ઠ યાન,
મેાહ મહામં પિયો અનાદિ, બૂલ આપડો ભરમત વાદિ

ગાથા ૩

તાસ ભમનગેહે બહુ યયા, પેઠ્યુ કંઠે ઠહી મુનિ ચયા,
જલ અનન્ત નિગોં મજાર, વીત્યો એઢેન્દ્રી તન ધાર.

ગાથા ૪

એક રવાસ મે અહમ વાર જન્મેયો મયો ભયો દુખભાર,
નિકસિ ભૂમિ જલ પાવડ ભયો, પવન પ્રત્યેક વનતપતિ થયો

ગાથા ૫

દુર્લભ લલિત્યો ચિન્તામણી, ત્યો પયોય લહી ત્રસતણી,
ભૂપિપી ૧ અતિ આદિ સગીર, મર વર મયોં સહી બહુપીર

ગાથા ૬

કમહુ પ એન્દ્રિય પ્રશુ લયો, મન વિન નિપઞ્ઞ સ્નાની થયો,
સિદ્ધાદિક સેની હુ કુન્ન, નિબળ પશૂ હતિ ખાયે ભૂર.

ગાથા ૭

કમહુ આપ લયો ખવડીન, સગલનિ ક્રિયે ખાયો અતિનીન,
છેદન લેદન ભૂખ પિયાસ, ભાર-વહન હિમ આતપ ત્રાસ

ગાથા ૮

વધ ખ ધન આદિક દુખ ધને, કોટિ જીમતે બાત ન બને,
અતિમ કલેશ ભાવતે મયો, ઘોર સ્વપ્ન સાગર મે મયો

ગાથા ૯

તહા ભૂમિ પરસત દુખ ધમો, વિરુદ્ધ સહસ કને નહિ તિસે,
તહા રાધ-શ્રોણિતવાહિની, કમિકુલમ્બિત દેહદાહિની

ગાથા ૧૦

સેમરતરુ દલજીવ અમિષત્ર, અસિ બ્યો દેહ વિદારે તન,
મેરુસમાન લોહ ગલિ બાય, ઐસી શીત ઉષ્ણતા થાય

ગાથા ૧૧

તિલ તિલ કરે દેહકે ખડ, અમુરસિડાવે દુષ્ટ પ્રચડ,
ત્રિન્ધુનીરતે ખ્યાસ ન બાય, તો પલ્લુ એક ન ખૂદ લહાય

ગાથા ૧૨

તીન લોક કો નાજ જુ ખાય, મિટૈ ન ભૂખમણા ન લહાય,
યે દુખ બહુ સાગર લો મહે, કરમભોગતે નરગતિ લહે

ગાથા ૧૩

જનની ઉદરવસ્યો નવમાસ, અગસ કુચ્ચતૈ પાર્ધ ત્રાસ,
નિકસત જે દુખ પાયે ઘોર, તિનકો કહત ન આવે ઓર

ગાથા ૧૪

ખાલપને મે જ્ઞાનનલહ્યો તરુણસમય તરુપ્પીરત રહ્યો,
અર્ધમૃતક સમ ખૂદાપનો, કેસે રૂપ લખે આપનો

ગાથા ૧૫

કશી અકામનિજ્જરા કરે, ભવનત્રિક મેં સુરતન ધરે,
વિષય ચાલુ ઢાવાનન દહ્યો, મરત વિલાપ કરત દુખ સહ્યો

ગાથા ૧૬

જો વિમાનવામ્ની હુ થાય, સમ્યગ્દર્શન વિન દુખ પાય,
તહતે અય યાનર તન ધરે, યો પરિવર્તન પૂરે કરે

ઢાળા-૨

ગાથા ૧ (૧૭)

એસે મિથ્યાન્દગજ્ઞાનચક્ષુ, વશ જમત જરત દુખ જન્મમલ્લુ,
તાતે ધનકો તણ્યે સુબન, મુન તિન સક્ષેપ દૂર વખાન

ગાથા ૨ (૧૮)

છવાદિ પ્રયોજનભૂત તત્ત્વ, સરથૈ તિનમાહિ વિપર્યયત્વ,
ચેતનકોહૈ ઉપયોગ રૂપ, ખિન મૂરતિ ચિનમૂરતિ અનૂપ

ગાથા ૩ (૧૯)

પુદ્ગલ નભા ધર્મ અધર્મ કાલ, ધનતે ન્યારી હૈ છવ ચાલ,
તાકો ન જન વિપરીતમાન, કરિ કરે ફેલમે નિજ પિછાન.

ગાથા ૪ (૨૦)

મેં યુખી દુખી મેં રંકરાવ, મેરે ધન ગૃહ ગોધન પ્રભાવ,
મેરે સુત તિય મેં સખલ દીન, જેરુપ સુભગ મુરખ પ્રવીન.

ગાથા ૫ (૨૧)

તન ઉપજત આપની ઉપજ જાન તન નશત આપકો નાશમાન
રાગાદિ પ્રગટ થે હુઃખદૈન, તિનહીકો સેવત ગિનત ચૈન.

ગાથા ૬ (૨૨)

શુભ અશુભ બંધકે મ આર, રતિ અરતિ કર નિજપદ વિસાર,
આતમહિત હેતુ વિરાગ જ્ઞાન, તે લખે આપકું કષ્ટહાન.

ગાથા ૭ (૨૩)

રોકે ન આહ નિજ શક્તિ ખોય, શિવરૂપ નિરાધુલતા ન જોય
ચાહી પ્રતીતિભુત કષ્ટકલ્પાન, સો હુઃખદાયક અજ્ઞાન જાન.

ગાથા ૮ (૨૪)

ધનભુત વિષયનિમે જો પ્રવૃત્ત, તાકો જાનો મિથ્યાચરિત્ત,
યો મિથ્યાત્વાદિ નિસર્ગ જેહ, અજ જે ગૃહીતસુનિયે સુતેહ.

ગાથા ૯ (૨૫)

જો કુચુર કુદેવ કુધર્મ સેવ, યોયે ચિર દર્શનમોહ એવ,
અંતર રાગાદિક ધરે જેહ, બાહર ધન અંબારતે સનેહ.

ગાથા ૧૦ (૨૬)

ધારે કુલિંગ લહિ મહતલાવ, તે કુચુર જન્મજલ ઉપલનાવ
જે રાગદેવમલ કરિ મલીન, વનિતાગદાદિભુત ચિહ્ન ચીન.

ગાથા ૧૩

જનની ઉદરવસ્યો નવમાસ, અંગ સંકુચતે પાઈ ત્રાસ,
નિકસત જે દુખ પાયે ઘોર, તિનકો કહતે ન આવે ઓર.

ગાથા ૧૪

ખાલપને મેં જ્ઞાન ન લક્ષ્યો તરુણસમય તરુણીરત રક્ષ્યો,
અર્ધમૃતક સમ બૂદાપનોં, કેસે સ્વપ લખે આપનો.

ગાથા ૧૫

કમી અકામનિજેરા કરે, લવનત્રિક મેં સુરતન ધરે,
વિષય ચાલ દાવાનલ દક્ષ્યો, મરત વિલાપ કરત દુખ સદ્યો.

ગાથા ૧૬

જે વિમાનવાસી હુ થાય, સમ્યગ્દર્શન વિન દુખ પાય,
તંહતે અથ ચાવર તન ધરે, યોં પરિવર્તન પૂરે કરે.

ઢાળા-૨

ગાથા ૧ (૧૭)

એસે મિથ્યા-હગજ્ઞાનચક્ષું, વશ જમત સરત દુખ જન્મમચ્છું
તાતેં ઇનકો તણયે સુબન, સુન તિન સંશ્લેષ મહું વખાન.

ગાથા ૨ (૧૮)

હવાદિ પ્રયોજનશૂત તત્ત્વ, સરધે તિનમાહિં વિપર્યયત્ત્વ,
ચેતનકો હે ઉપયોગ રૂપ, જિન મૂરતિ ચિતમૂરતિ અનૂપ.

ગાથા ૩ (૧૯)

પુદ્ગલ નલ ધર્મ અધર્મ કલ, ઇનતે ન્યારી હે હવ ચાલ,
તાકોં ન બન વિપરીતમાન, કરિ કરે દેહમેં નિજ પિછાન.

ગાથા ૪ (૨૦)

મેં સુખી દુખી મેં રંકરાવ, મેરે ધુન ગૃહ ગોધન પ્રભાવ,
મેરે સુત તિય મેં સંજલ દીન, બેરુપ સુભગ મૂરખ પ્રવીન.

ગાથા ૫ (૨૧)

તન ઉપજત અપની ઉપજ જાન તન નશત આપકો નાશ માન
રાગાદિ પ્રગટ થે દુઃખદૈન, તિનહીકો સેવત ગિનત ધૈન.

ગાથા ૬ (૨૨)

શુભ અશુભ બંધકે મંઝાર, રતિ અરતિ કર નિજ પદ વિસાર,
આતમહિત હેતુ વિરાગ જ્ઞાન, તે લખે આપકું કષ્ટદાન.

ગાથા ૭ (૨૩)

રોકે ન આહ નિજ શક્તિ ખોય, શિવસ્વપ નિરાકુલતા ન જોય
યાહી પ્રતીતિશ્રુત કષ્ટકસાન, સો દુઃખદાયક અજ્ઞાન જાન.

ગાથા ૮ (૨૪)

ધનશ્રુત વિપયનિમેં જો પ્રવૃત્ત, તાઝો જાનો મિથ્યાચરિત,
યોં મિથ્યાત્વાદિ નિસર્ગ જેહ, અખજે ગૃહીતમુનિયે સુતેહ.

ગાથા ૯ (૨૫)

જો કુશુર કુદેવ કુધમં સેવ, પોપૈ ચિર દર્શન મોહ એવ,
અંતર રાગાદિક ધરે જેહ, બાહર ધન અંબરતે સનેહ.

ગાથા ૧૦ (૨૬)

ધારેં કુલિંગ લહિ મહતભાવ, તે કુશુર જન્મજલ ઉપલનાવ
જે રાગદેવમલ કરિ મલોન, વનિવાગદાદિશ્રુત ચિહ્ન ચીન.

ગાથા ૧૨ (૨૭)

તે હેં કુદેવ તિનકી શુ સેવ, ચક્ર કરત ન તિન ભવબ્રમણ છેવ,
રાગાદિ ભાવહિંસા સમેત, દર્શિત ત્રસ યાવર મરણ ખેત.

ગાથા ૧૨ (૨૮)

જે ક્રિયા તિન્હેં જાનહું કુધર્મ, તિન સરધે હવ લહે અથમ,
યાકું ગૃહિત મિથ્યાત્વ જાન, અજ મુન ગૃહીત જો હે અજાન.

ગાથા ૧૩ (૨૯)

એકાન્તવાદ-દુષિત સમસ્ત, વિપયાદિક પોપઠ અપ્રથસ્ત,
કપિલાદિરચિત શ્રુતકો અભ્યાસ, સોહં કુબોધ બહુદેન ત્રાસ.

ગાથા ૧૪ (૩૦)

જો ખ્યાલિ લાભ પુજાદિ ચાહ, ધરિ કરન વિવિધવિધ દેહદાહ
આતમ અનાતમ કે જ્ઞાનહીન, જે જે કરની તન કરન હીન

ગાથા ૧૫ (૩૧)

તે સખ મિથ્યા ચારિત્ર ત્યાગ, અખ આતમ કે હિત પંચલાગ
જમજમલ જમણુ કે દેહ ત્યાગ અખ દોષત નિગ આતમ સુપાગ.

ઢાળ-૩

નરેન્દ્ર છન્દ (જોગીરાસા)

ગાથા ૧ (૩૨)

આતમકો હિત હેં સુખ સો સુખ, આકુલતા-વિન કહિયે,
આકુલતા શિવમાહિં ન તારે, શિવ-મગ લાગ્યો ચહિયે.
સમ્યકદર્શન-જ્ઞાન ચરન શિવ, -મગ સો દુવિધ વિચારો,
જો સત્યારથ-રૂપ સો નિશ્ચય, કારણ સો વ્યવહારો.

ગાથા ૨ (૩૩)

પરદ્રવ્યનતે સિન્ન આપમે, દુચિ સમ્યક્ત્વ ભક્ષા હે.
આપ રુપકો જાનપનો સો, સમ્યગ્જ્ઞાન જ્ઞા હે,
આપ રુપમે લીન રહે ધિર, સમ્યક્ચારિત મોઘ,
અગ વ્યવહાર મોક્ષ મગ સુનિયે, હેતુ નિયતકો હોઈ.

ગાથા ૩ (૩૪)

જીવ અજીવ તત્ત્વ અરુ આસ્ત્રવ, બધ રુ સવર જાનો,
નિર્જર મોક્ષ કહે જિનતિનકો, જ્યોત્સ્ના ત્યો સરવાનો;
હે સોમ સમકિત વ્યવહારી, અજા ધન રુપ વખાનો,
તિનકો મુન સામાન્ય વિશેષે, દિઠ પ્રતીત ઉર આનો.

ગાથા ૪ (૩૫)

બહિરાત્તમ અન્તરઆતમ પર, —માતમ જીવ જિનુ દે,
હેહ જીવકો જ્યોત્સ્નાને બહિ—રાતમ તત્ત્વ રૂપ દે,
ઉત્તમ મધ્યમ જધન ત્રિવિધકે, અન્તઃ જન રૂપ દે,
દ્વિવિધસ ગ વિન શુદ્ધ ઉપયોગી, મુનિઉત્તમ જિનુ દે.

ગાથા ૫ (૩૬)

મધ્યમ અન્તર આતમ હે જે, દેહજર્મ જન્યારી,
જધન કહે અવિરત સમદષ્ટિ, લીનો મિત્રજન્યારી,
સકલ નિકલ પરમાતમ દેવિધ, તિનમે જિનુ દે,
શ્રી અરિહંત સકલ પરમાતમ, હેતુ જિનુ દે.

ગાથા ૬ (૩૭)

જાનવારીરી ત્રિવિધિઠમ, —મલ રૂપિ રૂપ મહંત

૧૮૦ : છ ઢાળા

ભગવાન શ્રી કુંડકુંદ-

તે હું નિકલ અમલ પરમાત્મ, ભોગે' શમ' અનંતા;
બહિરાત્મતા હેય બાનિ તજિ, અન્તર આત્મ હુજે,
પરમાત્મકો ધ્યાય નિરન્તર, જો નિત આનન્દ પુજે.

ગાથા ૭ (૩૮)

ચેતનતા વિન સો અજીવ હે, પંચ ભેદ તાકે હે,
પુરૂષ, પંચ વરન-રસ, ગંધ-દોશ-રસ વસૂ જાકે હે,
નિય પુરૂષકો ચલન સહાઈ, ધર્મ-દ્રવ્ય અનરૂપી,
તિષ્ઠત હોય અધર્મ સહાઈ, જિન વિનમૂર્તિ નિરૂપી.

ગાથા ૮ (૩૯)

સંકલ દ્રવ્યકો વાસ જસમે', સો આકાશ પિંછાનો,
નિયતવર્તના નિશિદિન સો વ્યવહાર કાલ પરિમાનો;
ચોં અજીવ અખ આસવ સુનિયે, મન વચ-કાય ત્રિયોગા,
મિથ્યા અવિરત અરૂ કપાય પર-માદ સહિત ઉપયોગા.

ગાથા ૯ (૪૦)

ચે હી આત્મકો હુખકારણ, તાતે' ધનકો તજિયે,
જીવ પ્રદેશ બંધે વિધિસોં સો, બંધન કળહું ન સજીયે;
શમદમતે' જો કર્મ ન આવે, સો સંવર આદરિયે,
તપબલતે' વિધિ ઝરન નિરજરા, તાહિ સદા આચરિયે.

ગાથા ૧૦ (૪૧)

સકલકર્મતે' રહિત અવસ્થા, સો શિવ ચિર સુખકારી,
હિંદિ વિધિ જો સરધા તત્ત્વનકી, સો સમકિત વ્યવહારી;

દેવ જિનેન્દ્ર ગુરુ પરિગ્રહ વિન, ધર્મ દયાધુત સારો,
ચેહુ માન સમકિતકો કારણુ, આટ અંગ-સુત ધારો.

ગાથા ૧૧ (૪૨)

વસુ મદ ટારિનિવારિત્રિયકતા, પટ અનાયતન ત્યાનો,
શંકાદિક વસુ દોપ વિના, સંવેગાદિક ચિત્ર પામે;
અષ્ટ અંગ અરુ દોપ પચીસોં, તિન સજ્જે દરિયે,
વિન જાનેતોં દોપ શુનનગો, કેસે તણયે મરિયે.

ગાથા ૧૨ (૪૩)

જિન-વચમેં શકાન ધાર, વૃષ, ભવ સુખ વાંઝ કાંઝ
મુનિ તન મલિન ન દોષ ધિનાવે, તત્ત્વકુતરિયો
નિજગુણ અરુ પરઔગુણ દાંકે, વા નિજવર્મ
દામાદિકકર વૃષતોં ચિગતે, નિજ પરકો સં દિગતે.

ગાથા ૧૩ (૪૪)

ધર્મીઓં જો બચ્છ પ્રીતિ-સમ, કરિ, નિન્દ્રા દેહ
ધન ગુણતોં વિપરીત દોષ વસુ, તિનકો નુકસાન
પિતા ભૂપ વા માતુલ નૃપ જો, દોષ, ન કુલ દર્શ
મદ ન કુપકો મદ ન જ્ઞાનકો, ધન બદલે મદ સુખ.

ગાથા ૧૪ (૪૫)

તપકો મદ ન મદ જી પ્રભુતાકો, નિન્દ્રા દેહ
મદ ધારે તો યહી દોષ વસુ, સંવેગકો મદ
કુશુરુ કુદેવ-કુવૃષ એવકકી, નદિ કુશુરુ
જિનમુનિ જિનશ્રુત જિનકુશુરાદિ, નિન્દ્રા દેહ નુકસાન.

ગાથા ૧૫ (૪૬)

દોરરહિત ગુણસહિત સુધી જે, સમ્યક્વરણ સર્વે હૈ,
અરિતમેહવથ લેશ ન સજમ, પૈ મુગ્ધનાથ જળે હૈ
ગેહી, પૈ ગૃહમે નરયે જ્યો, જનતે સિત ડમન હૈ,
નગરનારિકો ખાર યથા ઝ, દે મે હેમ અમલ હૈ

ગાથા ૧૬ (૪૭)

પ્રથમ નરક વિન પટ જૂ જ્યોતિષ, વાન ભવન પ હ નારી,
થાવર વિકલનય પશુમે નહિ, ઉપગત સમ્યકધાની
તીનલોઠ તિહુ કાનમાહિ નહિ, દર્શન સો મુખકારી,
સઠન ધરમકો મૂન યહી ઇસ, -વિન કરની દુખગરી

ગાથા ૧૭ (૪૮)

મોક્ષમહાનકી પરથમ સીદી, યા વિન જ્ઞાન અરિના,
સમ્યક્તા ન લહે, 'સો' દર્શન, ધારો ભ ય પવિત્રા
'હૌન' સમજ સુનચેત સમાને, ગલ વૃથા મત ખોવે,
યહ નરભવ દિર મિતન કઠિન હૈ, જે સમ્યકનહિ હોવે

ઢાળી-૪

સમ્યકશ્રદ્ધા ધારિ પુનિ, સેવહુ સમ્યક્જ્ઞાન,
સ્વપર અર્થ જહુ ધર્મજુત, જે પ્રગટાવન જ્ઞાન
(રોવા છ ૬)

ગાથા ૧ (૪૯)

સમ્યક સાથે જ્ઞાન હોય, પૈ સિન્ન અરાધી,
લજ્જા શ્રદ્ધા જ્ઞાન, દુહુએ લોહ અવાધી.

સમ્યક કારણ જ્ઞાન, જ્ઞાન કારણ હૈ સોઈ,
યુગપત હોતે છૂં, પ્રકાશ હીપકતે હોઈ.

ગાથા ૨ (૫૦)

તાસ લેહ દો હૈ પરોક્ષ પરતછિ તિન માહી,
મતિ શ્રુત દોય પરોક્ષ અક્ષ મનતેં ઉપજાહી.
અવધિજ્ઞાન મનપર્જય દો હૈ દેશ-પ્રતમ્હા,
દ્રવ્યક્ષેત્ર પરિમાણ લિયે જાને જિય સ્વમ્હા.

ગાથા ૩ (૫૧)

સકલ દ્રવ્ય કે શુન અનંત, પરબ્રહ્મ અનંતા,
જાને એકે કાલ, પ્રગટ કેવલિ લગવન્તા.
જ્ઞાન સમાન ન આન જગત મેં સુખ કો કારન,
છંદિ પરમામૃત જન્મજરામૃતુ-રોગ-નિવારન.

ગાથા ૪ (૫૨)

કોટિજન્મ તથ તપે, જ્ઞાન વિન કર્મ ઝરે જે,
જ્ઞાની કે છિનમાહિં, ત્રિગુણિ તે સહજ ટરે તે.
શુનિવ્રત ધાર અનંત વાર શ્રીવક ઉપજાયો,
પે નિજ આતમજ્ઞાન વિના, સુખ લેશ ન પાયો.

ગાથા ૫ (૫૩)

તાતેં જિનવર કથિત તત્ત્વ અભ્યાસ કરીજે,
સંશય વિમ્મમ મોહ ત્યાગ, આપો લખ લીજે.
યહ માનુષ પર્થોય, સુકલ, સુનિવો જિનવાની,
છંદ વિધ ગયે નમિલે, સુમણિલ્યોં ઉદધિ સમાની.

ગાથા ૬ (૫૪)

ધન સમાજ ગજ બાજ, રાજ તો કાજ ન આવે
જ્ઞાન આપકો રૂપ લયે, ફિર અચલ રહાવે
તાસ જ્ઞાનકો કરન, સ્વપર વિવેક વખાતી,
કોટિ ઉપાય વનાય લબ્ય તાકો ઉર આતી

ગાથા ૭ (૫૫)

જે પૂરવ શિવ ગયે, નાહિ, અરુ આગે ને હે,
સો સખ મહિમા જ્ઞાનતની, મુનિનાય કહે હે.
વિપય-ચાહ કવ-હાહ, જગત-જન અરનિ દઝાવે,
તાસ ઉપાય ન આન, જ્ઞાન ઘનધાન જુઝાવે.

ગાથા ૮ (૫૬)

પ્રવય પાપ-ફલમાહિ, હરખ વિલખી મતબાઈ,
ચહ પુફગલ પરબય ઉપજિ વિનસે ફિર થાઈ
જાખ ખાત કી ખાત રહે નિશ્ચય ઉર લાઓ
તોરી સકલ જગ-દદ-દ, નિત આતમ ધ્યાઓ.

ગાથા ૯ (૫૭)

સમ્યક્જ્ઞાની હોય, બહુરિ દિઠ ચારિત લીજે,
એકદેશ અરુ સન્નદેશ, તસુ લેદ કહી?
ત્રસહિ સા કો ત્યાગ, વૃથા થાવર ન સધારે,
પર વધ-માર કઠોર નિધ, નહિ વચન ઉચારે

ગાથા ૧૦ (૫૮)

જલ મૃતિકા વિન ઓર નાહિ કહુ ગહૈ અદત્તા,
નિજવનિતા વિન સકલ નારિસો રહે વિરત્તા

અપની શક્તિ વિચાર, પરિગ્રહ થોરો રાખે,
દશ દિશ ગમન પ્રમાણુ ઠાન, તસુ સીમન નાખે.

ગાથા ૧૧ (૫૬)

તાહુમેં ફિર આમ ગલી ગૃહ બાગ બગરા
ગમનાગમન પ્રમાણુ ઠાન અન સફલ નિવારા.
કાહુકી ધન હાનિ, કિસી જય હાર ન ચિતેં,
“દેય ન સો ઉપદેશ, હોય અથ વનજ કૃપીતેં.”

ગાથા ૧૨ (૬૦)

...કર પ્રમાદ જલ ભૂમિ, વૃક્ષ પાવક ન વિરાધે,
અમિ ધનુ હલ હિંસોપકરણુ નહિં દેયશલાધે.
રાગ-દ્વેષ-કરતાર, કયા કબહૂં ન સુનીજે,
ઔરહુ અનરથ દંડ, હેતુ અથ તિન્હૈ ન કીજે.

ગાથા ૧૩ (૬૧)

ધર ઉર સમતાભાવ, સદા સામાયિક કરિયે,
પરવ અતુષ્ટથમાહિં, પાપ તજ પ્રોપથ ધરિયે.
લોગ ઔર ઉપલોગ, નિયમકરિ મમતા નિવારે,
મુનિકો લોજન દેય ફેર નિજ કરહિ અહારે.

ગાથા ૧૪ (૬૨)

બારહ પ્રત કે અતીચાર, પન પન ન લગાવે,
મરણુ સમૈ સન્યાસ ધારિ, તસુ દોષ નશાવે.
યોં ધાવક મત પાલ સ્વર્ગ. સોલમ ઉપજાવે,
તહંતેં ચય નરજન્મ પાપ, મુનિ હૂવે શિવ જાવે.

ઢાળા-૫

(ચાલ ૭૬)

ગાથા ૧ (૬૩)

સુનિ સકલવતી બહાગી, ભવ લોગતે વૈરાગી,
વૈરાગ્ય ઉપાવન માઈ, તિતે અનુપ્રેક્ષા માઈ

ગાથા ૨ (૬૪)

ઇત ચિન્તત સમસુખ જાગે, જિમિ ભવલન પવનકે લાગે,
જખ હી જિય આતમ જાગે, તખ હી જિય શિવસુખ જાગે

ગાથા ૩ (૬૫)

જેબન ગૂંઢ ગો ધન નારી, હય ગય જન આસાકારી,
ઇન્દ્રીય-લોગ છિન ધાઈ, સુરધનુ અપવા અપલાઈ.

ગાથા ૪ (૬૬)

સુર અસુર ખગાધિપ જોતે, મૂઝબયૌ હરિ કાલ કલેતે,
મણિ મત્ર તત્ર બહુ હોઈ, મરતે ન બચાવે કોઈ

ગાથા ૫ (૬૭)

ચહુગતિ હંખ છવ જારે હે, પરિવર્તન પચ કરે હે,
સખ વિધિ સસાર અસારા, યાગે સુખ નહિ લગારા

ગાથા ૬ (૬૮)

સુખ અસુખ કરમ ફલ જોતે, લોગે જિય એકહિ તેતે,
સુત દારા હોય ન ચીરી, સખ સ્વારથકે હે બીરી.

ગાથા ૭ (૬૯)

જલ પયલ્યોજિય તન મેવા, પેલિત્તલિત્તનહિ લેલા,
તો પ્રગટ જુદે ધન ધામા, ઝ્યો હો ઇક મિલ સુત રામા

ગાથા ૮ (૭૦)

પવ રુધિર રાધ મલ ઘેલી, કીકસ વસાદિતે મેની,
નર્વદાર વહે ધિનકારી, અસ દેહ કરે કિમિ ધારી

ગાથા ૯ (૭૧)

જો યોગનકી અપલાઈ, તાતે હવે આસવ ભાઈ;
આમ્વ દુખકાર ધનેરે, જુધિવન્ત તિન્હે નિરવેરે

ગાથા ૧૦ (૭૨)

જિન પુણ્ય પાપ નહિ કીના, આતમ અનુભવ નિત દીના,
તિનહી વિધિ આવત રોકે, સ વર લહિ સુખ અવલોકે.

ગાથા ૧૧ (૭૩)

નિજ કાવ પાવ વિધિ ઝરના, તાસો નિજકાજ ન સરના,
તપકરિ જો કર્મ ખિપાવે, સોઈ શિવસુખ દરસાવે

ગાથા ૧૨ (૭૪)

કિનહૂ ન કરો ન ધરે કો, પટદ્રવ્યમયી ન હરે કો,
સો લોકમાહિ જિન સમતા, દુખ સહે જીવનિત ભમતા

ગાથા ૧૩ (૭૫)

અન્તિમ શ્રીવક્તૌ કી હઠ, પાયો અનન્ત વિરિયા પદ,
પર સમ્યગ્જ્ઞાન ન લાધો, દુર્વાસ નિજમે સુનિ સાધો.

૧૮૮. છ ઢાળા

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ

ગાથા ૧૪ (૭૬)

જો ભાવ મોહતે ન્યારે, દગજ્ઞાનમતાદિક સારે,
સો ધર્મ જળે જિય ધારે, તળ હી મુખ અચલ નિહારે.

ગાથા ૧૫ (૭૭)

સો ધર્મ મુનિનકરિ ધરિયે, તિનકી ઝરતૂતિ ઉચરિયે,
તાઠો મુનિયે ભવિ પ્રાની, અપની અનુભૂતિ પિછાની

ઢાળા-૬

(હરીગીતા છઠ)

ગાથા ૧ (૭૮)

પદકાય છવ ન હનતૈ, સળ વિધિ દરવહિ સા ટરી,
રાગાદિ ભાવ નિવારતૈ, હિ સા ન ભાવિત અવતરી
જિનકેન લેશ મૃપા ન જલ, મૃષ્ટુ હુ વિના હીયો ગહૈ,
અહંકારસહસવિધશીલ ધર, ચિદ્રૂપદ્મમે નિતરમિ રહે

ગાથા ૨ (૭૯)

અતર ચતુર્દસ લેહ બાહર, સળ દસધા તે ટરૈ,
પરમાહ તજિ ચૌઝર મહી લખિ, સમિતિ ઇચ્છાતૈ ચરૈ
જગ મુહિનકર સગ અદિતકર તુતિ, મુખ સગ સચપ હરૈ
ભમરોગ હર જિનકે વચન મુખ, ચન્દ્રતૈ અમૃત ઝરૈ.

ગાથા ૩ (૮૦)

છયાલીસ ઢાળ વિના મુકુલ, આવકતને ધર અશન કો,
લે, તપ બહાજન સેતુ, નહી વન-પોષતે તજિ રસનકો.

શુચિ જ્ઞાન સંજમ ઉપકરણ, લખિકેં ગહેં લખિકેં ધરે,
નિજંતુ યાન-વિલોક તન, મલમૂત્ર શ્વેપમ પરિહરે.

ગાથા ૪ (૮૧)

સમ્યક્ પ્રકાર નિરોધ મનવચ, કાયઆતમ ધ્યાવતે,
તિન સુચિરસુદ્રા દેખિ મૃગગણ, ઉપલ ખાલ ખુલવતે.
રસ રુપ ગંધ તથા દુરસ અરુ શબ્દ ગુણ અસુહાવને,
તિન મેં ન રાગ વિરોધ પંચેન્દ્રિય જયન પદ પાવને

ગાથા ૫ (૮૨)

સમતા સમ્હારેં શુતિ ઉચારે, વંદના જિનદેવકે,
નિત કરેં શુતિરતિ, કરેં પ્રતિક્રમ, તજે તન અહમેવ કે,
જિનકે ન ન્હોન ન દંતધોવન, લેશ અંગાર આવરન,
ભૂમાહિં પિછલી રયનિ મેં કણુ, શયન એકાસન કરન.

ગાથા ૬ (૮૩)

ઈક વાર દિન મેં લેં અહાર, ખડે અલપ નિજ પાનમેં,
કચલોચ કરત ન કરત પરિપહ, સોં લગે નિજ ધ્યાન મેં.
અરિ મિત્ર મહલ મસાન કંચન, કાચ, નિંદન શુતિકરન
અર્ધાવતારન અસિ-પ્રહારન, -મેં સદા સમતા ધરન.

ગાથા ૭ (૮૪)

તપ તપે દ્વાદશ ધરે વૃષ દશ, રતનત્રય સેવે સદા,
મુનિ સાથ મેં વા એકવિચરે, ચહેં નહિં લવસુખ કદા;
યેં હે સકલ સંયમચરિત, મુનિયે સ્વરુપાચરન અખ,
જિસ હોત પ્રગટ આપની નિધિ, મિટ્ટે પરકી પ્રવૃત્તિ સખ.

ગાથા ૮ (૮૫)

જિન પરમ પૈની સુણુધિ ઁની ડારિ અતર મેદિયા,
 વરણાદિ અરુ રાગાદિતે નિજ ભાવકો ન્યારા કિયા,
 નિજમાહિ નિજ ડે હેતુ નિજ કર, આપકો આપે ગહ્યો,
 શુણુ શુણી જ્ઞાતા જ્ઞાન જેય મજાર કહુ લેહ નરહ્યો

ગાથા ૯ (૮૬)

જહુ ધ્યાન ધ્યાતા ધ્યેયકો નવિકપ વચલેદન જહા,
 ચિદ્દાવકર્મ ચિદેશ કરતા, ચેતના કિરિયા તહા
 તીનો અસિત અખિન્ન મુખ ઉપ-યોગકી નિશ્ચલ દસા,
 પ્રગટી જહા દા જ્ઞાન વત ચે, તીન-ધા એકે લસા

ગાથા ૧૦ (૮૭)

પરમાણુ તય નિશ્લેષકો ન ઉદ્યોત, અનુભવમે દિપે,
 દ્યો જ્ઞાન મુખ જનમય સદા, નહિ આન ભાવણુ મે વિપે
 મે સાધ્ય સાધક મે અબાધક, કર્મ અરુતસુ ફલનિતે,
 ચિતપિ ઉચંડ અખ ડ મુગુણુ કર ડ ચ્યુત પુનિ જનિતે

ગાથા ૧૧ (૮૮)

યો ચિન્તય નિજમે ચિર જયે તિત અઢ્ય જ્ઞે આન દ લહ્યો,
 સો હંદ્ર નામ નરેન્દ્ર વા, જહમિન્દ્રકે નાહી મહ્યો
 તળહી શુદ્ધધ્યાનાગિત કરિ, અઉ ધાતિ વિધિ કાનન દહ્યા,
 સખ લખ્યો કેવળજ્ઞાનકરિ, ભવિલોહકો સિવમગ કહ્યો.

ગાથા ૧૨ (૮૯)

પુનિ ધાતિ શેષ અવાતિવિધિ, ઝિનમાહિ અણમ જૂવને,
 મસુ કર્મ વિનસો મુગુણુ વધુ, સમન્તવ આદિ સમ લરો.

સંસાર ખાર અપાર પારાવાર તરિ તીરહિ ગયે,
અવિકાર અકલ્પ અરુપ શુચિ ચિદ્રુપ અવિનાશી ભયે

ગાથા ૧૩ (૬૦)

નિજમાહિ લોકઅલોકશુભ, પરબ્રહ્મ પ્રતિબિમ્બિત થયે,
રહિ કે અનન્તાનન્ત કાલ, યથા તથા શિવ પરબ્રુયે
ધનિ ધન્ય હૈ જે જીવનરભવ, પાપ યહ કારણ ક્રિયા,
તિનહી અનાદિ ભ્રમણ પચ પ્રકાર, તજિ વર સુખ લિયા

ગાથા ૧૪ (૬૧)

મુખ્યોપચાર હુલેં ચો, ખડભાગિ રત્નત્રય ધરેં,
અરુ ધરે જે તે શિવ લહે, તિન સુવચન જગમલ હરેં
ધમિ જાનિ આલસહાનિ સાહસાનિ યહ સિખ આદરેં,
જગલો ન રોગ જરા ગહે તખ, લૌ પ્રતિતિ નિજહિત કરેં.

ગાથા ૧૫ (૬૨)

યહ રાગ આગ દહે સદા, તાત્તે સમામૃત સેધયે,
ચિર ભજે વિપદ કપાય અખ તો, ત્યાગ નિજપદ બેધયે
કહા રચ્યો પર પદમે ન તેરો, પદ યહૈ ક્યો હુખ સહે,
અખ દૌલ ! હોહિ મુખી સ્વપદ રચિ, દાવ મત ચૂકો યહે

ઈંદ્ર નવ વસુ ઇંક વર્ષાંકી, તીજ શુક્ર વૈસાખ,
ક્યો તત્ત્વ ઉપદેશ યહ, લખિ બુધજનત્રી લાખ.
લધુ-ધી તથા પ્રમાદત્ત, શબ્દ અર્થાંકી ભૂલ,
મુખી સુધાર પદો સદા, બે પાવો લવડલ

રવા દ્યા ય એ મ હા .

તપ છે

અને એ માટે સત્શાસ્ત્ર
જરૂરી છે

-
- શ્રી સમયસાર-પ્રવચનો ૧
 - શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશ
 - શ્રી આત્મચિદ્દિ સાસ્ત્ર પર પ્રવચનો
 - શ્રી તત્તા સ્વરૂપ
 - શ્રી જન મિદ્ધાત પ્રવેશિકા
 - શ્રી દ્રવ્ય મ મત
 - શ્રી અપૂર્વ અવતર પર પ્રવચનો
 - શ્રી સર્વ સામાન્ય પ્રતિક્રમણ
 - શ્રી આત્મધર્મની ફાઈલ
 - શ્રી આત્મવક્ત્રી
 - શ્રી અનુભવ નકાશ
 - શ્રી ખાર બાવના
 - શ્રી સમયસાર (હરિગીત)
 - શ્રી મમયસાર (ગુદ્દે)
 - શ્રી મોક્ષની ક્રિયા

હરેકુનુ ટપાલ ખર્ચ સુદક્ષ

પ્રાપ્તિ સ્થાન

શ્રી રાવાવ્યાય
સુવર્ણ

